

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

**BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME:
ROBERT W. COX'UN TEORİK YAKLAŞIMI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Elif Bengi AKKUŞ

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

**BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL
KÜRESELLEŞME: ROBERT W. COX'UN TEORİK YAKLAŞIMI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Elif Bengi AKKUŞ

BURSA - 2015

U.Ü. SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER
BİLİM DALI

BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME:
ROBERT W. COX'UN TEORİK YAKLAŞIMI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ELİF BENGİ
AKKUŞ

BURSA
2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME: ROBERT W. COX'UN TEORİK YAKLAŞIMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Elif Bengi AKKUŞ

BURSA - 2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalında 701315022 numaralı Elif Bengi Akkuş'un hazırladığı "Bir Medeniyet Projesi Olarak Neoliberal Küreselleşme: Robert W. Cox'un Teorik Yaklaşımı" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26.06./2015 günü 16.00 - 15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..... (başarılı/başarısız) olduğuna ..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Bünyamin Bezci
Sakarya Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Derda Küçükcalp
Uludağ Üniversitesi

26.06./2015.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Elif Bengi AKKUŞ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : 97
Mezuniyet Tarihi . / .... / 20.....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME: ROBERT W. COX'UN TEORİK YAKLAŞIMI

Bu çalışmada 1980'li yıllardan itibaren hız kazanmaya başlayan neoliberal politikalarla birlikte değişen ekonomik, siyasal ve sosyal yapının bir sonucu olarak ortaya çıkan küresel düzenin dünyayı tek bir medeniyet inşası içerisinde konumlandırılması üzerinde durulmuştur. Neoliberal dönemle birlikte toplumsal alan olarak da tanımlanacak üst yapı kurumları önem kazanarak, ekonomik çıkarları destekleyici ve mevcut düzenin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlayacak olan toplum inşası ön plana çıkmıştır.

Bu bağlamda, üretim, devlet ve dünya düzeninin oluşturduğu üçlü bir güç dağılımı tanımlaması yapan Cox'a göre ulusal ve uluslararası alanda gücün niteliğini belirleyen üretimken, tek başına etkili değildir. Küresel düzene hâkim olan gücün üretimin haricinde toplumların sosyal yapılarını ve kuvvetlerini de kontrol etmesi gerekmektedir. Küreselleşme üretimin ve devletlerin uluslararasılaşmasına bağlıdır. Bu nedenle, dünya düzenine hâkim olan güç kendi yapısını kurabilmek için üretimin şekillendirmeye çalışırken bir yandan devletlerin yardımıyla toplumu siyasi olarak uyumlaştırırken bir taraftan ise, hegemonyasını onların rızasını alarak kurmaktadır. Bu nedenle yereli küresel düzene, toplumsal kuvvetleri ve kurumları kontrol ederek ve kendi değerler sistemini bu alanda kabul ettirerek bağlayabilecektir.

Bu çerçevede Cox, yeni imparatorun toplumu kendi öznelere anamlarını kurarak tek bir medeniyet içerisinde emme yönünde olduğunu belirtir. Kendi toplumsal yapılarını bir noktaya kadar koruyan toplumlar aynı zamanda yeni medeniyetin de değerlerini benimseyerek yeni bir aidiyet kazanırlar. Bu farklılıkların varlığını devam ettirebilmesi Cox'a göre, tek medeniyet inşasına karşı bir direniş alanı olarak yorumlansa da, yeni değerleri içselleştiren toplumlar, self oryantalist bir yaklaşımla yeni değerleri kendiliklerinden üreterek, mevcut hegemonyayı pekiştirmektedirler.

Anahtar Sözcükler: Medeniyet, Neoliberalizm, Küreselleşme, Self Oryantalizm, Hegemonya, Devlet, Robert W. Cox

ABSTRACT

Name and Surname : Elif Bengi AKKUŞ
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Administration
Branch : Political and Social Sciences
Degree Awarded : Master
Page Number : 97
Degree Date : .... / .... / 20.....
Supervisor : Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

NEOLIBERAL GLOBALIZATION AS A CIVILIZATION PROJECT: THEOROTICAL APPROACH OF ROBERT W. COX

This study emphasizes on the global order that is the result of economic, political and social structures that has been changed with the neo-liberal policies which has consolidated since the 1980, positing the world within a single civilization. With neoliberal period, the superstructure institutions, defined as a social area, have gained importance. Also, the constructing society which provides the advancement of economic interests and the existing order has come to the forefront.

In this context, Robert W. Cox, defining triple power dissipation consisting of production state and world order, says that the production determines the status of power in the national and international area but it is not the only determinant. According to this, the sovereign ruling the global order must control not only production, but also social structures and society forces. In other words, imperial trying to shape the production in order to establish his structure harmonizes the societies politically with the help of the states on the one hand, and establishes hegemony by taking their consent on the other. In this manner, global power can connect the local to the global as long as he controls social forces and institutions, and injects its own intersubjective meanings into other's social fields.

Within this framework, Cox indicates that imperial tends to adsorb the world within the single civilization by constructing his own intersubjective meanings. Although societies maintain their own social structures, they gained a new sense of belonging by adopting the values of new civilization. This case protecting existing differences is interpreted as a resistance area against one civilization project by Cox. However, societies that internalize of the imperial values produce the global system themselves with self-orientalist approach. Because of this, they reinforce the existing hegemony.

Keywords: Civilization, Neoliberalism, Globalization, Self-orientalism, Hegemony, State, Robert W. Cox

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYET OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN ANLAMI

1.1 MEDENİYET KAVRAMI VE BOYUTLARI.....	6
1.2 NEOLİBERAL DÖNEMİN SOSYO-POLİTİK ARKA PLANI.....	15
1.3 NEOLİBERALİZM.....	21
1.3.1 Devletin Konumlandırılması.....	21
1.3.2 Devletten İmparatorluğun Hegemonyasına.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

ROBERT W. COX'UN NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMEYE MEDENİYET OLARAK YAKLAŞIMI

2.1 KURAMSAL YAKLAŞIMI.....	33
2.2 TARİHSEL YAPILAR VE HEGEMONYA.....	40
2.3 KÜRESEL DÜZEN VE MEDENİYET.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE SELF ORYANTALİZM

1. TEK MEDENİYET PROJESİ: NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME.....	62
2. MEDENİYET PROJESİNİN SONUCU OLARAK SELF ORYANTALİZM.....	74
SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR.....	84

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
çev.	Çeviren
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	Editör
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları
IMF	International Monetary Fund
OPEC	Organization of The Petroleum Exporting Countries
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
vb.	Ve benzeri
WB	World Bank
yy.	Yüzyıl

Giriş

1980’li yıllarda hız kazanmayan başlayan neoliberal politikalar ekonomik temelden başlayarak siyasi ve toplumsal alanlarda düzenlemelere ve dönüşümlere neden olmuştur. Neoliberal düzenlemelerin temelinde serbest piyasa yaklaşımının hâkim olduğu liberal anlayış ve devleti merkeze alan müdahaleci anlayış bulunmaktadır.

1929 ekonomik buhranının ardından sarsıntıya uğrayan serbest piyasa ekonomisinin krize girmesiyle dünya üzerinde yükselen Keynesyen politikalar devlet müdahalesini gündeme getirerek yeni bir dönem açmıştır. İki dünya savaşı arasında geçen korumacı dönemin ardından serbest piyasa ekonomisine bir geçiş dönemi niteliğinde olan Amerika ve İngiltere öncülüğünde alınan Bretton Woods kararları ile uluslararası ticareti geliştirmek adına uluslararası ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve bağlayan kurallar belirlenmiştir. Bu kararlar uluslararası anlamda ticaretin gelişmesi için belirli kurallar belirleyerek devletin planlamacılığını bir miktar zayıflatsa da ekonomide Keynesyen yaklaşımın getirdiği devletin konumu yerini korumuştur. Bretton Woods anlaşmasının krize girmesi ardından gelen petrol krizi ile birlikte, küre üzerinde ekonomik göstergeler yeniden serbest piyasa yönünde değişmiştir. Keynesyen politikalara güven, 1970’li yıllarda devam eden krizler nedeniyle sarsılsa da neoliberal yaklaşımla birlikte liberal toplum modelini bir ideal olarak yerinde durmasına rağmen kapitalist hedeflere salt piyasa kontrolüyle ulaşılamayacağı ve devletin yol göstericiliğine ihtiyaç olduğunu kabul edilmiştir.

Bu arka plan genelinde bakıldığında neoliberal dönemi hazırlayan süreç Gramsci perspektifinden, organik krizler ve tarihsel blok inşaları olarak okunabilir. Gramsci, alt yapıya hâkim olan ekonomik ilişkilerin salt belirleyiciliğinin aksine alt yapı ve üst yapının organik bütünlüğünden oluşan tarihsel blok tanımlamasına giderek, alt yapıya hâkim olan mevcut iktidarın hegemonyasının üst yapısal alanda kurguladığını belirtmiştir. Buna göre, mevcut iktidar, öznelerin rızasını kazanarak kendi tarihsel bloğunu inşa etmektedir. Alt yapı ve üst yapı arasındaki bu organik bağın kopması ya da ekonomik ilişkilerin ve uygulamaların artık toplumsal alanda karşılık bulamaması, desteklenmemesi durumunda ortaya çıkan organik kriz yeni bir bloğun doğuşunu hızlandırmaktadır.

Neoliberalizm, 1929 krizinin ardından liberalizmi bu çerçevede eleştirerek devletin konumunu ve toplumsalın dönüşümüne önem vermiştir. Serbest piyasa yaklaşımını

savunan liberal görüş, devleti minimum etkinlik alanına yerleştirerek ekonomik ilişkilerin kendi doğal düzeni içerisinde şekillenmesini öngörür. Fakat Karl Polanyi'nin de belirttiği üzere, bu durum ekonomik eylemlerin toplumsal alan da dâhil olmak üzere toplumsalın her alanını metalaştırarak ele geçirmesine neden olmuştur.

Bir özgürlük söyleminden yola çıkan liberal yaklaşım bu anlamda ekonominin tiranlığına teslim olarak toplumun kendini korunmasına neden olmuştur. Liberal anlayış politik yönden eksik kalmış ve üst yapısal alanda var olamayarak organik bütünlüğü oluşturamamıştır. Toplumun reaksiyonuna sebep olan bu kopukluk bir karşıt bir hegemonya doğurmuştur. Polanyi müdahaleci politikaların çıkış noktası olarak bu durumu görmektedir. Robert W. Cox ise, tarihsel yapıların temeline yerleştirdiği üretim kavramının toplumların zenginliğini ve uluslararası alanda devletlerin üstünlüğünü sağlasa da, üst yapı olmadan materyal üretimin eksik kalacağını belirtir. Yani hegemonya asıl öznelarası alanda kurulmaktadır. Bu noktada üretim, Cox'a göre, sadece materyal üretimi değil aynı zamanda sübjektif anlamda toplumsal olanın üretimini de kapsamaktadır.

Bu eleştiriden yola çıkan neoliberal yaklaşım, öncelikle toplumsal alanı dönüştürmeyi hedeflemiştir. Ekonomik çıkarlara ve ilişkilere uygun öznelarası anlamlar üreterek bireyleri ortak bir noktada birleştirmeyi ve böylelikle onlara inşa ettiği bloğa karşı bir aidiyet kazandırmayı amaçlamıştır. Bu noktada liberal anlayışın karşısında yer alan devlet ve müdahalecilik kavramları ön plana çıksa da neoliberal dönem bu iki kavramı da farklı bir şekilde konumlandırmıştır. Neoliberal düzen serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ve devletin düzenleyici politikalarının terkedildiği bir dönemdir. Fakat devlet tamamen etkisiz bırakılmayarak toplumsal alandaki etikliğinden faydalanılmak istenmiştir. Pozitif müdahaleci bir yaklaşımla ülkeler ve toplumlar neoliberal ekonomik ilişkilerin rahat bir şekilde işleyebilmesi adına devlet eliyle dönüştürülmüştür. 1980 yılında uygulanmaya konan, daha sonra da değinilecek olan, Yapısal Uyum Programları bu anlamda önem kazanır. Buna göre, küresel anlamda güç kazanan Amerika öncülüğünde gelişmekte olan ülkelere verilen krediler, ekonomik ve siyasi yapılarının uluslararası düzen ile uyumlu hale gelecek şekilde değiştirilmesi şartıyla verilmiştir. Devlet eliyle uygulanan bu politikalar, ülkeleri alt yapıya uyumlu bir şekilde hazırlayarak tarihsel blok inşasının harcı olan organik bütünlüğün kurulmasını sağlamıştır.

Devleti yeniden konumlandıran neoliberalizm, bireyleri yönetenler eliyle yapılandırmayı hedefler. Bu yapılandırma aşamasında iktidar baskıcı ve disipline edici konumundan ziyade, düzenleyici ve dönüştürücü bir misyonla özneyi her alanda yakalayarak onu sisteme entegre etmektedir. Bu şekilde mevcut iktidarın öznelarası anlamlarını benimseyen özneler kendi rızaları ile sistemin bir parçası olduklarını kabul ederek eklemelenmektedirler. Baskıcı bir şekilde özneyi hâkimiyet altına almaktan ziyade onu ve tercihlerini yeniden inşa ederek öznelerin sistemi sahiplenmelerini ve içselleştirmelerini; bu yolla ise onu yeniden üretmelerini hedeflemektedir.

Bu açıdan neoliberal dönem Aydınlanmadan itibaren gelen Avrupamerkezci tekçi anlayışı eleştirerek, batının dışında kalan toplumları ‘yanlış olan’ şeklinde sınıflandırıp onları ‘olması gerekene’ dönüştürmekten ziyade, farklılıkları kabul edip, inşa ettiği yeni öznelarası anlamlar altından birleştirmeyi amaçlar. Bu yaklaşım çoğunlukların varlığını koruyan bir sistem gibi görünse de hiyerarşik bir şekilde beliren küresel düzen diğerlerini kendi potası içinde eriterek yine bir tekilliğe götürür.

Serbest piyasa ekonomisi, serbest ticaret ve rekabetçi kapitalist dünya düzenini içerisinde barındıran neoliberalizm bu amaçlarından ötürü bütün dünyayı kapsayan bir pazar kurmak zorunda olduğundan dolayı, küreselleşme neoliberalizm için kaçınılmaz son olarak tanımlanabilir. Bu noktada, kurmak istediği küresel pazarı ekonomik yeterliliklerinin yanı sıra üst yapısal anlamda da kazanmak zorundadır. Başka bir ifade ile, neoliberal ekonomik yapıya uygun bir de küresel toplum oluşturulmalıdır. Bu noktada medeniyet kavramı önem kazanır. Birinci bölüm içerisinde de ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, medeniyet kavramı, ilerlemeyi ifade eden bir gelişmişlik olmaktan ziyade, zaman ve mekân içerisinde şekillenen eş ve çoğul yapılardır. Toplumların hayatta kalma mücadelelerinin sonucunda oluşturdukları üretim şekilleri ve üretim ilişkileriyle birlikte bu süreçte oluşan ortak anlam dünyalarının birleşiminden meydana gelen yapılar olarak medeniyetler, birere tarihsel blok olarak da tanımlanabilir. Başka bir ifade ile, Cox da, medeniyeti de maddi varoluş şartları ve öznelarası uyumdan meydana gelen yapılar olarak tanımlamaktadır.

O halde, neoliberal küresel dönem ile başlayan yeni ekonomik süreç ve ona uygun bir şekilde ilerleyen yeni toplumsal yapılanmalar bir medeniyet bloğunun oluşumu olarak okunabilir. Cox’a göre bu durum, neoliberal dönemin küresel toplumuna uygun bir şekilde

tüm dünyayı kapsamaya çalıştığı bir tek medeniyet projesidir. Cox, bu tek medeniyetin içerisinde Susan Strange'a atıfla, 'iş medeniyeti' kavramı ile doldurmaktadır. İş medeniyeti, devletin ve üretimin uluslararasılaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram küresel topluma uygun olacak şekilde, dünya üzerindeki diğer medeniyetleri kabul ederek fakat onları kendi hegemonyasına eklemeyerek, kurguladığı yeni normlarını dayatmaktadır. Başka bir ifade ile, farklı toplumların farkında olarak medeniyeti eş ve çoğul yapılar olarak ele almış ve bu medeniyetler üzerinde bir çifte aidiyet yaratarak kendine bağlı hale getirmiştir.

İş medeniyeti küreselleşmenin bir aracı olan nebulse tarafından yönlendirilmektedir. Nebulse, küresel yönetimi sağlayarak süreci yöneten ve ulusötesi ekonomide karar alma yetkisine sahip şirketler gibi ulusötesi idari sınıflardan oluşmaktadır. Bunlar küresel sistemin işlerliğinin sağlanabilmesi için devlet içerisindeki elitlerle birlikte çalışarak ülkeleri ve toplumları sisteme uygun hale getirmeyi amaçlarlar. Bu noktada bakıldığında, neoliberal devlet tanımlamasından da yola çıkarak, nebulse yada küresel idari sınıflar devlet aracılığı ile toplumları şekillendirerek, bir tek medeniyet projesi olan iş medeniyeti içerisine dahil etmektedir. Başka bir ifade ile, iş medeniyetine ait söylemsel ve materyal alan ülkeler içerisine devlet elitleri aracılığı ile sızarak toplumları kendisine bağlamaktadır.

Neoliberal küreselleşmenin amacı dünyayı Batı medeniyeti altında birleştirmekten ziyade kendi kurguladığı yeni küresel bir medeniyet altında birleştirmeyi hedefler. Daha önce de belirtildiği gibi bunu toplumların rızalarına dayanarak, onları eklemeyerek yapmayı amaçlar. Bu noktada Avrupamerkezci yaklaşımın tekçi yapısını eleştirse de onun kurguladığı; kadim Batı'nın diğerlerini yükselteceği ve geliştireceğine dair söylemi meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanarak toplumların bunu içselleştirmelerini ve yeniden üretmelerini sağlar. Daha açık bir ifade ile, Avrupamerkezci yaklaşım, Batı'nın dışında kalan alanı öteki olarak tanımlayarak kendini ona göre üst bir noktada konumlandırması ve ötekini 'kalkındırmak, geliştirmek' adına, kendinde müdahale hakkını öngören bir ahlaki ödev anlayışına sahiptir. Bu anlayış, Cox' göre, 'Pax Americana' olarak adlandırılan neoliberal küresel dönemde, hegemonyanın kurulmasını sağlayan ve öznelerin yeni medeniyet içerisine eklenmesini sağlayan meşrulaştırıcı bir araç haline almıştır.

O halde self oryantalist bir yönelimle, toplumlar yeni medeniyet tasarısına rıza gösterip benimseyerek bizzat üretirler. Yani söylemsel olarak üretilen iktidarı içselleştirerek, kendilerini bu söylemselliğe göre tanımlamakta ve bu şekilde yapıyı sağlamlaştırmaktadırlar. Burada, self oryantalizm, doğunun kendini batının tanımladığı şekilde tanımlayarak, mevcut tahakkümü yeniden üretmesi anlamına atıfla yeni bir medeniyet projesi olan ve batı medeniyetinden ziyade neoliberal küresel bloğun oluşturduğu ‘iş medeniyeti’ normlarının öznelere tarafından yeniden üretilmesi olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada neoliberal politikaların bir sonucu olan küresel dönemi, yeni bir tek medeniyet projesi olarak, Robert W. Cox’un teorik yaklaşımlarının ışığında okumaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, birinci bölümde, ilk olarak medeniyet kavramını ilerlemeci ve döngüsel tarih anlayışları çerçevesinde tanımladıktan sonra, neoliberal dönemi oluşturan sosyo-ekonomik arka plana odaklanılmaktadır. Bölümün sonunda ise neoliberal dönemin devleti yeniden konumlandırmasının ardından devletten imparatorluğa hegemonyanın nasıl kurulduğu üzerinde durulacaktır. İkinci bölüme geçildiğinde, birinci bölümde belirtilen kavramsal tanımlamalar ve arka plan ışığında Cox’un neoliberal küresel dönemi nasıl açıkladığı ve tek medeniyet projesine giden küresel hegemonyanın nasıl oluştuğunu belirttiği teorik yaklaşımının, açıklanmasının ardından; son bölümde ise, bir tek medeniyet projesi olarak neoliberal küresel dönem ve onun bir sonucu olan self oryantalizm kavramına değinilecektir.

Birinci Bölüm

1. MEDENİYET OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN ANLAMI

1.1. Medeniyet Kavramı ve Boyutları

Medeniyet, içinde pek çok ögeyi barındıran geniş bir kavram olmakla birlikte zaman içerisinde farklı yaklaşımlarla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu nedenle Braudel'in de anlatımıyla medeniyet bir doğru parçasını, veyahut kimyasal bir cismin tanımı kadar kolay olmamaktadır¹. Medeniyet kelimesi etimolojik kökenleri bakımından şehirli ya da şehre ait olan anlamlarında kullanılmaktadır. Latince kökeni '*civilis*' yani şehirle ilgili olan kelimesinden türeyen medeniyet, İslam literatüründe '*Medine*', Türk literatüründe ise ilk yerleşik hayata geçen '*uygur*' Türklerine referansla '*medenileşmek*' ve '*uygarlaşmak*' şeklinde türetilmiştir. 18. Yüzyıl itibari ile Fransa kaynaklı olarak kavram ilerlemeyi ifade eden daha pozitif bir yaklaşım kazanarak barbarlığın karşısında gelişmiş olan toplumları ifade etmek adına hiyerarşik bir yapıda kullanılmaya başlanmıştır.

Manevi ve tinsel bir anlamda kullanılan medeniyet kavramı 18. yüzyıldan itibaren kazandığı yeni anlamlarla birlikte şehirli olma kültürünü bir ilerleme şeklinde anlatmaya başlamıştır. Kaba, işlenmemiş barbar toplumlardan daha gelişmiş medeni toplumlara bir ilerlemeyi belirten kavram, insanlığı bir bütün şeklinde ele alarak tek bir medeniyet ve ilerleme çizgisine oturtmuştur². 19. Yüzyıl başlarına gelindiğinde ise etnografik³ ve tarihsel bir bakışla ilerlemeci anlayışın karşısında bir şekilde incelenmeye başlanmıştır⁴. Buna göre tek ve üstün bir medeniyet tanımlamasından ziyade zaman ve mekân içerisinde anlam kazanan bir oluşum olarak uygarlık ya da medeniyet çoğul bir yapıyla 18. Yüzyılda yüklenen hiyerarşik yapısının aksine eş yapılar olarak inceleme konusu olmuştur.

Avrupa düşünsel tarihindeki gelişmeler ve tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde iki farklı yaklaşım önem kazanmaktadır. Bir gelişmişlik ifadesi olarak kullanılan ilk anlamı ve sonraki dönemlerde kullanılan değerlerden arındırılmış daha etnografik bir yapıda olan ikinci anlamıdır. Bu tanımları şekillendiren süreçler ise; Aydınlanma ile birlikte güçlenmeye başlayan linear ya da çizgisel tarih anlayışı ve Aydınlanmanın tekçi anlayışına

¹ Fernard Braudel, **Uygurhıkların Grameri**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. b. , İmge Kitabevi, Ankara, 2014, s. 31.

² Krishan Kumar, 'The Return of Civilization- and of Arnold Toynbee', **Comparative Studies in Society and History**, s. 56(4), Cambridge University Press, 2014, s. 821.

³ 'Kavimleri karşılaştırarak inceleyen, kültür oluşumlarını araştıran bilim, budun betimi, kavmiyat'(Bknz: TDK Sözlüğü)

⁴ Kumar, aynı eser, s. 823.

bir eleştiri getirerek Aristoteles düşüncesine de bir geri dönüş içeren ve kavramı daha çoğul bir yapıda alan döngüsel tarih anlayışıdır. İlerlemeci ya da linear tarih anlayışı medeniyeti, toplumun ulaşması gereken bir erek ve nihai nokta olarak tanımlamaktadır. Buna göre toplumların farklılıkları göz ardı edilerek tek bir medeniyete ulaşma amacı Batı medeniyetini son nokta olarak tanımlamıştır. Bu tekçi yaklaşımın aksine döngüsel tarih anlayışı kapsamında ise tarihsel yapılar ve olaylar bir çember olacak şekilde devam etmektedir. Her yapı doğum gelişme ve yok olma ya da ölme sürecini yaşamaktadır. Döngünün sonu ilerlemeci anlayışın belirttiği bir nihai noktayı ifade etmenin aksine yeni başlangıca tekabül etmektedir. Tarih içerisinde her medeniyet kendi döngüsü içerisinde farklı etmenlerle kurulmakta ve yok olmaktadır. Bu bağlamda, tek yüksek bir Batı medeniyetinin aksine nötr bir kavram olarak birden çok medeniyetin varlığı bu dönemle birlikte anlam kazanmıştır.

1500'lü yıllardan itibaren başlayan modern dönemin dönüştürmekte olduğu olaylar ve gelişmeler dizisinin entelektüel alandaki doruk noktası olan Aydınlanma dönemi, 18. yüzyılda entelektüel ve kültürel olduğu kadar felsefi özellikler taşıyan da bir hareket olarak döneme hâkim olmuştur⁵. Dini dogmalardan arınma, teknolojik, ekonomik ve toplumsal değişimlerin iç içe yaşandığı bu dönem Batı ya da Avrupa toplumlarına bir ilerleme inancı getirmiştir. Bu anlayışla birlikte tarihte başlayan yeni yönelim ilerlemeci ya da linear tarih anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Bu tarihsel yaklaşıma göre, tarih bir başlangıç noktasından başlayarak bir gelişme ve ilerleme çizgisi içerisinde nihai bir noktaya doğru yol alır. İlerleme düşüncesi ereksel bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir.

Kant'a göre ahlaksal bir ödev olarak belirlenen bu süreç, evrensel anlamda tüm insanlığın birleştiği anayasal bir yönetim altında yaşayan özgür birey ve evrensel bir toplum anlayışını amaç olarak kabul etmiştir. Aynı şekilde Hegel ve Marx de belli bir tarihsel süreç içerisinde aşamalar şeklinde tarihi önceden tasarlayarak insanlığı daha özgür ve adil toplumlara ulaştıracak son nokta için ilerlemeci bir anlayış benimsemişlerdir.

Bir gelişmişlik düzeyi ve içerisinde şehirleşme, iş bölümü ve hukuki kurallar, sanat, bilim, teknoloji gibi üst yapı organlarını barındıran bütünsel bir sosyo-politik bir yapıya işaret etmekte olan medeniyet kavramı ilerleme düşüncesi ile paralel bir şekilde ilerleyerek toplumların ulaşması gereken erek olarak tanımlanmaktadır. Buna göre basamaklı bir

---

⁵ David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2008, s. 25.

sistem öngören bu tarihsel yaklaşım medeniyeti ilkel barbar toplumlardan yüksek şehirleşmiş toplumlara doğru ilerleyen bir sistem içerisinde resmeder⁶.

Büyük resme bakıldığında ise bir erek olarak medeniyeti, tüm dünyayı kapsamı gereken tek ve evrensel bir tarih olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır⁷. İlerlemeci anlayışın temellerinin yer aldığı Aydınlanmacı düşünce içerisinde bakıldığında bu tekci evrensel anlayışın göbeğinde Avrupa yer almaktadır. Bu durumda Avrupa Kantçı bir tanımla yüklendiği ahlaki ödev gereğince diğer ‘medeni olmayan’ ülkeleri medeniyet standartları⁸ çerçevesinde dönüştürmeli ve şekillendirmelidir. Bu noktada Batı toplumlarının üzerindeki bir ödev ya da görev olan bu dönüştürme hareketi Aydınlanma ile birlikte medeniyete yüklenen pozitif anlamı pekiştirerek, evrensel tarih anlayışı çerçevesinde gelişen tekçi bir anlayışı doğurmaktadır. Batı ahlaki bir dünya düzeni adına yine Aydınlanmanın kavramlarından olan ‘*tek doğru*’ yaklaşımı ile medeniyete bir *medenileştirme projesi* anlamı yüklemektedir.

İlerlemeci tarih anlayışının tek medeniyet öngören bir varış noktası düşüncesinin aksine, döngüsel tarih anlayışı, tarihsel sürecin varacağı bir nokta olması fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre, tarih farklı medeniyetlerin içerisinde yer aldığı ve varacağı bir nokta olmadan son-başlangıç döngüsünde ilerleyen bir yapıya sahiptir. Batı’nın sahip olduğu evrensel medeniyete ulaşma ve ulaştırma fikri de bununla birlikte eleştirilmiştir. Döngüsel anlayışa göre medeniyetler süreç içerisinde doğup, gelişip, yok olmaktadır. Bu durumda medeniyet kavramı, ulaşılması gereken bir erek olmaktan çıkarak süreç içerisinde zaman ve mekan gibi farklı etmenlere bağlı olarak değişiklik gösteren çoğul ve eş yapıları ifade etmektedir. İlerlemeci anlayışın yansıttığı evrensel tarih anlayışının aksine, döngüsel bakış açısı medeniyeti nötr bir kavram olarak yapılar ya da bir süreç şeklinde betimlemektedir. Braudel’e göre, kelimenin çoğul olarak kullanılması belli bir kavrayış

---

⁶ Brett Bowden, ‘To Rethink Standards of Civilisation, Start with the End’, **Millenium Journal of International Studies**, C. 42, S. 614, 2014, s. 619.

⁷ Bowden, aynı eser, s. 622.

⁸ 20. Ve 21. Yüzyılın anahtar kavramlarından olan bu tanımlama, uluslararası alanda toplumları dönüştürmek ve geliştirmek adına taşınmaları gereken özellikleri sıralamaktadır. Buna göre, ekonomik liberalizm, demokrasi, insan hakları ve modernizm taşınması gereken standartlar olarak tanımlanır. Batılı olmayan toplumların bu değerleri taşımaya başlamaları onların bir ilerleme içerisinde gelişmesi ve uluslararası alanda tek çatı altında evrensel bir düzende birleşmeleri için önemlidir. (Bkz; Brett Bowden, To Rethink Standards of Civilisation, Start with the End, s. 615-617.) Bu evrensel anlamda birleşme düşüncesi ise aynı zamanda Kant’ın ahlaki ve adil toplumun son ve nihai amacı fikri ile de örtüşmektedir.

tarzının yok olmasına, bazı ayrıcalıklı halklara, hatta bazı insan gruplarına –seçkinlere-tahsis edilen uygarlık fikrinin silinmesine tekabül etmektedir⁹.

Ibn Haldun, en küçük toplumsal birimden devlete kadar olan çeşitli toplum birimlerinden bahsettiği *Umran İlminde*, toplumların canlı birer organizma gibi bir döngü içerisinde bulunduğu bahseder. Buna göre doğma, büyüme, gelişme, çözülme ve yok oluş her toplumsal organizmanın kaderidir. Haldun'a göre, her toplum kendi içerisinde kendine ait döngüsel düzenini yaşamaktadır. Bu döngü içerisinde ise ortak duyu ve bilince tekabül eden ve toplumlara ait olan *asabiye* kavramı meydana gelir. Daha açık olarak, *asabiye* kolektif şuurdan doğan birlikte hareket etme anlayışıdır. Zaman, mekan ve kavimlere göre değişiklik gösteren kavram, nihai ve üstün bir kültür tanımından ziyade çoğul bir anlamla doğum ölüm çizgisinde yer almaktadır¹⁰. Bu durumda, tüm insanlık için tek bir süreçten söz edilemezken; toplumlar ya da uygarlıklar farklı zamanlar içerisinde kendi döngülerini yaşarlar¹¹. Ereksel anlayışın aksine medeniyeti 'Umran' kavramı içerisinde bir yapı olarak alan Haldun'a göre, medeniyet sadece şehirli kültürü olan Hadirilik ile eş bir kavram olmamakla birlikte, hem kırsal alan ait Bedevilik hem de yerleşik ve şehirli kültürü olarak adlandırdığı Hadirilik içerisinde yer almaktadır. Ona göre çoğul bir yapıya sahip olarak hem Bedevi hem de Hadiri olmak üzere iki tür Umran vardır¹². Bu çerçevede, iktisadi süreçlerin belirleyiciliği üzerinde duran Haldun, iktisadın cemiyetler ve kavimler arasında görülen farklılıkların kaynağı olduğu belirtir. Başka bir ifade ile bir yapı olarak medeniyet toplumların içerisinde bulunduğu iktisadi şartlara ve geçimlerini sağladıkları yollara göre inşa olmaktadır. Bedevilikten, Hadiriliğe geçiş aşamasında da yine iktisadi şartlar önemli rol oynamaktadır¹³. Haldun, ilerlemeci anlayışın pozitif medeniyet yaklaşımının aksine medeniyeti çoğul ve nötr bir kavrayışla döngüsel tarih içerisinde ele almıştır.

Bir diğer düşünür olan Vico ise, tarihi belli bir başlangıcı olmasına rağmen sonu olmayan yükseliş ve düşüşler arasındaki bir döngüde devam eden bir süreç olarak ele almaktadır. Uygarlıklar anarşiden düzene; ilkellikten akıllaştırılmış sivil düzene doğru ilerlemektedir. Fakat bu ilerleme bir ereğe doğru olamamaktadır. Uygarlıklar sürekli bir

---

⁹ Fernard Braudel, a.g.e, s. 35.

¹⁰ Ibn Haldun, **Mukaddime**, haz. Süleyman Uludağ, 4. b., Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, S. 96, 102.

¹¹ Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, 8. b. , İnlılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 41.

¹² Haldun, a.g.e. s. 114.

¹³ Haldun, aynı eser, s. 116.

ilerleme öngören bir telosa sahip değildir. Vico, ‘*tanrısal kayra*’ olarak adlandırdığı telos düşüncesinde bitiş ve yeniden başlangıcı anlatmaktadır. Buna göre uygarlıklar *corsadan* – ilerleyen süreç- *ricorsaya* –gerileme- doğru ve tekrar başa dönerek gerilemeden yükselişe geçen bir çember etrafında hareket etmektedir.

İbn Haldun ve Vico’yla benzer bir yaklaşımla medeniyetleri ele alan Spengler, Aydınlanma ile başlayan ilerlemeci tarih anlayışının ereksel ilerleme fikrini eleştirerek tarihi ve uygarlıkları doğayla benzer tutmuştur¹⁴. Vicoda olduğu gibi başlangıcı belli olmasına rağmen belirli bir noktaya ulaşmayı hedeflemeden ilerleme fikrini benimsemiştir. Ona göre tarih amacı olmayan bir doğa olayıdır. Medeniyetler, doğum, büyüme, olgunlaşma, durağanlaşma ve ölüm aşamalarını yaşayan birer organizmadır. Ölüm aşaması sürecin yöneldiği bir son veya erek gibi görünmesine karşın mutlak bir sonu ifade etmemektedir. Döngüsel tarih anlayışına uygun bir şekilde aynen doğada –ya da antik dönemin ifadesi ile kosmosda- olduğu gibi her son yeni bir sürecin de başlangıcıdır. Bu çerçevede Spengler, medeniyeti gelişmiş bir insanlık türünün varabileceği en dış durum olarak ele almış ve ona giden süreci üç aşama şeklinde belirtmiştir¹⁵. Metafiziksel dini yüksek kültürler, sembolik erken kültürler ve son aşama olan sivil genç kültürlerdir. Bu son aşamayı medeniyet olarak tanımlayarak Batı’nın bu son aşamada olduğunu ve çöküşe geçtiğini belirtmiştir. Aydınlanmanın tekçi yapısını eleştirerek sekiz farklı medeniyetin varlığından söz etse de Batının üstünlüğünü kabul eden bir tavır da sergilemektedir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi bu aşamalı oluşum ve medeniyetin son nokta olarak alınması ilerlemeci anlayışın aksine tek ve nihai bir sona tekabül etmemektedir. Her medeniyet kendine has bu süreçlerden geçmekte ve bu süreç sonu olmadan döngüsel bir şekilde devam etmektedir. Spengler, bu döngüyü şu şekilde aktarmıştır;

‘Kültürler, insanlar, diller, hakikatler, tanrılar, mezarlar, meşeler, çamlar, çiçekler gibi yeşerir, yaşlanır. Her kültür büyüyen olgunlaşan, çürüyen ve bir daha da geri gelmeyen kendine ait yeni ifade imkanlarına sahiptir. Tek bir kültür yoktur. Her bitki türünün kendine has özel çiçek veya meyveleri, özel büyüme ve çürüme tarzları olduğu gibi en derin özünde diğerlerinden değişiktir’¹⁶

¹⁴ Özlem, a.g.e. , s. 220.

¹⁵ Oswald Spengler, **Batının Çöküşü**, 1. b. , Dergah Yayınları, İstanbul, 1978, s. 44.

¹⁶Spengler, aynı eser, s. 34.

Tarihin döngüsel düzenine göre medeniyetleri tanımlayan bir diğer düşünür ise Toynbee'dir. Toynbee, tarihi, inişler ve çıkışlar içerisinde ilerleyen büyük çevrimsel hareketten oluştuğundan bahseder. Medeniyetler ise tarih içerisinde aynı döngüde meydana gelerek lineer bir çizginin aksine tekrar eden doğum, gelişme, kırılma, çözülme ve ölümden oluşan sirküler bir hareket içerisinde meydana gelirler.¹⁷ Birçok noktada Spengeler'ı takip eden Toynbee, Spengeler'ı döngüsel sistem noktasında eleştirmektedir. Ona göre, Spengler medeniyetlerin yaşam çizgisinde oldukça dogmatik ve determinist yaklaşmıştır. Doğumdan yok oluşa geçen aşamaların neden ve nasıl oluştukları konusuna değinmeden bir doğa yasası olarak bakmıştır¹⁸. Bu kaderci yaklaşımın aksine Toynbee, uygarlıkları dinamik bir mücadele alanı olarak görmektedir. Medeniyet çemberi (*civilization cycle*) olarak da adlandırılan bu süreç meydan okuma-cevap verme eylemleri arasında oluşmaktadır. Doğadan gelen fiziksel başkaldırlara cevap vererek doğayı hâkimiyet altına alan insanoğlu tarafından kurulan medeniyet, sonraki dönemlerde de bu aktif halini devam ettirir. Kurulan uygarlıklara hem içten hem de diğer medeniyetlerden gelen tehditler, onları kaderci ve önceden belirlenmiş doğa yasalarından çıkararak dinamik yapılar haline getirmektedirler¹⁹. Bu mücadele alanı içerisinde medeniyetlerin doğması ve gelişmesinde ise Toynbee'ye göre yaratıcı azınlıklar ya da elitler (*creative minority*), sürecin yürütücüleri olarak önemli rol oynamaktadır. Elit kesim meydan okumalara cevap vererek kitlelerin onları takip etmesini sağlar²⁰. Medeniyetlerin kurulması, devam etmesi ya da farklı bir yaratıcı azınlık tarafından içten gelen meydan okumayla yeni bir kültürün doğması süreciyle oluşan dinamik yapının mimarları Toynbee'ye göre doğanın yasaları değil bu elit kesimdir. Karşılaşılan meydan okumalara ya da başkaldırlara cevap verilememesi durumu ise medeniyetin son evresi olan dağılmaya denk gelmektedir.

Toynbee'ye göre, medeniyetleri ayakta tutan ve biraradallığını sağlayan en önemli nokta ortak kültür ve dindir²¹. Dinin toplumda önemi kaybetmesi ve buna bağlı olarak sosyal birlikteliğin zayıflaması çözülme sürecinin en önemli nedenidir. Tarihte kilisenin ya da dini kurumların rolünü ikincil konuma getirdiği önceki çalışmalarının aksine Toynbee, dini, tarih içerisinde medeniyetlerin varlığını belirleyici bir noktaya çekmiştir. Buna göre

¹⁷ Türkkaya Ataöv, 'History and Prof. Toynbee: A Critique of Western Interpretation', **The Turkish Yearbook of International Relations**, S. 9. , Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 45.

¹⁸ Arnold J. Toynbee, **Uygarlık Yargılanıyor**, 2. b. , Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 15.

¹⁹ Kumar, a.g.m. , s. 831.

²⁰ Özlem, a.g.m. s. 223.

²¹ Ataöv, a.g.m. , s. 44.

medeniyetlerin gelişiminde beş ana basamak bulunmaktadır. İlk basamak olan ilkel toplumlar, birincil medeniyetlerin temelini oluşturur. Aynı şekilde ikincil medeniyetler ise birinciden aldıkları miras ve birikimle gelişerek oluşurlar. İlerleme kavramı diğer döngüsel tarih savunucularında olduğu gibi yükseliş ve düşüşler ekseninde sonsuz ve birikimsel olarak devam etmektedir. Üçüncü aşama olan ikinci medeniyetlerden sonra ise yüksek dinler tarih sahnesine çıkmaktadır. Dinler, bu noktadan itibaren aldıkları kümülatif birikimi şekillendirerek son aşama olan üçüncül medeniyetleri oluşturmaktadırlar²². Farklı dini görüşlerin getirdiği farklı yaklaşımlar ise bu noktada medeniyetleri birbirinden ayırtmaktadır. Bunun yanı sıra döngüsel düzen içerisinde yaşayan her medeniyet yaşadığı farklı deneyim ve karşılaştığı farklı etkilere verdiği karşılıklarla oluşmakta ve bu nedenle Toynbee, her bir uygarlığı felsefi bağlamda eşit olarak kabul etmektedir. Fakat sonraki çalışmalarında Batı'nın üstünlüğünü belirtmesi eleştiri çeken yönlerinden birisi olmuştur. Birden fazla medeniyetten oluşan dünya düzeninden birleşmiş bir düzene geçilmesini öngören evrensel bir yaklaşımla Toynbee, Aydınlanma düşüncesini pekiştirmektedir. Farklılıkların bir denge ve müzakare içerisinde birleşmesi noktasında Hristiyanlık önderliğinde Batı toplumu bir hakem ya da öncü rol üstelenmesi gerektiğini belirtmektedir.²³.

Medeniyeti bir organizma olarak ele alan döngüsel tarih düşünürleri, onu ilerlemeci anlayışın yansıttığı bir erek veya bitiş noktası olan soyut halinden kurtararak daha somut bir şekle büründürmüşlerdir. Özellikle Toynbee, meydan okuma- karşılık verme ekseninde bir mücadele alanı olarak uygarlığı dinamik ve inşa edilmiş bir yapı şeklinde tam anlamıyla somut bir şekilde tanımlamıştır. Fakat bu somutlaştırma sürecine rağmen kavram daha çok üst yapı da diyebileceğimiz intersübjektif/öznelarası²⁴ alana işaret etmektedir. Toynbee'nin dine ve ortak kültüre verdiği birincil konum ile aynı şekilde Spengler da, toplumların ruhunu ön plana çıkararak medeniyetlerin gelişmesini ve medeniyetler arasındaki çatışmaları hep bu ortak ruh ve sübjektif alana ait görmüştür²⁵. Yakın tarihe bakıldığında ise Huntington *Medeniyetler Çatışması* tezinde medeniyet kavramını kültürel bir varlık olarak ele almış ve din temeliyle farklılaşacaklarından

---

²² Ataöv, a.g.m. , s. 56-57.

²³ Toynbee, a.g.m. s. 137.

²⁴ Robert W. Cox 'un tanımlaması ile, İntersübjektivite yada sübjektif alan; toplumların varoluş şartları karşısında verdikleri kümülatif ortak cevaplar tarafından üretilen bilgi. (bkz: Burcu Bostanoğlu; Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram**, 2. b. , İmge Kitabevi, Ankara, 2009, S. 82.)

²⁵ Oswald Spengler, **İnsan ve Teknik**, Töre Yayınevi, Ankara, 1973, s. 46.

bahsetmiştir²⁶. Sübjektif alanın temelinde yer alan din olgusunun aynı şekilde medeniyetlerin kimliklerini oluşturmada da bu kadar etkin olmasının nedeni, yapıyı oluşturan sürecin yöneticileri ve yaratıcıları olan elit sınıfın tarih boyunca dini kimliğe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Toynbee'nin de belirttiği gibi, yüksek dinler toplumların yapılarına nüfuz ederek onları şekillendirmişler ve bu hareketin öncülleri olan yaratıcı sınıflar ise kitleleri harekete geçirerek yapının oluşmasını sağlamıştır.

Fakat yukarıda belirtilenler bir yapının oluşmasında yeterli olamamaktadır. Organik bir sistem ya da bir yapı olarak somut bir şekilde tanımlanan medeniyet, alt yapı olarak adlandırılan maddi birleşenlerden ayrı düşünülmemeyeceğinden bir anlamda eksik kalmaktadırlar. Sübjektif alanı oluşturan öğeler önemli bir bileşen olmasına rağmen bunlar toplumsal gelişmeye tek başlarına karar veremezler. İnsanın doğaya hakimiyet kurabilmesinin bir sonucu olan üretim güçleri ve ilişkileri de –teknoloji, ekonomi-toplumları birbirinden ayırt ederek, onların karakterlerini belirler²⁷. Bu noktada Toynbee'nin kavramsallaştırması olan meydan okuma-karşı koyma ve bunun sonuç olarak gerçekleşen medeniyetlerin doğumu ve gelişmesi üretim araçları sayesinde olabilmektedir. Doğa üzerinde etki meydana getirecek olan bu maddi şartlarda yaşanacak değişimler ise öznelerarasında paylaşılan anlamları da değiştirmektedir. Başka bir ifade ile, uygarlıkları alt yapı ve üst yapının birleşiminden kurulmuş, zaman ve mekana göre değişiklik gösteren dinamik yapılar olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Yapılar arasındaki bu ilişkiyi, alt yapının üst yapıyı tek taraflı olarak belirlediğini belirten görüşün aksine medeniyet tanımında, Gramsci'nin tarihsel blok kavramında olduğu gibi yapıların oluşumunda karşılıklı etkileşimin meydana getirdiği diyalektik bir bileşmeden söz etmek daha doğru olacaktır. Gramsci, mekanik-determinist görüşte yer alan, öznel faktörün önemsizleştirilmesi ve tarihsel ilerlemeyi ekonomik süreçlerin basit ve dolaysız bir yansımasına indirildiği görüşünü eleştirmektedir²⁸. Karmaşık ilişkili üst yapılar bütünlüğü, üretim güçleri ve ilişkilerinden oluşan alt yapılar bütünlüğünün ilk etapta yansıması sonucunda oluşsa da; bu alan organik bütünlük içerisinde pasif bir konumda değildir. İki yapının birbiri üzerinde karşılıklı belirleyicilik ilişkisinin doğurduğu çembersel bir hareket sonucunda organik blok oluşmaktadır. Bu çerçevede, tarihsel blok

²⁶ Bkz. Samuel Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2002.

²⁷ Ataöv, a.g.m. s. 45.

²⁸ Mehmet Yetiş, 'Antoni Gramsci', **1900'den Günümüze Büyük Düşünürler**, ed. Çetin Veysel, C. 1, Etik Yayınları, İstanbul, 2011, s.139.

kavramıyla paralellik gösterecek şekilde medeniyet, maddi varoluş şartları ile üstyapıyı oluşturan sübjektif anlamlar arasındaki uyumdan meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile, uygarlıklar, belirli bir insan topluluğunun maddi ve manevi alanları birbiri ile irtibatlandırma kapasitesine sahip olarak zaman içerisinde birikimsel şekilde inşa ettiği toplumsal pratikler, değerler ve anlamlar bütünüdür²⁹.

Genel olarak bakıldığında medeniyet³⁰, sembolik ifadelerin yanı sıra teknoloji, ticaret, ekonomi gibi politik otoritelerin kontrol etme noktasında çatıştığı alanları da kapsamaktadır³¹. Bu hegemonik eylem hem yapı içerisinde hem de diğer medeniyetler arasında bir iktidar mücadelesini oluşturarak çatışmaya dönüşmektedir. Medeniyetler arasında ekonomik ya da dini nedenlerden oluşan dünya hakimiyeti isteğinden ortaya çıkan ve devam eden çatışmalar onları bir iktidar ilişkisi içerisinde sokarak kavramı aynı zamanda politik yapılar şeklinde de inşa etmektedir.

2. Dünya savaşı sonrasında 80'li yıllara kadar geçen süreç içerisinde ekonomide ve mevcut üretim tarzlarında meydana gelen sarsıntılar, üst yapı içerisinde güvensizliğe neden olmuş böylelikle Gramsci'nin tanımlamasıyla bir organik kriz yaşanmıştır. Amerika ve İngiltere öncülüğünde başlayan neoliberal süreç alt ve üst yapı anlamında yapılandırmalara gitmiştir. Neoliberal dönemin başarısı hegemonik-organik bütünlük çerçevesinde alt ve üst yapının karşılıklı ilişkisini gözönüne alarak hareket etmesi olmuştur. Bu noktada klasik liberal *laissez-faire* anlayışının politik boyutunun eksik kalması göz önünde tutulmuştur. Ekonomik düzenlemeler kapsamında oluşturulmayan bir üst yapı olmaksızın salt ekonomik çıkarlar bir noktadan sonra işlerliğini kaybetmektedir. O nedenle Washington Consensus sonrasında politik reformların da hız kazanması neo liberal tarihsel bloğun sağlam bir şekilde kurulup genişlemesini sağlamıştır. 80'li yıllarda hız kazanan neoliberal tarihsel blok ekonomi politikasıyla birlikte kendi üst yapısını da oluşturarak organik bütünlük içerisinde yeni değerler üretmiştir.

---

²⁹ Ali Yaşar Sarıbay, **Demokrasinin Sosyolojisi**, 1.b. , Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 103.

³⁰ Bu noktada karşılaştırmalı ve multidisipliner bir alan olarak medeniyet; mitler, hikayeler, sanat, edebiyat, dil, bilimsel bilgi, teknoloji, ticaret, ekonomi öğelerini barındırmaktadır. (bkz: Richard Swedberg, ANote on Civilization and Economics, **European Journal of Social Theory**, S.13, Sage Publication, London S. 18.) Aynı zamanda Will Durant, ise kavramı dört unsur şeklinde; ekonomi, siyasi, ahlaki ve bilgi peşinde olma olarak ele almıştır (bkz: Will Durant, **Medeniyetin Temelleri**, çev. Nejat Muallimoğulları, 3.b. , Erguvan Yayınları, İstanbul, s. 15.).

³¹ Richard Swedberg, 'ANote on Civilization and Economics', **European Journal of Social Theory**, S.13, Sage Publication, London, s. 15.

Bu çerçevede bu yeni dönemle birlikte Gramsci tarafından organik aydın, Toynbee tarafından ise yaratıcı azınlık olarak da tanımlanan ve neoliberal dönemde oluşmasında yapılar arasında bağlanmayı ve bütünlüğü sağlayarak kitlelerin katılımını ve öznelarası değerlerin oluşumunu gerçekleştiren öncü kuruluşların da katkısıyla neoliberal küresel dönemi yeni bir medeniyet inşası olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

1.2 Neoliberal Dönemin Sosyo-Politik Arka Planı

Dünya tarihi, alt yapının temellerini meydana getiren teknolojik gelişmeler, ekonomi ve politika üçgeninde oluşan paradigmlar şeklinde ilerlemektedir. 1929 ekonomi buhranından günümüze kadar geçen süreç, bu bağlamda *laissez-faire* anlayışı ve müdahaleci yaklaşımın çekişmeleri ve bu mücadelenin diğer bir boyutunu oluşturan teknolojik değişimlerin de etkisiyle meydana gelen organik krizler ve tarihsel blok inşaları olarak okunabilir. 17. Yüzyıldan itibaren süreci değerlendiren Gülten Kazgan, bu paradigma değişimlerini üç sanayi devrimi çerçevesinde sınıflandırarak,³² 1980'lerin ortalarında başlayan süreci 3. Sanayi devrimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre, gelişen iletişim ve haberleşme teknolojileri sayesinde sınırların soyut olarak aşılması ve dünyanın küreselleşmesi hızlanırken aynı zamanda bu değişimin ikinci ayağı olan serbest piyasa ekonomisinin yeniden yükselişi de son dönem sanayi devriminin içerisini doldurmaktadır. Düşen kârların yeniden yükseltilmesi amacıyla sınır ötesi ticaretin yaygınlaşması, bu amaçla bürokratik engellerin yıkılarak devletin küçültülmesi ve bu çerçeveye uygun toplumun yaratılması yine bu dönemin özelliklerindedir³³. Bu noktada, devletin serbest piyasa ekonomisi ve müdahaleci ekonomi arasında gidip gelen bir çizgide değerlendirildiğinde, 1929 yılından bu yana geçen süreç üç ana döneme ayrılabilir.

İlk dönem, 1929 Büyük Buhranının bir sonucu olarak liberal ekonominin çöküşü ve devlet müdahaleciliğinin yükselişidir. New York Borsasının çöküşünün ardından gelen kriz Amerika'nın yanı sıra Avrupa devletlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemin

---

³² 1. Sanayi devrimi; 17. Yüzyıldan itibaren başlayarak 18. Yüzyılda İngiltere'de buharlı makinaların kullanılmaya başlaması ve buna bağlı olarak gelişen kapitalist süreç olarak tanımlanmaktadır. bu süre. 19. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. 2. Sanayi devrimi ise, içten patlamalı motorların icadı ve sanayide uygulanması aynı zamanda haberleşme alanında yaşanan gelişmelerle başlayarak iki dünya savaşını da içine alan bir döneme denk gelmektedir. Bu dönem aynı zamanda merkezi ekonomilerin yükselişi ve 2. Dünya savaşının ardından yaşanan serbestleşme süreçlerini de kapsayarak, 70lerin ortalarında OPEC krizi ve sonrası dönemden 80lere kadar devam etmiştir. (Gülten Kazgan, Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen, 5. b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7-12.)

³³ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, 5. b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 3-5.

önemli getirisi ise kapitalizmin yanı sıra *laissez-faire* anlayışını savunan liberal ekonomik anlayışın ve dünya görüşünün sorgulanmaya başlanmış olmasıdır. Krizin ardından Amerika ve birçok Avrupa ülkesi serbest ekonomi anlayışını rafa kaldırarak Keynesyen politik anlayışını benimsemiştir. Bu doğrultuda devlet planlamacılığı ve müdahaleciliği ön plana çıkarak, ekonomide korumacı bir yaklaşım benimsenmiştir.

İki dünya savaşı arasında geçen korumacı dönemin ardından serbest piyasa ekonomisine bir geçiş dönemi niteliğinde olan ikinci dönem, Bretton Woods kararları ile başlamaktadır. Bu dönemde Amerika ve İngiltere öncülüğünde alınan kararlar, uluslararası ticareti geliştirmek adına uluslararası ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve bağlayan kurallar belirlenmiştir. Aynı zamanda daha istikrarlı bir döviz kuru sistemi oluşturabilmek için Dolar sabit altın değerine bağlanmıştır. Çağdaş kapitalist sistemin önemli parçalarından olan üç uluslararası ekonomik örgütün de temelleri bu anlaşma ile atılmıştır. Bunlar, Uluslararası Para Fonu, savaş sonrası Avrupa'nın inşasında kredi sağlamak amacı ile kurulan Dünya Bankası (Fakat 50'lerden sonra gelişmekte olan ülkeler için fon sağlamaya başlamıştır.) ve son olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'dır (1990'larda Dünya Ticaret Örgütü olarak yeniden yapılanmıştır.)³⁴.

Bretton Woods ile başlayan bu dönemde devletin etkili konumu korunmuştur. Çağdaş kapitalist sistemin temellerinin atıldığı bu dönemde korumacı politikaların aksine uluslararası sistemin güçlenmesi amacıyla adımlar atılsa da ulus devletlerin yetkileri aynı kalmıştır. Küresel sistemin temel ilkesi olan *laissez-faire* düşüncesinin aksine, devlet müdahaleciliği anlayışı korunarak sermaye hareketleri üzerindeki mevcut devlet genişlemesini mümkün kılınmıştır. David Harvey, bu politik örgütlenme şeklini siyasal ve sosyal sınırlandırmalar ve düzenlemeler ile çevrelenmiş piyasa süreci şeklinde tanımladığı '*gömülü liberalizm*' olarak adlandırmıştır. Buna göre, iktisadi hareketler başarılı bir şekilde Keynesyen finansal politikalarla korunmaya devam etmiştir³⁵. 1960 sonlarına doğru gömülü liberalizm olarak da adlandırılan sistemde hem ulusal hem de uluslararası düzeylerde ekonomik krizler meydana gelmeye başlamıştır. Otuz yıl kadar süren Bretton Woods dönemi Amerika'nın altın standartını terketmesi ve OPEC petrol krizinin ardından tamamen sona ermiştir.

---

³⁴ Manfred B. Steger, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, 2. b., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 62

³⁵ David Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, Newyork, 2005, s. 11.

Bu özellikleri ile, Bretton Woods ile başlayan ikinci dönemi bir geçiş dönemi olarak tanımlanabilir. Büyük buhranın ardından gelen korumacı politikaların ve daha sonra 1970'lerden itibaren liberal politikaların gündeme tekrar geldiği küresel dönem arasında bir geçiş sağlamaktadır. Keynesyen politikaların ya da devlet müdahaleciliğinin hala ön planda olmasına rağmen küresel sistemin temelini oluşturan serbest piyasa ekonomisi ve buna bağlı olan serbest ticaretin kurulması açısından temel teşkil etmesi geçiş dönemi olma durumunu sağlamlaştırır. OPEC krizi ve altın standartının bırakılmasının ardından ise geçiş dönemi de denilen bu dönem sona ermektedir. 1970'li yıllarda Keynesyen politikalara bir karşı duruşla liberal politikalar küresel düzen için tekrar gün yüzüne çıkması üçüncü dönemi başlatmaktadır.

1973 yılı sonunda petrol ihracatçısı ülkelerin, petrol fiyatlarını artırması dünya genelinde büyük bir durgunluğa yol açmış, petrolün sanayi kullanımında önemli bir hammaddesi olmasından dolayı ihracatçı ülkelere yoğun bir sermaye akışı sağlanırken, ithalat yapan ülkeler açısından kâr hadlerinde büyük oranlarda düşüş yaşanmıştır. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin de alım gücünün düşmesi ile birlikte bu ülkelere ihracat yapan merkez ülkelerde başlayan stagflasyon tüm dünyayı kapsayan bir konuma gelerek OPEC petrol krizi olarak adlandırılan dönemi başlatmıştır. Krizin ardından petrol ihracatçısı ülkelerin ellerinde biriken fonlar, bir başka deyişle petro dolarlar, uluslararası bankalara yatırılarak, bu bankaların kredi olanaklarını genişletmiştir³⁶. Merkezi durgunluğa sürükleyen bu kriz dönemi petro dolarların uluslararası bankalar aracılığıyla yeniden dönmesi ise, kriz sürecini merkez ülkeler lehine çeviren bir çözüm oluşturmuştur. Biriken bu fonlar durgunluk dönemine giren ihracat gelirlerini yeniden canlandırmak ve dünya talebini sürdürmek adına gelişmekte olan ülkelere düşük faizli krediler olarak verilerek yeniden dolaşıma sokulmuştur³⁷.

OPEC krizi ile başlayan 1970'li yıllar, petro dolarların dolaşıma tekrar sokulmasıyla bir rahatlama dönemi yaşamış olsa da verilen kredilerin, gelişmekte olan ülkeler tarafından ödenememesi yeni bir borç krizini doğurmuştur. Borç verilen ülkelere yaşanan bu kriz sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) önderliğinde geri ödemelerin güvence altına alınmasını sağlamak ve bu ülkelerin ekonomik

---

³⁶Kazgan, **age**, s. 95.

³⁷İmmanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, 4. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 118.

yapılarının yeniden istikrara kavuşturarak uluslararası sistemle uyumlandırmasını amaçlayan yapısal uyum programları oluşturulmaya başlamıştır³⁸.

Yapısal uyum programları ile amaçlanan ülkelerin ekonomik durumlarını düzeltmenin ötesinde yeni dönemin de başlangıcını oluşturan önemli bir gelişmedir. Sermayenin küresel ölçekte yeniden birikmesi ve dolaşıma sokulması sağlanarak piyasaların serbestleşmesi ve bütünleşmesi adına neoliberal politikalar da bu programlar içerisinde yer alır. Bu bağlamda hem soğuk savaş döneminde komünizm ile mücadele hem de politik ve ekonomik alanda neoliberalizmin sahneye çıktığı dönem olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

1990'lı yıllara gelindiğinde Sovyetlerin yıkılması ve dünyanın ABD önderliğinde tek kutuplu bir düzene geçmesinin ardından neoliberal düzenin kurulması hız kazanmıştır. Serbest piyasanın işlerliğinin sağlanması noktasında yapısal uyum programları Washington Uzlaşması adı altında devam etmiştir. Belirlenen bu reçeteler gelişmekte olan ülkelere Bretton Woods kurumları olarak bilinen WB ve IMF ayrıca ABD Hazine Bakanlığı öncülüğünde ve korumasında dayatılmaya başlanmıştır. Kapitalist dünya sisteminin uzlaşmanın disipline edici buyrukları ile neoliberal anlayışa göre yeniden inşa edilmesini, Harvey, Amerika'nın 21. Yüzyıl kolonyal sistemi olarak tanımlamaktadır³⁹. İkinci dünya savaşı ve OPEC krizi arasında geçen bir geçiş sürecinin ardından başlayan üçüncü dönem yapısal uyum programları ile 80'li yıllarda tamamen kendini göstermiştir. Müdahaleci anlayış ve serbest piyasa ekonomisi arasında gidip gelen düzende kantar artık liberal politikalar yönüne doğru eğilmeye başlamıştır. Washington Uzlaşması neoliberal politikaların küresel düzeyde yayılmasının ve devletin geri çekilmesi gerektiğinin önemli göstergesidir. Bu uzlaşmaya göre, devletin, ulusal savunma, piyasaların işlemesi için gerekli yasal ve iktisadi altyapıyı sağlama ve piyasa ilişkilerinin korunarak geliştirilmesi açısından toplumsal gruplar arasında arabuluculuk yapma görevlerinin haricinden geri planda durması öngörülmektedir⁴⁰.

---

³⁸ Henry Veltmeyer- James Petras, 'Dış Yardım, Neoliberalizm ve ABD Emperyalizmi', **Neoliberalizm: Muhalif bir seçki**, Ed. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, s. 136.

³⁹ Harvey, age, s. 27.

⁴⁰ Alfredo Saad-Filho, 'Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler', **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, s. 192.

1929 büyük buhranına cevap niteliğinde kurgulanan Keynesyen politikalara güven, 1970’li yıllarda devam eden krizler nedeniyle sarsılmıştır. Bu yıllardan itibaren kendini göstermeye başlayan neoliberal süreç Keynesci uzlaşmanın sunmuş olduğu müdahaleci anlayışın aksine piyasaların kendi düzeni içerisinde hareket etmesi fikrini savunmaktadır. Kapitalizme özgü bir örgütlenme şekli olan neoliberalizm, temelini kapitalizmin önceki örgütlenmelerinin yeniden düzenlenmesinden almaktadır⁴¹. 80’li yıllarda ise ABD’de Ronald Reagan, İngiltere’de ise Margaret Thatcher önderliğinde serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu özgür bir dünya ekonomisi yaratmak amacı ile kamu müdahalelerinden arındırma politikaları ile güç kazanmıştır. İlk kertede politik ekonomik bir teori olarak neoliberalizm, refahın müdahalelerden arındırılmış, kuvvetli mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaret ile şekillenen bir kurumsal yapı içerisinde gerçekleşeceğini tasarlamaktadır⁴².

Devletin küçültülmesi ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesini hedef alan neoliberalizm aynı zamanda piyasa ekonomisinin de dünya çapında yayarak serbest ticaret uluslararası piyasaların gelişmesini hedeflemektedir. Bu yeni düzenin temel özellikleri; özelleştirmeler, demokratik kurumların yaygınlaştırılması, emek piyasasının serbestleştirilmesi ve örgütlenmelerinin sınırlandırılması vergilerde indirim yapılması, rekabet ve girişimciliğin desteklenmesi şeklinde sınırlandırılabilir. 19. Yüzyıl hakim siyasal ideolojisi olan liberal ekonomi politiğin temel inançlarının yeniden yorumlanmasını temsil eden neoliberalizm, aynı zamanda liberal toplum modelini bir ideal olarak yerinde durmasına rağmen kapitalist hedeflere salt piyasa kontrolüyle ulaşamayacağı ve devletin yol göstericiliğine ihtiyaç olduğunu kabul edilmektedir⁴³.

Bu açıdan bakıldığında neoliberal politikalar *laissez-faire* ideolojisinin aksine devleti farklı bir noktada konumlandırmaktadır. 1929 yılından bu zamana kadar geçen sürecin serbest piyasa ve müdahaleci anlayış arasında gidip geldiği noktada belirleyici olan devlet nosyonu bu son dönemde farklı bir şekilde tanımlanmıştır. Buna göre neoliberal dönemde devlet kamu işletmeleri ve planlı ekonomi alanlarında bir küçülmeye gitse de neoliberal toplum oluşturma noktasında etkin bir şekilde görevlendirilmiştir. Bu bağlamda

---

⁴¹ Al Campbell, ‘ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi’, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, s. 323.

⁴² Harvey, age, s. 2.

⁴³ Simon Clarke, ‘Neoliberal Toplum Kuramı’, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, s. 103.

neoliberal düzenin kurgulayıcıları ve yürütücülerinin yanında yer alan devlet, planlamacı konumundan çıkarak toplumun inşasında yardımcı bir pozisyona gelmiştir. Bob Jessop'a göre, devletin özelleştirilmesi olarak da adlandırılan bu durum, devlet kapasitelerinin ulusüstü seviyede uluslararası politikalarla uyumlu olacak şekilde ekonomik, politik ve ideolojik olarak yeniden düzenlenmesini içerir.⁴⁴

O halde sadece ekonomik düzenlemeler açısından değil siyasal ve toplumsal düzenlemeleri de barındıran neoliberal dönemde devlet, kapitalizmin güçlenmesinde tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Neoliberal devlet teorisi, liberal teoriden ödünç aldığı bireysel özgürlüklerin korunması noktasında bireysel mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve piyasanın müdahalesiz ilerlemesine dayanmaktadır. Makro düzeyde bakıldığında ise serbest ticaret ve sermayenin küresel düzeyde özgürce hareket edebilmesi açısından devletin korumacı politikaların geçerli olduğu döneme kıyasla geri çekilmesi öngörülmüştür. 1970'lerdeki ekonomik krizlerin ardından gündeme gelen yapısal uyum programları ve devamındaki Washington uzlaşması ile birlikte başlayan serbest ticaret projeleri kapsamında, IMF ve Dünya Bankası desteği ile de oraya konan programlar çerçevesinde ulus devletler zayıflatılmıştır. Programların amacı küresel sermayenin ve serbest ticaretin korumacı politikalarından arındırılarak hiçbir engelle karşılaşmadan ilerlemesini ve genişlemesini sağlamaktır. Bu bağlamda neoliberal dönemde devletin iki görünümü bulunmaktadır. İlk olarak, ekonomik anlamdaki birçok yetkisini ulus üstü şirketlere devrederek ekonomik alandan çekilmiştir. Bu çekilme daha öncede belirtildiği gibi yapısal uyum programları çerçevesinde uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılmış ve desteklenmiştir⁴⁵. Bu görünümünde devlet liberal anlayışa uygun bir şekilde yalnızca bireysel özgürlükleri koruma noktasında yetkili olarak kalmıştır. Kavramın bu dönemde diğer bir boyutuna bakıldığında ise, küresel sistemin aktörü haline gelen ulusüstü şirketler ve kuruluşların yardımcısı konumun geldiği görülmektedir. Güçlü ve sağlıklı bir piyasa ekonomisi uygun bir piyasa toplumu gerektirmektedir. Bu bakımdan küresel anlamda ticaretin oluşabilmesi için ülkelerin ve toplumların buna uygun olarak şekillendirilmesi şarttır. Kapitalist sistem için gerekli olan iklimlerin yaratılması için ise devletlerin iktidarın inşacılığını destekleyen

---

⁴⁴ Bob Jessop, **Kapitalist Devletin Geleceği**, çev. Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, 2009, s. 297.

⁴⁵ Kazgan, age., s. 19.

konumu önem kazanır. Çevre ülke devletleri ise bu bağlamda neoliberal politikaların kurulmasını kolaylaştırarak, ülkeyi kapitalist iklime uygun hale getirirler⁴⁶.

Neoliberalizm toplumsal ilişkileri iktisadın içerisine yerleştirerek, toplumu piyasanın bir parçası olabilmesi için hazırlamaktadır⁴⁷. *Laissez-faire* anlayışının aksine devleti tamamen etkisiz bir konumda tutmayıp, toplumun her alanını düzenleme amacı güden neoliberalizm, devletin bu düzenleyici gücünü kullanmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede piyasanın hareket ettiği yolunu çizen devlet onun engelsiz bir şekilde ilerlemesi için engelleri kaldırarak geçişini kolaylaştırmaktadır.

Bu durum aynı zamanda alt yapı ve üst yapının birbirini destekleyici konumuna da işaret etmektedir. Başka bir ifade ile, bir piyasa toplumu oluşturarak alt yapının desteklenmesini sağlayan neoliberal devlet anlayışı liberalizmin krize sokan ve korumacı politikalara yönlendiren hatalardan kaçınarak üst yapıyı önemsemiştir.

1.3. Neoliberalizm

1.3.1. Devletin Konumlandırılması

İlk olarak 1973 yılında Şili askeri darbesiyle birlikte Pinochet tarafından hükümet programı olarak sunulan neoliberal politikalar⁴⁸, 80'li yıllara geldiğinde ABD ve İngiltere öncülüğünde reel politik alanda tamamen kendini gösterse de teorik zemini 1938 yılında toplanan Lipmann Kolokyumuna dayanmaktadır. 19. Yüzyıl sonlarında liberalizmin girdiği kriz sistemin korumacı politikalara yönelmesine ve Keynesyen anlayışın hâkimiyetine neden olmuştur. Aynı zamanda Avrupa genelinde faşist hükümetlerin egemenliklerini artırması toplumsal ve ekonomik alanda klasik liberal anlayışın sorgulanması gerekliliğini de doğurmuştur. Müdahaleci yaklaşımlara karşı klasik liberal anlayışın yeniden canlanması gerektiğini düşünenler olmasına karşın temel fikir, planmacı ve güdümlü iktisadı teşvik etmiş olanın, liberal yönetimlerin benimsediği toplumsal sistemin ilerleyişi kurallarının dokunulmaz doğal yasalardan oluştuğunu öngören yaklaşımıdır⁴⁹. Tüm bu gelişmelerin ışığında Kolokyum, 'bırakınız yapınlar'

---

⁴⁶ Harvey, age, s. 72.

⁴⁷ Arthur MacEwan, 'Neoliberalizm ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar', **Neoliberalizm: Muhafız Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, s. 285.

⁴⁸ Jeremy Gilbert, 'What Kind Of Thing is Neoliberalism', **New Formation**, S. 80-81, London, 2013, s. 7.

⁴⁹ Pierre Dardor, Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Bir Deneme**, 1.b., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 150.

yaklaşımının benimsediği düzenin doğal bir düzen olduğu fikrinin aksine liberal müdahaleciliği teorikleştirerek, neoliberalizmin temellerini atmıştır.

Liberal ekonomi, emeğin fiyatının piyasada belirlenmesi, paranın otomatik bir mekanizma ile yaratılması ve malların özgürce ülkeler arası hareketin; başka bir ifade ile emek piyasası, altın standardı ve serbest ticaret eylemlerinin yanı sıra sınırlandırılmış devlet müdahalesini kapsamaktadır⁵⁰. Sistemin doğal düzenleyicisi konumundaki piyasanın işlerliği açısından bu ana başlıkların bir arada olması zorunludur. Buna göre piyasa ekonomisi kendi kurallarına göre işleyen piyasalar sistemi olarak adlandırılmaktadır⁵¹.

Polanyi'ye göre, piyasa fiyatları ile yönetilen bir ekonomiyi öngören piyasa sisteminde, ekonomi sosyal ilişkiler içerisine yerleşmektense, sosyal ilişkileri ekonomik alan çekerek toplumun her alanın alınır satılan metalar haline dönüştürmektedir. Toplumsal hayatın özü olarak tanımlanan emek ve toprağın da dahil olduğu her türlü toplumsal kavram bir meta haline gelerek ticarileşmektedir. Bu aynı zamanda ekonomik ilişkileri içeren alt yapı kurumlarının yüceltilmesi ve toplumsal hayatı işaret eden üst yapı kurumlarını hakimiyeti altına alması anlamına da gelerek tarihsel bloğun organik bütünlüğünü bozmaktadır. Bu bağlamda Polanyi bırakınız yapsınlar anlayışının sunduğu doğal düzen fikrini ütopyik olarak yorumlamaktadır. Toplumsal hayatın metalaşarak piyasaya sunulmasının bir sonucu olarak ise, toplum bir süre sonra kendini korumaya alacaktır⁵². Başka bir ifade ile, planlamacı ve müdahaleci anlayışa karşı duran liberal anlayış, devletin etkinliğinden kaçarken piyasanın ya da ekonominin boyunduruğu altına girmektedir. Toplumun ekonominin parçası olması noktasında kendi doğal düzeninde ilerlemekten ziyade, ekonomik çıkarlar çerçevesinde ilerleyen toplumsal hayat bir noktada krize girecektir.

Bırakınız yapsınlar anlayışının savunduğu doğalcılığı eleştiren neoliberalizm, liberal görüşle devletin konumu noktasında ayrılmaktadır. Devletin alt yapı üzerindeki etkisi piyasacı bir anlayışla kırılrsa da, yapılar arasındaki organik bütünlüğün sağlanması noktasında bağlayıcı rolü önemsenmektedir. Toplumun her alanını kılcal damarlar gibi saran iktidar mikro düzeyde özneyi, geniş çapta ise toplumu dönüştürmeyi hedefler.

⁵⁰ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, çev. Ayşe Buğra, 11. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 196.

⁵¹ Polanyi, aynı eser, s. 85.

⁵² Polanyi, age., s. 207.

Liberalizmin aksine toplum ekonomi içerisinde çıkarılarak, ekonomi toplumsal ilişkiler içerisine yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Neoliberalizm bir ideoloji ya da bir iktisadi politika olmanın ötesinde öncelikli olarak, yönetilenlerin tutumlarının iktidar eli ile yapılandırılmasını öngören '*akılsallık*'tır. Foucault'nun tanımı ile ise bu akılsallık, arzu edilir bazı amaçlara erişecek şekilde bireylerin tercihlerini yönlendirmek amacı ile yönetim aygıtlarına başvurmayı içerdiğinden yönetsel bir yapıya bürünür. Bu durumda neoliberalizmi yönetsel bir akılsallık olarak tanımlamak doğru olacaktır.⁵³ Yönetim aygıtları ve devletin konumu liberal görüşün aksine daha ön planda olsa da bu sosyal demokrat bir anlayışa işaret etmez. Harvey 'in de belirttiği gibi devletin müdahaleciliği, politikaların destekçisi olmakla sınırlıdır⁵⁴. Bu konumu itibari ile toplumun her alanını inşa ederek ve yeniden dönüştürerek, sistemin yeniden üretilebilmesi adına öznelerin tutumlarına etki etmektedir. Öznelerin tutumlarının inşa edilmesinin ardından sistem hükümet programları anlamında bir planlamacılığa maruz kamadan kendi doğal düzeni içerisinde yeniden üretilecektir. Bu da bir noktada serbest piyasa görüşün temelinde yatan doğalcı anlayışı desteklemek adına liberal müdahaleciliğin gerekliliğini göstermektedir.

Foucault'a göre, yeni düzene hakim olan yönetsellik anlayışı serbest piyasa ekonomisinin dönüşümüdür. Neoliberalizm bir anlamda laissez-faire olarak tanımlanabilmesine karşın, müdahalecilik (intervention) dönemin en önemli özelliğidir. Buna göre, Foucault neoliberalizmi müdahaleci bir liberalizm türü olarak, *positive liberalism* şeklinde tanımlamaktadır⁵⁵. Serbest piyasanın sağlıklı ilerleyebilmesi için politik düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır. Devlet ise, bu noktada sistemin işlerliğinden sorumlu bir konumda yer alır. Fakat neoliberal dönemin başından bu yana savunduğu devlet nosyonun ve müdahaleci anlayışının nasıl olması gerektiği sorunu önem kazanmaktadır. Foucault bu sınırları iki şekilde belirlemiştir. İlk olarak, monopol eğilimleri dizginlemek adına; piyasa sosyal ve iktisadi bir düzenleyici olsa da bu, onun doğal ve verili bir kavram olduğu anlamına gelmemektedir. Bu noktada ekonomi ve

---

⁵³ Dardat, Laval, age, s. 8-9.

⁵⁴ Harvey, age. s. 29.

⁵⁵ Michel Foucault, **The Birth of Biopolitics**, ed. Michel Senellart, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 133. (Türkçe çevirisi için bkz: Michel Foucault, **Ders Özetleri**, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.)

piyasa kuralları bir oyun gibi düşünülduğünde devlet oyunun kurallarının belirleyici olma noktasında etkili olmalıdır⁵⁶.

İkinci bir nokta ise, market ekonomisinin yeniden canlanabilmesi için uyumlu bir toplum yaratma görevi ile etkin olması gerekmektedir. Polanyi'nin de belirttiği gibi piyasa ekonomisi ancak bir piyasa toplumunda yaşayabilmektedir. Bu anlamda toplumun disipline edilmesi ve dönüştürülmesi devlet aygıtlarının neoliberal dönemde bir diğer görevidir. Neoliberalizmi liberalizmden ayıran ve bir anlamda başarılı olmasını sağlayan en önemli nokta, toplumu ve özneyi şekillendirerek organik bütünlüğü sağlam bir şekilde inşa etme noktasında iktidar odaklarıyla uyumlu olan devletin bu pozitif müdahaleciliğidir. O halde, ulus devlet, küresel ekonominin ve küresel yönetim biçiminin örgütlenmesinde hayati roller oynayarak, yitip gitmekten ziyade yeniden canlandırılarak tutum değiştirmektedir.⁵⁷

İktidar kavramı böylelikle yeni dönemde bir kırılma yaşayarak, baskıcı ve disipline edici özelliğinden sıyrılmış ve daha çok düzenleyici ve dönüştürücü bir misyon benimsemiştir. Üretken bir hale gelen iktidar, toplumsal alanın en küçük noktasına bile sızarak özneyi sisteme entegre olmuş bir şekilde üretmektedir. Bu şekilde sistem içerisinde dahil olan özne kendini düzenin bir parçası olarak konumlandırarak hegemonyaya karşı rıza göstermeye başlamaktadır.

Liberal bloğun girdiği krizin ardından, karşıt hegemonya olarak da tanımlanabilecek planlamacı ekonomilerin doğmasının nedeni, neoliberal düşünceye göre iktidarın bu üretken özelliğinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Karşı hegemonya riskini bertaraf etmek adına, devlet aygıtlarının görevi, sistemi kendiliğinden ya da rızasıyla yeniden üreten özneler oluşturmaktadır. Özne sistemin arzularını kendi arzularının yerine geçirmiş ve artık sistemin çıkarı bireyin çıkarı haline gelmiştir⁵⁸. Üretilen neoliberal özneler bu formasyona uygun toplumsal yapıyı da oluşturarak yeni öznelerarası alanı inşa etmektedir. Harvey ise bu durumu 'ortak akıl' kavramlaştırmasıyla açıklamıştır. Ona göre, uzun bir süreç içerisinde ve kültürel sosyalizasyon sonucunda oluşan ortak akıl veya öznelerarası anlam aynı zamanda sistem çıkarlarının da maskeleyicidir⁵⁹. Neoliberal

---

⁵⁶ Foucault, aynı eser, s. 201.

⁵⁷ Jessop, A.g.e. s. 39.

⁵⁸ Dardat, Laval, age, s.

⁵⁹ Harvey, age., s. 39.

düzene ait 'common sense' ise iktidar eliyle inşa edilerek yeni bir toplumsal yapı oluşturulmuş olur.

Devlet kavramına, liberal zeminde bir diğer yaklaşım ise neoliberalizmin Alman siyasi geleneği içerisinde yorumlanmış şekli olan ordoliberalizmdir. Ordoliberalizm, rekabet düzeninin doğal bir düzen olmanın ötesinde düzenleyici ya da düzene koyucu bir politika tarafından toplumsallık içerisinde yeniden oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır⁶⁰. Nazi yönetimine karşı bir tepki olarak doğan bu anlayış, devletin müdahaleci ve baskıcı yönünün piyasadan mutlaka uzaklaştırılmasını kabul etmektedir. Fakat aynı zamanda devletsizliğin getirdiği anarşist bir yaklaşıma da karşı durarak piyasa ekonomisinin devlet aracılığı ile inşasını savunur. Bunun nedeni, liberal görüşün yapı taşı olan rekabetin doğal ve verili bir kavram olmasından ziyade sonradan üretilecek ve kurgulanacak olmasıdır. Devlet ise, bu noktada düzenleyici ve kurgulayıcı bir misyonla önem kazanır.

Kısaca, Ordoliberalizm marketin baskısı altında kalan devletten ziyade, devletin kontrolündeki bir piyasayı tercih etmektedir⁶¹. Ancak düzenleme politikası, plancı ekonomi anlayışının savunduğu şekilde doğrudan piyasanın varlık koşullarına karşı değil, daha çok regüle edici bir yaklaşımla oyunun kurallarını belirleme noktasında kendini gösterir. Aynı zamanda Ordoliberalizm, neoliberalizmin başarı nedenlerinden olan organik bütünlüğün korunması noktasında, toplumsal ve iktisadi düzenin alt yapı ve üst yapı olarak indirgemeci bir anlayışla birbirinden tamamen ayrılması fikrine karşı çıkarak, toplumsalın iktisadın oluşması ve düzenlenmesi üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır⁶².

1.3.2. Devletten İmparatorluğun Hegemonyasına

Ekonomi, politika ve teknoloji üçgeninde hareket eden tarihsel sürecin şekillendirdiği küresel düzen; geleneksel siyasi, kültürel, coğrafi sınırları aşan yoğun toplumsal ilişkileri içermektedir⁶³. Gelişen iletişim teknolojisi sınırların soyut anlamda açarak, yer ve zamanda daralmaya ve buna bağlı olarak ise küre üzerinde ilişkilerin karşılıklı şekilde daha yoğun hale gelmesine neden olmuştur. Üçgenin bir diğer ucu olan ekonomi ve küresel anlamdaki yansıması olan 'Dünya Pazarı' düşüncesi ile kapitalist

---

⁶⁰ Dardat, Laval, a.g.e, s. 170.

⁶¹ Foucault, a.g.e. s. 116.

⁶² Dardat, Laval, a.g.e, s. 171.

⁶³ Steger, a.g.e., s. 27.

sistemi desteklemektedir. Özellikle neoliberal dönem ile birlikte yeniden hız kazanan serbest piyasa ekonomisi ve serbest ticaret tüm dünyayı kapsayan bir pazarı gerektirmektedir.

Neoliberalizmin belkemiği olan rekabetçi kapitalist düzen bir bisiklet olarak düşünüldüğünde devrilmeden devam edebilmesi için sürekli pedallarının çevrilmesini ve hareket hâlinde olmasını zorunlu kılar. Bunun için geniş bir hareket alanı yaratılmalı ve tüm dünya üzerinde sermaye rahatça gezinebilmelidir. Ulusüstü alana ait olan neoliberal düşünce ve küreselleşme böylelikle birbirini yaratmış olur⁶⁴. Başka bir ifade ile piyasa ekonomisinin sürekli beslenmesi ve devinim halinde olabilmesi için küresel düzen onun doğası gereği bir zorunluluktur.

Küreselleşme gelişen teknoloji ve kapitalist sistemin doğal bir sonucu olarak okunduğunda, tarihsel blok içerisinde üst yapı organı olan siyaset, bu sürecin yapı taşlarından biridir. Buna göre, organik bütünlüğün sağlanması adına üst yapıyı oluşturan toplumsal öznelerarası anlamların ve öznenin oluşturulmasında siyasi kerte ön plana çıkmaktadır. Bir başka ifade ile neoliberal piyasa yapısı küresel düzeni bir kaçınılmaz son olarak tanımlamış ve bu kader anlayışının kurulup, benimsetilmesi noktasında iktidarın işlerliğine ihtiyaç duymuştur⁶⁵.

Bu bilgiler ışığında küreselleşme, ‘dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mücadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir.’⁶⁶ Neoliberal dönemde ise küreselleşme kavramı, tüm dünyayı farklılıkların ötesinde aşkın bir şekilde kapsayarak, öznenin şekillendirilmesine ve kimlik inşasına dayanır. Farklı kimlikleri kapsayan bir özellik taşısa da kapitalist sistemin işlerliğini koruyacak şekilde öznelerin, kendi yapısını içselleştirmelerini ve bu yolla inşalarını esas alır. Kısaca küreselleşme, hem yapısal hem de stratejik olarak, bir toplumsal ilişki alanı ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasını talep eden bir süreci içerir.⁶⁷

Neoliberal küreselleşmenin siyasi boyutu, sistemin kendiliğinden üretimi garanti altına alacak küresel bir toplum oluşturmak için bireyi ve onun tercihlerini yapılandırmayı

---

⁶⁴ Insel, a.g.e. s. 33.

⁶⁵ Dardot, Laval, age, s. 254.

⁶⁶ Steger, age, s. 31.

⁶⁷ Jessop, A.g.e. s. 187.

ve kontrol etmeyi amaçlayan iktidar eylemlerini içermektedir. Toplumsal hayatı hedef alan iktidar özel alanın her noktasına sızarak bireyi her açıdan sarmalar. Başka bir ifade ile neoliberal küresel düzende organik bütünlük, toplumsal hayatı hedef alan bioiktidar ve biopolitik üretim sayesinde oluşmaktadır. Bioiktidar, ‘toplumsal hayatı yorumlayarak, soğurarak ve yeniden eklemleyerek içeriden düzenleyen bir iktidar biçimidir’⁶⁸. Böylece hayat iktidarın bir nesnesi haline gelir ve kuşatarak onu yönetir. Bioiktidar modern dönemin aksine disipline edici ya da dayatmacı bir şekilde şekillendirmez. Özne ile arasında hegemonik bir ilişki kurarak, sistemin öznelere tarafından üretilmesini sağlar. Bir diğer ifade ile, yeniden üretime rıza gösterecek olan öznelere kontrol ederek, kendi dünya görüşünü içselleştirir. Özne böylelikle kendi çıkarına göre davrandığını düşünürken aslında tarihsel bloğun organik bütünlüğüne hizmet etmiş olur. Küresel iktidar özne üzerindeki bu müdahalesini iletişim endüstrisinden yardım alarak sağlamaktadır. Yani iletişimsel üretim ve emperyal meşruluk el ele ilerleyerek, müdahaleyi evrenselleştirmiş olur⁶⁹. Devletin görevi ise, bioiktidarın aygıtlarının ülke içerisinde rahatça hareket edebileceği ortamı hazırlamaktır.

Bioiktidar, Hardt ve Negri’nin anlatımıyla bir kontrol toplumu oluşturmaktadır. Disiplin toplumunun evrimi üzerine yükselen kontrol toplumu daha yumuşak ve öznenin içine sızan bir müdahalecilik anlayışını benimsemiştir. Fordist üretim tarzı ve Keynesyen politikanın hakim olduğu modern dönem gerekliliklerine sahip olan disiplin toplumu, öznelere ekonomik yapının tek boyutlu ürünleri olarak biçimlendirir⁷⁰. Diyalektik bir anlayışla toplumu ikilikler üzerinden sınıflandırmaktadır. Buna göre normallikler ve sapkınlıklar çerçevesinde öznelere kategorize ederler. İçerisi ve dışarısı kavramının güçlü olduğu disiplin toplumlarında, öznenin ‘normal’ olarak disipline edilmesi genellikle okul, hapisane veya hastane gibi kurumlar aracılığı ile belli mekânlara sıkıştırılmıştır. Disiplinci iktidarın öznenin yapılandırılmasına yönelik kullandığı disiplin süreçleri zaman içerisinde toplumun yapısına işleyerek, öznelere kurgulamış ve yapıyı içselleştirmelerini sağlamıştır. Bu içselleştirmenin gerçekleşmesi disiplinel iktidarı bioiktidara evirerek, onun doğuşunu sağlamıştır. Böylelikle bio iktidarın hakim olduğu kontrol toplumunda komuta mekanizması toplumsal hayata kayarak daha demokratik bir yapıya bürünmüştür.

---

⁶⁸ Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, 7. b., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 45.

⁶⁹ Hardt, Negri, aynı eser. s. 55-56

⁷⁰ Hardt, Negri, aynı eser, s. 251.

Kontrol toplumuna hakim olan bioktidar, doğrudan beyinleri ve bedenleri ele geçirerek içselleştirmeyi hedef alır⁷¹. İç ve dış ayırımın bulanıklaşması ile birlikte iktidar müdahalesi belli mekanlardan çıkarak, bir hayalet gibi öznenin özel alanına sızmakta ve hiçbir boşluk bırakmadan her anında kendini gösterip kendini aşına hale getirmektedir. Bu ayırımın çözülmesi aynı zamanda modern döneme ait ulus devlet sınırlarına daha aşkın bir anlam yükleyerek iktidara evrensel, küresel bir yapı da kazandırmaktadır.

Aydınlanmanın bir getirisi olan tekçi anlayışa göre modern döneme ait disiplinci iktidar, toplumu ikilikler üzerinden sınıflandırmıştır. Bu anlayışla yola çıkarak iktidar, yanlış olanı doğruya çevirmeye çalışmıştır. Hardt ve Negri'nin ifadeleri ile dışarının içselleştirilmesini yani doğanın uygarlaştırılmasını hedefler.⁷² Modern dönemin bu tekçi yapısının aksine postmodern süreç çokluk ve çoğunluk yaklaşımını gündeme getirmektedir. Bu anlayışın zayıflaması aynı zamanda disiplinci iktidarın kontrolcü iktidara ya da bioiktidara dönüşünü de simgelemektedir. Disiplin toplumunun dayatmacı yapısına ve bireyleri belli kalıplara göre kategorize etmesinin getirdiği rahatsızlıklar sonucu ortaya çıkan toplumsal hareketler, postmodern dönemin tetikleyicisi olmuştur. Buna göre özne tek bir kimlikle sınırlı tutulmak yerine, kontrol toplumu onun tek değil birden çok olduğunu kabul eder⁷³. Çoklu bir yapıya sahip kontrol toplumunda iktidar, farklılıkları kucaklayarak aynı pota içerisinde kendine bağlamayı hedeflemektedir. Dayatmanın ve disipline etmenin aksine davetkar bir tavırla konsensüs ortamı sağlayarak 'rıza'yı üretmektedir.

Toplumsal farklılıkları apriori kavramlar çerçevesinde daraltarak, olumsuzluğu olumsuzluğa çevirmek adına disiplin süreçlerini devreye sokan modern dönem toplum yapısının aksine; kontrol toplumu farklılıkların eklenmesi ve iktidar-özne arasındaki hegemonik ilişki sayesinde kurulmuş olur. Buna göre, neoliberal küreselleşme postmodern dönemin bir sonucu olarak kontrol toplumu ve bioiktidarın kurduğu hegemonya üzerine yükselmektedir.

Hegemonya kavramı ilk olarak Antonio Gramsci tarafından hakim sınıfın bir egemen olma pratiği olarak tanımlanmıştır⁷⁴. Bir başka ifade ile, hegemonya egemen sınıfın, toplum üzerindeki gönüllüğe dayalı kurduğu bir egemenlik ve yönlendirme

⁷¹ Hardt, Negri, a.g.e, s. 206

⁷² Hardt, Negri, aynı eser, s. 156.

⁷³ Hardt, Negri, aynı eser, s. 333.

⁷⁴ Serpil Sancar, **İdeolojinin Serüveni**, 2. b., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 33.

gücüdür. Kapitalizmin kendisini yeniden nasıl ürettiği sorunsalından yola çıkan Gramsci, üst yapının ihmal edildiği materyalist anlayışı eleştirerek üst yapıdaki ilişkileri merkeze almıştır. Alt yapı ve üst yapının birbirini etkilemesi ile sağlanan organik bütünlük sayesinde inşa edilen tarihsel bloğun devamlılığı egemen sınıfın hegemonyasını kurması ve onu yeniden üretilmesine bağlıdır. Bu noktada egemen sınıfın iktidarı ele geçirmesi ve bu iktidarı her geçen gün sağlam bir temelde yeniden üretebilmesi adına ideolojik siyasal, kültürel, ahlaki ve entelektüel girişimlerin toplamı hegemonyanın kurulmasıyla ilişkilidir.⁷⁵ Hegemonyanın ideolojik boyutu sayesinde öznenin kendiliğinden katılımı sağlanacak ve bir içselleştirme ile kendi çıkarlarını egemen sınıf çıkarları ile eş tutacaktır. Bu durumda ise sistemin yeniden üretimi kolaylaşacaktır.

Gramsci üst yapıyı iki bölüme ayırarak, üst yapının iki önemli durağı sivil ve politik toplumu tanımlamıştır. Devletten ayrı bir alan olan sivil toplum, sınıf ideolojisinin topluma yayılmasını sağlayan kurumsal örgütsel süreçlerin yer aldığı ve devletten ayrı özel, ideolojik ve kültürel bir alan iken politik toplum devlet ile eş olarak, egemen sınıfın devamlılığını sağlayan zor ve tahakküm aygıtlarının toplamıdır⁷⁶. Buna göre diyalektik anlayış çerçevesinde karşıt iki alanın birlikteliği olarak düşünmek gerekirse, sivil toplum rıza ile eş; politik toplum ise zor ve tahakküme ikema etmektedir. Tanımlanan bu iki karşıt yapı birbirini tamamlayarak hegemonyanın kurucusu entegral devlet ya da entegral iktidar kavramını oluşturmaktadır. Bu çerçevede devlet rıza ile hegemonyasını kurarken aynı zamanda zor ve tahakküm yolu ile de onu sağlama almak ister. Alt yapının ve üst yapı arasındaki organik bütünlüğün sarsıntıya uğraması ile meydana gelen organik kriz ise karşıt hegemonyanın güçlendirilmesini ve mevcut düzeni yıkarak yeni bir tarihsel blok kurulması aşamasını meydana getirir. Başka bir ifade ile, organik kriz, hegemonik projelere bağlı olan güvencenin sarsılması sonucu oluşan devlet birliğinin aşamalı kaybı ve devlet projelerine toplumsal desteğin çökmesinin bir sonucu olan meşruiyet krizi içermektedir.⁷⁷

Gramsci modern toplumun getirdiği alt-üst yapı ayrımını eleştirerek organik bir bütünlükle, üst yapının ideolojik entegrasyonuna önem verse de dönemi gereği apriori ikili kategorizasyon ve sınırlamalardan sıyrılamamıştır. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe

⁷⁵ Antonio Gramsci, **Selection From The Prison Notebooks**, Ed. Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith, Lawrence&Wishart, London, 1971. s. 242.

⁷⁶ Mehmet Yetiş, a.g.m, s. 121.

⁷⁷ Jessop, A.g.e. s. 272.

Gramsci'yi bu noktada eleştirmiştir. Onlara göre, Gramscian hegemonya tanımı, hegemonik özneleri temel iki sınıf içerisinde hapsederek, tek hegemonik merkez çevresinde yapılandırmıştır⁷⁸. Bu noktada çıkışla hegemonya kavramı kontrol toplumu içerisinde yeniden, farklılıkları temel alan bir politik eklemlenme şekli olarak tanımlanmıştır. Emperyal dönem olarak da adlandırılan kontrol toplumu sınıfsal temelli bir yapılanmadan ziyade, kesin hatların olmadığı farklı kimlikleri barındıran bir yapıya sahiptir. Bu aşamada özcü anlayışın temeli çerçevesinde sınıfsal yapıyı reddederek, özcü yaklaşım barındırmayan daha esnek ve çoğul yapıda olan kimlikleri ön plana almaktadır.

Tanımlanan çerçevede hegemonya kavramı ise, Laclau ve Mouffe'a göre, bir üst belirleyen olarak bu farklılıkların eklemlendiği alandır. Daha açık bir şekilde, toplumdaki mevcut farklılıkları bir araya getirerek bir konsensüs alanı yaratma gücü olarak da tanımlanabilir. Toplumsal düzeni bir sentez olarak kurulmasını sağlayan eklemlenme eylemi özü itibari ile kimliklerin dönüşümünü de içermektedir. Toplum içerisinde yer alan farklı kimliklerin kendini gerçekleştirebilmesi adına hegemonyanın kurduğu alan içerisinde dahil olması ve toplumsal konsensüs ortamında bir arada yaşaması beklenir.

Fakat hegemonyanın doğası gereği dönüştürücü bir eylem olması, onun kurucu ögesi olan eklemlenmenin de öznelerin kimliklerini kurgulamaya odaklanmasına neden olmaktadır. Bu noktada, kontrol toplumunun sunduğu farklılıkların sentezi mantığı, modern dönemi krize sokan dayatmacı ve tek tipçi anlayışın aşılarak karşıt hegemonya riskinin bertaraf edilmesi noktasında iktidarın bir yanılması olarak da okunabilir. Bir başka ifade ile kimliklerin sistem içerisinde bir kategoriye sıkışmadan kendilikleriyle varolabileceği anlayışı iktidarın olmadığı bir alan olarak görünse de, kimlikler bu birleştiriciliği sağlayan gücün otoritesi altına girmektedir; yani konsensüse götüren bütün çatışmalar ve krizlerin çözümü otoriteyi gerekli kılmaktadır⁷⁹.

Öznenin dönüştürülmesi gerekliliği aynı zamanda liberal düşünce çerçevesinde yorumlandığında, bırakınız yapsınlar anlayışının getirdiği doğal düzen düşüncesini de bir kez daha yanlışlamaktadır⁸⁰. Genel olarak bakıldığında, emperyal düzen, özcü

---

⁷⁸ Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 219.

⁷⁹ Hardt, Negri, a.g.e., s. 80

⁸⁰ Laclau, Mouffe, a.g.e., s. 145.

sınırlamalardan kurtularak farklılıkları bir ekonomi komutası içerisinde olumlamakta ve bu şekilde hegemonyasını kurmaktadır.⁸¹

Döngüsel tarih anlayışı çerçevesinde alt yapı ve üst yapının organik bütünlüğünden kurularak zaman ve mekana göre inşa edilen dinamik yapılar şeklinde tanımlanan medeniyet kavramı, neoliberal döneme geçişle birlikte neoliberal tarihsel blok çerçevesinde yeni bir içeriğe sahip olmuştur. Neoliberal dönemin başarısının kaynağı olan üst yapı kurumlarına verilen önem ve bu alanın oluşturulma süreci, alt yapının sağlıklı bir şekilde kendini gerçekleştirmesini sağlamıştır. Buna göre kontrol toplumu, bioiktidar aracılığıyla uygun öznelerarası anlamları üretecek özneleri kontrol ederek organik bütünlüğü sağlamaktadır. Alt ve üst yapının başarılı bir şekilde yeniden bağlandığı neoliberal dönem bu şekilde kendi tarihsel bloğunu ya da daha geniş anlamıyla medeniyetini meydana getirmektedir.

Modern döneme ait ilerlemeci tarih anlayışı evrenselci bir görüşle Batı Medeniyetine pozitif bir anlam yükleyerek, dünyayı bu normlara göre ‘medenileştirmeyi’ ahlaki bir ödev olarak kabul etmiştir. Postmodern dönem, modern dönemin bu dayatmacı ve özcü yaklaşımının eleştirisi üzerine kurulmuş olsa da, neoliberal dönemin temelini oluşturan küresel düzenin gerekliliği, aynı zamanda küresel anlamlar sistemini de gerekli kılmakta ve bu da aslında bir noktada tekil bir medeniyet tasarımını zaruri hale getirmektedir. Bir başka ifade ile Aydınlanmadan itibaren gelen Batı medeniyetinin birleştirici gücü ve ahlaki ödev anlayışı postmodern dönemde de kendini korumuştur. Ekonomik çıkarların gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan öznelerarası anlamın inşasında bu amaç ahlaki ödev anlayışına atıfla bir maskeleye ve meşrulaştırıcı kavrayış olarak kendini göstermiştir. Hardt ve Negri’nin ‘haklı savaş nosyonu’ olarak da tanımladığı bu durum, imparatorun her türlü müdahalesini⁸² meşru hale getirmektedir⁸³.

Harvey’e göre, herhangi bir düşüncenin kalıcı olabilmesi için, kavramsal aygıtlarının özenin içgüdülerine hitap etmesi gerekmektedir. Bu şekilde meydana gelen kavramsal yapılar özne tarafından üretilerek toplumsal alan içerisinde ortak akıl (common

---

⁸¹ Hardt, Negri, a.g.e., s. 206.

⁸² Toplumsal hayata yönelik hegemonik müdahalelerin haricinde, silahlı müdahaleler de bu noktada dahil olmaktadır. Bu dönem gerçekleşen ve sivil ölümlerinin yüksek oranlarda olduğu birçok savaş ‘medenileştirme’ adı altında meşru hale getirilmeye çalışılmıştır. Irak bu durumun en belirgin örneklerinden biridir.

⁸³ Hardt, Negri, age., s. 34

sense) halinde sağlamlaşmakta ve sorgulanmaz duruma gelmektedir. Ortak akıl olarak neoliberal düşüncenin ana figürleri ve değerleri yüksek politik idealler ya da medeniyetin temel değerleri şeklinde kabul ettirilmektedir. Bu çerçevede, figürlerden biri olarak özgürlük kavramı sadece serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir alanda gerçekleşeceğini belirten emperyal anlayışa göre, medeniyetin tek şartı olarak bu kavramı içeren neoliberal bir toplum anlayışının olması gerektiğine vurgu yapar⁸⁴. Neoliberal ekonomik yapı ve bu yapıya uygun toplum oluşturma anlayışından dolayı; emperyal dönem, modernizmin getirdiği evrenselci ve tekçi yaklaşımdan kurtulamamıştır. Emperyal toplum düzeni farklılıkların eklemelenmesini içerse de; batı merkezci hegemonik bir otorite tarafından organize edilmesi, neoliberal medeniyet bloğunun aslında eleştirilen özcü yaklaşımı hala koruduğunu göstermektedir. Toparlamak gerekirse, neoliberal küresel dönemi, organik bütünlüğün kurulması noktasında varlığını oluşturan ve bu sayede devamlılığını sağlayan hegemonik bir medeniyet tahayyülü olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda, Cox dünya düzenini tarihsel yapılar aracılığı ile tanımlayarak, yapıların oluşumunda devletin konumuna ve üretime öncelik vermiştir. Üretimin ve devletin uluslararasılaşması ile başlayan küresel dönem, dünyayı tek bir medeniyet altında birleştirme amacı taşımaktadır. Yeni medeniyetin inşa edilmesinde üretim ve devlet kilit rollerde olsa da Cox'a göre, bir diğer aktör sosyal kurumlar ve kuvvetlerin yapı içerisindeki önceliğidir. Cox, tarihsel yapılar kavramsallaştırmasında üretimi oluşturan maddi varoluş şartlarının yanı sıra toplumların paylaştığı öznelerarası anlamların da yapının temel aktörü olduğunu belirtir. Buna göre, küresel düzenin kurucusu olan imparator her ne kadar üretimin uluslararasılaşmasını sağlasa da aynı zamanda kendi üst yapısal alanını da kurgulayarak bunu toplumlara kabul ettirmelidir.

Bu noktada devletler ön plana çıkmaktadır. Devlet kavramının mutlak güç olarak kabul eden görüşleri eleştiren Cox'a göre, devlet yerel ve küresel arasındaki bağlantıyı sağlayarak dünya düzeninin yerele ulaşmasını aynı şekilde yerelde meydana gelen değişimlerin de devletleri dönüştürmesi ile dünya düzenini etkilemesi noktasında aktörlerden biri olarak ele almaktadır. O halde Cox, üretim ve devlet kavramları üzerinde ağırlıklı olarak dursa da yapıların oluşumunda daha da önemlisi küresel hegemonyanın kurulmasında imparatorun sahip olduğu öznelerarası değerleri küresel düzeyde kabul

---

⁸⁴ Harvey, age., s. 5-7

edilebilir hala gelmesinde sosyal kuvvetlerin ve kurumların konumuna dikkat çekmektedir.

İkinci Bölüm

2.ROBERT W. COX'UN NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMEYE MEDENİYET OLARAK YAKLAŞIMI

2.1 Kuramsal Yaklaşımı

Dünya düzenini ekonomi politik bir yaklaşımla tahlil eden Robert W. Cox, Marxist ve Gramscian bir perspektifle 21. yy küresel sistemini yorumlamıştır. Gramsci'nin hegemonya ve tarihsel blok tanımlamaları başta olmak üzere gücün ve iktidarın toplumsal nasıl yarattığı üzerine olan düşüncelerini, uluslararası sistem içerisinde kullanarak genelde gücün daha özeldi ise devletin dünya düzeni içerisindeki konumunu analiz etmiştir. Cox çalışmalarının merkezine devleti alarak, devlet gücünü maddi ve ideolojik dayanaklar arasında ve non-lineer ya da döngüsel tarih anlayışı içerisinde yorumlamış aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik kuvvetleri mevcut yapıların inşası ve yeniden üretiminde birbirinden ayırmadan bir tepkime içerisinde değerlendirmiştir⁸⁵. Yapıların oluşmasında bir diğer odak noktası ise üretim ve üretim ilişkileridir. Üretim kavramını, Marxist bir perspektif kapsamında değerlendirerek kurucu bir alt yapı aktörü olarak ele almaktadır. Fakat tarihsel materyalizmin⁸⁶ getirdiği bu yaklaşım, ekonomik indirgemecilikten öte, daha çok Gramsci'nin belirttiği üzere, üst yapı yani toplumsal güçlerin etkinliğini pasif olarak görmeyen ama toplumsal yapıların inşasında üretim ve üretici güçlerin inşacı rolünü de ihmal etmeyen bir yaklaşımdır.

Cox, mevcut sistemi, tarihsel süreç içerisinde üretim, devlet ve dünya düzeni üçgeninde ve bu üçlünün etkileşimi sonucunda meydana gelen bir yapı olarak tanımlamaktadır. Devlet ise bu yapı içerisinde, realist yaklaşımda belirtildiği gibi mutlak ve apriori bir güç olmanın aksine yapıyı oluşturan aktörlerden biridir. Devlet, yukarıdan gelen dünya düzeni, aşağıdan ise toplumsal güçlerin etkileri sonucunda şekillenen, yani yerel ve uluslararası etkilerle meydana gelen bir oluşumdur⁸⁷. Bu açılarından bakıldığında

---

⁸⁵ Burcu Bostanoğlu; Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram**, 2. b. , İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 25

⁸⁶ 'Marx ve Engels tarafından geliştirilen ve üretim tarzının toplumsal, siyasi ve entelektüel hayatın mahiyetini belitlediğini öne süren anlayıştır. Toplumsal, kültürel ve siyasi fenomenlerin maddi şeylerin üretim tarzı tarafından belirlendiğini öne süren öğretisi olarak kavram, tarihsel olay ve süreçlere ilişkin açıklamada nedensel önceliği, fikirler değil ekonomiye vermiştir.' (Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü)

⁸⁷ Timothy J. Sinclair, 'Beyond International Relations Theory: Robert W. Cox And Approaches to World Order', **Approaches To World Order**, Robert W. Cox, Cambridge University Press, New York, 1996, s. 3.

Cox realist yaklaşımın sunduğu pozitivistin aksine hermeneutik⁸⁸ bir metodoloji ile yapıları, tarihsel süreçleri ve aktörlerin etkileşimlerini yorumlayarak anlamlandırmaya çalışması onu eleştirel kuram içerisine dahil etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devlet kavramını merkeze alan realist yaklaşım, küresel yapının tahlilini devletler ve devletlerarası ilişkiler üzerinden yaparak toplumsal hareketler, uluslararası kurumlar, üretim süreçleri vs. gibi diğer tüm aktörlerin devlete bağımlı bir alt kategori olarak değerlendirmektedir. Uluslararası sistemde önemli olan devletin varlığının devamlılığının sağlanması ve çıkarlarının maksimize edilebilmesidir. Güç kavramı da bu noktada, istikrar ve güvenliği sağlayarak hâkimiyeti ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda devletin hâkimiyetini ve gücünü var edebilmek ve koruyabilmek adına siyasi ve askeri müdahaleleri içeren ulusal güvenlik konusu realist yaklaşımın en önemli çalışma alanını belirlemektedir. Küreselleşme ve neoliberal dönem ile birlikte gelişen neorealizm ise küresel düzen içerisinde değişen devletin konumu üzerine yoğunlaşmaktadır. Uluslararası alanda istikrarı sağlayacak bir üst yapılanmanın eksikliğine odaklanarak, her devletin kendi güvenliğini sağlamak adına bir çatışma içerisine gireceğini ve bu çatışmanın ise doğal bir düzen oluşturacağını belirtmektedir. Aydınlanmacı düşüncenin bir parçası olan realist teori merkezine aldığı devlet, güç ve dünya düzeni kavramlarını verili ve apriori kavramlar olarak tanımlamaktadır. Buna göre, Dünya düzeni tek ve değişmez bir yapı olarak ilerlemektedir. Klasik teorilerin bu noktada amacı ise pozitivist yöntemler aracılığı ile mevcut olanı tanımlamak ve sürdürülmesine yardımcı olmaktır.⁸⁹ Realizmin bu verili ve kesinlikçi yaklaşımının aksine eleştirel kuram, kavramları tarihsel süreç ve bu süreç içerisinde birbirlerini doğuran faktörlerin etkileşimi sonucunda değişen yapılara odaklanmıştır.

Aydınlanma ve pozitivism eleştirisi üzerine kurulan eleştirel yaklaşım mevcut olanın tahlilinin ve sürdürülmesinin ötesine geçerek yapıların değişimine ve yer –zaman ikilemi çerçevesinde farklılaşan yapılara hermeneutik bir yöntem ile yorumlar. Yapılar eleştirel teoriye göre sosyal, toplumsal ve ekonomik koşullar tarafından inşa edilen ve

---

⁸⁸ ‘Genel olarak insan eylemlerinin, sözlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavramak’ olarak tanımlanmaktadır. 19. Yüzyılda pozitivistin sunduğu olguların nedensel açıklamak gerektiği ve bu nedenselliğin ise genel yasalar altında birleştirmek gerektiği anlayışına karşı çıkararak, bu oldukları ait olduğu zaman, mekan ve kültür içerisinde değerlendirerek yorumlamak gerektiğini savunan anlayış. (Bknz: Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü)

⁸⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası ilişkiler Teorileri**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, ss. 137-141.

tarihsel süreç içerisinde değişme uğrayan hatta yıkılarak yenilenen bir kavramdır. ⁹⁰ Bu noktada devlet kavramı realist yaklaşımın aksine yapı içerisinde yer alan aktörlerden biridir. Cox, devleti çalışmalarının odak noktalarından biri haline getirmesine rağmen küresel dünya düzeninde devlet kavramını verili ve mutlak bir aktör olarak değil, eleştirel kuramda olduğu gibi düzeni oluşturan aktörlerden biri olarak tanımlamıştır. Bu aktörlerden biri olarak devlet aynı zaman da verili olmaktan ziyade, yine tarihsel bir oluşum süreci ve ekonomik toplumsal etkileşimlerin sonucunda oluşmuştur. Küresel düzeni yapılardan ve bu yapıların çatışmasından oluşan bir kavram olarak gören Cox, ilerlemeci anlayışın aksine döngüsel tarih düşüncesi bağlamında yaklaşarak bu yapıların belli döngüler halinde ilerlediğini ve bir kurulma yıkılma süreçleri yaşadıklarını belirtir. Buna göre özelden genele doğru, toplumsal güçler, devletler ve daha makro ölçekte küresel düzen her biri ayrı bir yapıyken aynı zamanda birleşerek daha büyük bir yapının da parçalarını oluştururlar.⁹¹ Aynı zamanda bu farklı ve küçükten büyüğe sıralanan yapılar kendi içlerinde farklı değişkenler tarafından şekillendirilerek, üretilir ya da yıkılırlar.

Belirtilen teorik yaklaşımları Cox iki farklı amaç kapsamında tanılandırmaktadır. Bunlardan ilki, değişmez sabit güç yapıları olarak aldığı devleti mevcut sistemin en önemli parçası biçiminde görerek devamlılığını ve istikrarını korunmasını sağlamak; bir diğeri ise, tanımlayıcı ve koruyucu olmanın ötesinde ‘nasıl’ sorusundan yola çıkarak birbirleriyle çatışan ve birbirilerini doğuran aktörlerden meydana gelen yapıların oluşumlarına ve değişimlerine odaklanmaktadır. Belirtilen bu iki ayrı amaç içerisinde birincisi, Cox’ göre realist yaklaşıma tekabül eden sorun çözücü kuramı; ikincisi ise, çizgisel olmayan bir tarihselliğin hakim olduğu eleştirel kuramı oluşturmaktadır.

Pozitivist geleneğin hakim olduğu sorun çözücü kuramlar Cox’a göre dünyayı gözlemleyebildikleri kadar ampirik metotlar ile değerden arındırılmış bir şekilde ele almaktadırlar. Çözücü olmaktan kasıt Aydınlanmadan gelen tek ve kadim güç veya bir yapı kabulü ve bunun meşrulaştırılması aynı zamanda ise, ortaya çıkan belirli sorunları çözerek devamlılığını sağlanmasıdır. Başka bir ifade ile sorun çözücü kuramlar mevcut yapıyı mutlak kabul ederek sorgulamadan ve onu oluşturan ilişkiler ve kurumların sorunsuz bir şekilde işlemlerini sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu bakımdan bu kuramlar belirli bir sorun çerçevesinde sınırlı kalarak *ceteris paribus* yaklaşımı ile tek bir değişkene

---

⁹⁰ Arı, A.g.e. s. 458.

⁹¹ Bostanoğlu, Okur, A.g.e., SS. 28-30.

odaklanır ve diğer tüm etkileri sabit ya da görünmez olarak kabul eder⁹². Bu yaklaşım tarihsel sürecin ve değişimin bir noktada yok sayılması ve yapıların ya da nesnelere değişmez kavramlar olarak alınmasına neden olur. Bu değişmezlik ve farklı etkilerin farklı yapılar meydana getirmiş olma ihtimalinin yok sayılması kurama, muhafazakar bir özellik de katmaktadır⁹³.

Cox'a göre eleştirel teori *ceterus paribus*'un tek bir değişkene odaklanarak diğer etkileyenleri yok saydığı yönetiminden kurtularak, yapıları oluşturan farklı aktör ve etkileri parçalayarak değil bütünlük içerisinde yorumlamaktadır. Bu şekilde yapılar barındırdığı farklı birleşenlere göre farklı şekillerde meydana gelmekte ve sabit ya da değişmezliğinin aksine sürekli bir değişim süreci içerisinde gelişmekte ya da çökmektedir. Tarihsel olmayan bir yöntem belirleyen sorun çözücü kuramın aksine eleştirel teori, yapıları geçmiş ve gelecek süreci barındıran bir tarihsel düzlem içerisinde incelemektedir. Bu yaklaşım yapıları mutlak ve kadim tanımlamasından kurtararak daha esnek, değişken ve çoğul nesnelere kabul etmektedir⁹⁴. Bu çoğulluk ve eşit aktörler düşüncesi her zaman için farklı alternatifleri doğuran ve çatışmaları oluşturan bir etki içermektedir. Yani, mevcut olan sistemi muhafaza etmenin dışına çıkarak sistem içerisinde devingenliği sağlayan çatışmalar ile sürekli bir karşıt hegemonya fikri daima canlı tutmaktadır. Toynbee ve Sprengler'in tanımlamalarından etkilenen Cox, bu noktada dünya düzeni tasvirinde odaklandığı toplumsal yapıları bu çatışmacı ve çizgisel olmayan bir döngüsellik içerisinde yorumlamıştır. Ampirizmden kaynaklı değerden arınmış ve sadece gözlemlenebilir güç ilişkilerinin tanımlanmasının aksine eleştirel teori yapıları oluşturan ve yeniden üretim aşamasında hem mevcut hegemonyanın hem de karşıt hegemonyanın sağlam bir şekilde kurulmasını sağlayan, öznelerarası sübjektif anlamlara da odaklanmaktadır.

Cox'un çalışmalarının kuramsal çerçevesini oluşturan bu iki teorik yaklaşım aynı zamanda Cox'un metodolojik anlamda bir farklılığını da ortaya koymaktadır. Cox birbirinin eleştirisi olan bu yaklaşımları birleştirerek, yetersiz oldukları alanlarda tamamlayıcı bir şekilde kullanmıştır. Başka bir ifade ile, toplumsal ya da tarihsel yapıları çalışmasının temeline alan Cox iki farklı yaklaşım ile yapıların hem statik hem de dinamik yönlerini incelemiştir. Bu bakımdan daha çok eleştirel teori çerçevesinde ilerlese de

---

⁹² Bostanoğlu, Okur, Aynı eser, s.37.

⁹³ Robert W. Cox, **Approaches To World Order**, Cambridge University Press, New York, 1996, s. 89.

⁹⁴ Robert W. Cox, aynı eser, s. 89.

realizm ve pozitivistliğe sirtını çevirmeden yapıların tanımlamasında kullanmıştır. Cox'un benimsediği metodoloji, yapıları hem mevcut olduğu zaman içerisinde hem de bütüncül ve devingen süreçler olarak uzun zaman boyutu içerisinde incelemek olmak üzere iki farklı yön taşımaktadır⁹⁵. Bu ikili teorik çerçevenin bir diğer boyutu ise devlet kavramına yaklaşımdır. Realist kuramın devlet kavramı üzerinden küresel ilişkileri anlamlandırması noktasında Cox'un çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan devlet merkezci olarak aldığı eleştirilerde göz önüne alındığında, devletin tahlili ve ön plana çıkarılması noktasında realist teorik çerçeveyi kullanmıştır⁹⁶. Fakat dünya düzeni içerisinde devleti tek ve mutlak aktör olarak almaması ve onu devingen bir kavram olarak tanımlaması ise onu bu yaklaşıma ek olarak eleştirel teorinin içerisinde de dâhil eder.

Buna rağmen, Cox'a göre, dünya düzenindeki değişimleri anlayabilmek adına sorun çözücü teorilere bilgisel zemin sağlayan pozitivist metodoloji, bu değişimleri analiz edebilmede yetersiz kalmaktadır. Bilim felsefesi içerisinde yer alan pozitivism, toplumsal hakkındaki analizleri ve bilgileri deney, gözlem ya da testler sonucunda ampirik metotlarla sağlayabilmektedir⁹⁷. Kısıtlı bir zamansal süreci inceleyebilen pozitivist metodoloji, bu kısıtlı bilgiden yola çıkarak genellemelere ve evrensel doğrulara ulaşmaktadır. Bunun sonucunda geçmiş ve gelecek içerisinde oluşan, değişen ve yıkılan toplumsal yapılar arasındaki farklılıklar ihmal edilerek, evrensel tekçi standartlar içerisinde sıkıştırılmaktadır. Bu ise, dünya düzeninin analizi eksik kalmasına neden olmaktadır. Bu açıdan realist ve neo realist kuramların eksik yönünün tamamlayıcısı olarak Cox, tarihselci metot ile tanımladığı toplumsal yapıların yaşam döngüsünü ve birbiri arasındaki farklılıkları yorumlamaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, durağan bir zaman dilimi içerisinde, pozitivist yaklaşım ile sorun çözücü kuram toplumsal düzendeki tüm farklılıkları ve antagonizmaları tek ve sabit görmektedir. Bu çatışmalardan kaynaklanan krizler ise istikrarı ya da meşruluğu sarsan sorunlar olarak görülürken toplum tek doğru ya da iyi çerçevesinde tutulmaya çalışılır. Fakat tarihselci metodoloji bu uyumsuzlukların yerel ya da global toplumsal yapının kaynağı ve temeli olduğu düşüncesi ile yola çıkarak bunları anlamaya çalışmaktadır⁹⁸. Cox'a göre farklı toplum yapıları, farklı toplumsal anlamlar, farklı devletler hatta dünya düzenleri vardır. Bunların kendilerine ait normları ve yapıları zaman

---

⁹⁵ Sinclair, A.g.m., s. 8.

⁹⁶ Robert W. Cox, **The Political Economy of a Plural World**, Routledge, New York, 2002, s. 12

⁹⁷ Sinclair, A.g.m., s. 6.

⁹⁸ Cox, **The Political Economy of a Plural World**. s. xxii

içerisinde oluşmakta ve farklı etkenlere göre ise değişmektedir. Bu farklılıkları tek bir evrensellik içerisinde görmek ve onlara olması gerekeni dayatmak bir noktada olanın doğasını anlamaktan ziyade bozmak olarak düşünülebilir.

Değişimin esas alındığı tarihselci anlayış içerisinde toplumu yorumlamada Cox, Braudel'den etkilenmiştir. Braudel'e göre, şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek içerisinde şekillenen ve üretilen bir andır. Toplumlar ya da medeniyetler geçmişten bu zamana kadar etkilendikleri faktörler tarafından üretilerek ve şekillendirilerek oluşmaktadırlar. Aynı zamanda, bu sosyal oluşumların geleceğe yönelik amaçları ve varolma güduları ise onları şimdiki zaman diliminde şekillendirmektedir. Bu zamansallık, ereksellikten ya da ilerlemeci bir anlayıştan öte, belirli olana doğru bir yol alma değil yaşama ve varolma güdüsü çerçevesinde yaşamsal bir mücadeledir. Bu noktada yapılar varolma mücadelesi içerisinde birbiriyle çatışarak yıkılmakta ya da yeniden doğmaktadır. Aynı zamanda, zamanın bütünleyeni olan ve toplumların içerisinde yaşadığı mekanlar da bu inşa sürecinin bir parçasıdır. Bu zamansal ve evrimsel süreci Braudel üç katmanda incelemektedir. Olaylar dünyası olarak tanımladığı gündelik yaşam bireyleri doğrudan etkileyen tecrübeleri içermektedir. İkinci olarak 10-20 ya da 50 yıllık dilimleri kapsayan konjektürel değişimler bulunur. Son olarak ise yapısal hareketlerin olduğu yüzyıllık zamansal süreçleri içeren *long-durée* bulunmaktadır.⁹⁹ Cox'a göre, toplumsal yapılar yer ve uzun zamansal süreçler içerisinde farklılık göstererek birbirinden ayrılmaktadır. Sadece şimdiki zamanı yani olaylar dünyasını inceleme alanı içerisinde alan pozitivism, veri madeni olmaktan öteye geçemez¹⁰⁰. Medeniyetlerin ve yapıların yorumlanmasında üçüncü katman olan *long-durée* ise asıl inceleme alanı olması gerektir.

Yapılar ya da toplumlar arasındaki farklılaşmayı Cox, Marxist bir temelden beslenerek açıklamaktadır. Çalışmalarının odak noktalarından biri olan üretim Cox'a göre, tüm toplumlar için varolabilme mücadelesinin temelinde yer almaktadır. Bu nedenle organik yapıların temelinde bulunan materyalist üretim hem varoluşu hem de değişimi tetikleyen ve yapıyı kuran temel görevindedir.¹⁰¹ Marxism, toplumsal yapıyı açıklayıcı teorik bir çatı sunmaktadır. Üretimi, toplumsal olanın alt yapısına yerleştirerek bu şekilde yapıyı inşa etmekte ve topluma ait geri kalan her şeyi bu materyalist üretimin bir sonucu

---

⁹⁹ Braudel, A.g.e., SS. 24-26.

¹⁰⁰ Bostanoğlu, Okur, A.g.e, s. 27.

¹⁰¹ Cox, **The Political Economy of a Plural World** s. 1.

olarak görmektedir. Bu noktada üretim sistemine göre toplum zaman içerisinde evrilmekte ve değişmektedir. Aydınlanmaya ait kuramsal yaklaşım olan Marxism, belli noktalarda sorun çözücü kuramlarla ortak noktalar paylaşırsa da, üretimin belirleyiciliği noktasında, Cox'a göre, eleştirel teorisinin temelini oluşturmaktadır.

Cox, Marx'tan etkilendiği bir diğer yaklaşım ise, yapıların meydana gelmesinde, çatışmaların inşa sürecinin bir momenti olduğunu belirten diyalektik açıklamadır. Buna göre gerçeklik, iki uç noktanın çatışması fakat aynı zamanda da bu çatışmadan doğan organik bütünlüğünden meydana gelmektedir. Diyalektik, aynı zamanda, tarihsel süreçte yer alan farklı sosyal güçlerin çatışmasından doğan alternatif formların ya da yapıların gelişmesi için de bir potansiyeldir¹⁰². Bu durum bir istikrardan ziyade devamlı bir değişim halini canlı tutar. Marxist perspektifi yorumlayıcılarından olan ve Cox'un çalışmaları için kavramsal bir temel sağlayan Gramsci de aynı şekilde bu diyalektik yaklaşımı kullanmıştır. Buna göre egemen sınıfın organik yapı üzerindeki hegemonya daima bir karşıt hegemonya ihtimali ile var olabilmektedir.

Bunlara ek olarak, Cox'a göre, toplumların zenginliğini yaratan hem de devletin uluslararası arena da üstünlüğünü sağlayan üretim, güç ilişkileri ile doğru orantılıdır. Materyalist görüşe göre, yerel ve küresel anlamda hegemonya üretim ilişkilerine sahip olan grup tarafından kurulmaktadır. Marxist görüşün kapitalist sistemi tanımlamaktaki temel argümanı olan bu düşünceye göre, egemen sınıf üretim ilişkilerini ele geçirerek toplumsal alanı bu çıkarları doğrultusunda yaratmaktadır. Böylelikle, Cox, güç kavramını üretim, devlet ve dünya düzeni arasındaki bağlantı doğrultusunda açıklamaktadır. Bir başka ifade ile üretim sistemi ve üretim ilişkileri yerel düzeyde devletleri oluşturmasının ardından; küresel boyutta ise dünya düzeni, bu devletler ve onlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Aynı zamanda mevcut olan dünya düzeni de devletleri ve devletlerarasındaki ilişkileri ve bu şekilde üretimin dağılımını belirlemektedir. Üretim, devlet ve dünya düzeni arasındaki bağlantı böylelikle karşılıklı bir şekilde oluşmaktadır.¹⁰³ Buradan yola çıkarak dünya üzerinde güç dağılımı ve küresel hegemonya, üretim ve üretim ilişkilerinin dağılımı doğrultusunda merkez ülkeler aracılığıyla çevre ülkeleri kapsayıcı bir şekilde kurulmaktadır. Devleti verili kabul eden realist görüş üretim olgusunu yok sayarak, gücün

¹⁰² Cox, **Approaches To World Order** s. 95.

¹⁰³ Cox, Aynı eser, s. 100-101

sadece devlette var olduğunu kabul etmesinden ötürü, küresel anlamda güç ilişkilerinin açıklaması noktasında eksik kalmaktadır.

Cox, üretime kritik ve anahtar bir rol yüklese de onu yapıyı kuran tek aktör olarak görmemektedir. Özellikle öncü olarak Gramsci, materyalizm eleştiri doğrultusunda, tarihsel bloğun üst yapısını oluşturan sosyal güçlerin pasif birer yansıma olduğu düşüncesini eleştirerek; organik bütünlüğün, ancak yapının subjektif alanını oluşturan kurumlar tarafından sağlıklı bir şekilde yeniden üretilbildiğini iddia eder.¹⁰⁴ Tarihsel materyalizmin bu eleştirisi Marksist düşünce geleneğine yeni bir boyut kazandırarak toplumsal süreçlerin ve yapıların anlaşılmasında tek boyutlu ve ekonomik indirgemeci bir bakıştan çıkarmıştır.

Toplumsal yapıların, asıl olduğu alan olan üst yapısal aktörler böylelikle önem kazanmıştır. Bu geleneğin devamında Cox da aynı şekilde, hegemonyanın asıl öznelarası alanda kurulduğu üzerinden durmaktadır. Bu nedenle üretim sadece materyalist anlamından çıkarak ürünlerin ve malların üretiminin ötesinde fikirler, kurumlar hatta kültürlerin üretimini de kapsamaktadır.¹⁰⁵ Küresel anlamda kapitalizmin gücünü yeniden üretebilmesi, üst yapısal alanda toplumlar için anlam dünyası üretmesinde ve hegemonyasını bu alanda kurmasına da bağlıdır.

Gramsci'nin yanı sıra Cox, Vico ve Polanyi'nin toplumsal değişim ile ilgili görüşlerinden de etkilenmiştir. Vico'ya göre toplumsal değişimler, toplumların düşünce yapısındaki değişikliği izleyerek gelmektedir. Bu mental değişiklik ise ekonomik alandaki değişikliklerle beraber hukuk, sosyal ilişkiler, aile ilişkileri, din gibi etkenlerin toplamından oluşmaktadır¹⁰⁶. Yani toplumsal yapı domino taşları gibi içerisinde yer alan her bir aktörün bir diğerini devirmesiyle yeni bir hal almaya başlamaktadır. Polanyi ise, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, ekonominin toplumsal düzeni sağlayabilen tek güç olması fikrini liberal *laisse-faire* düşüncesi çerçevesinde eleştirmiştir. Toplum, ekonomik ilişkiler tarafından nesneleştirilmesine karşı bir reaksiyon göstererek sistemin krize girmesine neden olacak ve bu şekilde kendini korumaya alacaktır.

2.2 Tarihsel Yapılar ve Hegemonya

¹⁰⁴ Antonio Gramsci, **Prison Notebok**, c.3., Ed. Joseph A. Buttigieg, Columbia University Press, New York, s. 259.

¹⁰⁵ Cox, **The Political Economy of a Plural World**, s.31

¹⁰⁶ Cox, Aynı eser, s. 28

Dünya düzenine yönelik çalışmalarında Cox, klasik kuramsal yaklaşımların aksine yapıları tek bir boyuta indirgeyerek tanımlamak yerine, birden fazla aktörün ya da etkenin dahil olduğu bir yapı tanımlaması tercih etmiştir. Tarihsel materyalist bir metodoloji benimserken, onun neden olabileceği ekonomik indirgemeci yaklaşımdan kaçınarak, Gramsciyan bir bakış açısı ile, üretime verdiği önemle birlikte fikirler ve kurumlar kavramlarının içerisini dolduran, sosyal ve siyasal etkenleri de yapının oluşum içerisinde aynı önemle yerleştirmektedir. Bir başka ifade ile, tarihsel yapılar, materyalist görüşün üretimi başat aktör olarak görmesi, realist yaklaşımın ise devleti ön plana çıkarmasına rağmen Cox, Gramsci çizgisinde ilerleyerek, üst yapıyı oluşturan sosyal ve siyasal kurumları da eşit önemde yapının bileşenleri olarak tanımlamaktadır. Böylelikle, tarihsel yapılar, maddi güçlerin, fikirlerin ve kurumların birbirlerini doğurarak ve şekillendirerek oluşan karşılıklı ilişkileri sonucunda, Braudel'in deyiimiyle *long-durée*'de yavaş yavaş şekil alan ve döngüsel hareket içerisinde ilerleyerek meydana gelmektedirler¹⁰⁷.

Marx'ın ekonomik ve toplumsal ilişkileri tanımlamak için kullandığı alt yapı ve üst yapı konfigürasyonunu yeniden tanımlayan ve materyalist belirlenimcilikten kurtaran Gramsci, üst yapının, alt yapının salt bir yansıması olarak pasif bir şekilde oluştuğu düşüncesine karşı çıkmıştır. Ona göre, üst yapıda bulunan sosyal ve siyasal ilişkiler, toplumların varoluşlarının temelinde bulunan maddi gereklilerin sonucunda oluşmuş olsalar da, aynı şekilde alt yapıda bulunan bu gereklileri üreterek karşılıklı bir ilişki kurmaktadır. Bu noktada alt ve üst yapı organik bir bütünlük içerisinde tarihsel blokları oluşturmaktadır. Tarihsel blok, sosyal ve politik formların materyal ve nesnel olandan ayrılmadan, aksine iki alanın eşit düzeyde birleştikleri organizmalardır¹⁰⁸.

Materyal güçler tarihsel bloğun içeriğini, sübjektif ya da sosyal güçler ise süreç içerisinde oluşan karakterini, formunu oluşturmaktadır. Bu iki alanın ayrışması yapıyı anlamsızlaştırmaktadır. Çünkü, materyal güçler, onları meşrulaştıran sosyal formlar olmadığı sürece temelsizleşirken; aynı şekilde sosyal formlar da maddi temelden yoksun olduklarında imgelemden ya da hayalden öteye geçemezler¹⁰⁹. Başka bir deyişle, karışık ve uyumsuz bir topluluk olan üst yapı sosyal ilişkileri yansıtırken, aynı zamanda ise üretim ve

---

¹⁰⁷ Bostanoğlu, Okur, A.g.e. s. 33

¹⁰⁸ Antonio Gramsci, **Prison Notebook**, c.3., Ed. Joseph A. Buttigieg, Columbia University Press, New York, S. 381. (Türkçe çevirisi için bkz; Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri** ed. Joseph A. Buttigieg, çev. Barış Baysal, Kelkedeon Yayınları, İstanbul, 2012)

¹⁰⁹ Gramsci, Aynı eser, s. 172.

ekonomik ilişkilerden oluşan maddi güçlerin yeniden üretilmesi ve meşruluğunun korunabilmesi için ona temel oluşturmaktadır. Böylelikle, alt ve üst yapı karşılıklı bir şekilde birbirini üreterek tarihsel bloğu oluşturlar¹¹⁰.

Tarihsel bloğun sağladığı bütünlük çerçevesinde hegemonya, realizm ya da Marksizm gibi klasik kuramsal yaklaşımların savunduğu üzere yalnızca ekonomik ya da politik güç aracılığı ile sağlanamamaktadır. Gramsci'nin tanımlamasıyla hegemonyanın kurulabilmesi, egemen sınıfın sosyal alanda, topluma kendi fikir ve değerlerini kabul ettirerek onların gönüllü katılımını sağlaması gerekir. Daha açık bir ifade ile, mevcut maddi temeli meşrulaştıracak olan sübjektif alanı kendi çıkarlarına göre şekillendirerek, bu çıkarlara uygun ortak değerlerini toplumun kendisi tarafından üretilmesini sağlar. Bu şekilde kurulan hegemonya, Gramsci'ye göre, rızaya dayandığı için toplumun tepkisini çekmeden sağlam bir şekilde ilerleyecektir. Fakat tekil bir yapıda bulunmayan sosyal alan içerisinde her zaman için karşıt hegemonya ihtimali canlı durmaktadır.

Alt yapı ve üst yapı arasındaki organik bütünlüğün zayıfladığı organik kriz zamanlarında, mevcut tarihsel bloğu yıkarak kendi yapısını oluşturmak isteyen karşıt hegemonya, yeni bir egemen sınıf olarak aynı bütünlük çerçevesinde yapısını oluşturmaya çalışır. Yukarıda da belirttiği gibi, liberal ekonomilerin girdiği çıkmaz sonucunda Keynesyen politikalara geçiş, aynı zamanda Braudel'in de bahsettiği üzere toplumun kendisini koruma ve mevcut olan yapının değişme sürecine bir örnek olarak gösterilebilir. Toparlamak gerekirse alt ve üst yapının karşılıklı ilişkisi sonucunda oluşan organik yapıyı, Gramsci, tarihsel blok olarak tanımlamaktadır. Buna göre hegemonya, üretim güçlerine sahip olan egemen sınıfın aynı zamanda sübjektif alanı oluşturan değerler ve fikirler anlamında da kendini üretilmesine bağlı olarak rıza yoluyla kurulmaktadır.

Robert Cox, tarihsel yapılar ve dünya düzenini, Gramsci'nin tanımladığı tarihsel materyalist yaklaşımdan yola çıkarak yapmıştır. Buna göre klasik güç tanımlamasına göre egemen olanın diğerleri üzerinde sağladığı baskınlık ve dönüştürücü güç düşüncesinin aksine; Cox, gücü tarihsel yapılar içerisinde meydana gelen ve eylemleri doğrudan değil, sınırlamalar ve zihinsel müdahaleler ile etkileyerek oluştuğunu belirtir¹¹¹. Eleştirel teori içerisinde Cox, güç kavramını genişleterek sosyal kuvvetleri de dâhil etmektedir. Buna göre, tarihsel yapıyı oluşturan birbirleriyle etkileşim halinde üç farklı güç konfigürasyonu

---

¹¹⁰ Gramsci, Aynı eser, s. 340.

¹¹¹ Bostanoğlu, Okur, A.g.e. s. 32.

tanımlamaktadır. Maddi şartlar, fikirler ve kurumlardan oluşan bu üçlü matrisin her elemanı bir diğeri etkileyerek yapıyı inşa etmektedir. Alt yapıda bulunan, üretici ve yıkıcı etkiye sahip maddi şartlar; teknoloji ile dönüştürülebilir doğal kaynaklar, Cox'un endüstri ve silahlanma olarak tanımladığı donanım stokları ve tüm bunları kontrol edebilecek servetten ya da sermayeden oluşmaktadır.

Üst yapının aktörü olan fikirler, ikiye ayrılır; ilk olarak intersubjektif ya da öznelarası anlamlar ve ikinci olarak ise, kolektif imajlardır. Öznelarası anlamlar, toplumsal ilişkilerin sonucunda oluşan ve bir toplumun paylaştığı, o toplumdan beklenen alışkanlıklar ya da davranış şekilleri olarak tanımlanırken; kolektif imajlar ise, toplum içerisindeki daha küçük guruplara ait ve farklılık gösteren anlamlardır. Buna göre, intersubjektif anlamlar yapıyı kapsayıcı daha geniş bir anlam ifade etmesine karşın, kolektif imajlar yapı içerisinde gruplaşarak çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Çok sayıda ve farklı kolektif imajların aralarındaki çatışma alternatif yapıların doğmasına ya da karşıt hegemonyanın yükselmesine zemin hazırlayarak yapının devingenliğini de sağlamaktadır.

Son boyut olan kurumlar, mevcut hegemonyanın devamlılığını koruyan ve diğer iki boyut arasındaki bağlantıyı kuvvetlendirerek, istikrarı sağlamaktadır. Bir bakıma, egemen olmak isteyen güç kurumlar sayesinde topluma kendini tanıtarak, kendi sosyal alanını kurmaya çalışır. Kurumsallaşma hegemonya arasındaki bağ, baskıya ve tahakküme dayalı güç kullanımını en aza indirerek, çatışan çıkarların temsiline olanak tanınması sağlamaktadır. Bu şekilde kurumlar, dünya düzeni içerisinde hem hegemonyanın organize edildiği ve rızanın kazanıldığı bir yumuşak güç alanını hem de, farklı çıkarları temsil eden kolektif imajların görünür olabildiği bir alanı temsil etmesinden dolayı; alternatif ya da karşıt hegemonyaya fırsat tanıyan çift yönlü bir kavramdır¹¹². Başka bir noktadan bakıldığında kurumlar mevcut yapının istikalarını sağladığı noktada Gramsci'nin tanımlaması olan organik aydınlar olarak da görülebilir. Organik aydınlar, yapılar arasında bağlantıyı sağlamakta ve toplumu hegemonya doğrultusunda organize ederek, rızalarını kazanmaya çalışmaktadırlar.¹¹³ Fakat hegemonya sadece kurumsal alana indirgenemez. Tarihsel yapıların bir sonucu olan kavram, ancak diğer güç konfigürasyonlarının etkileşimi sonucunda kurulabilmektedir.

¹¹² Cox, **Approaches To World Order** s .98-99.

¹¹³ Antonio Gramsci, **Selection From The Prison Notebooks**, s. 143.

Tarihsel yapının temelinde bulunan maddi şartlar üretim etrafında organize olmaktadır. Tarihsel materyalist bir yaklaşım benimseyen Cox, ekonomik indirgemeciliğe düşmeden yapıların, devletlerin ve dünya düzeninin temel noktasına üretimi alarak onu gücün boyutlarından biri olarak tanımlamıştır. Cox'a göre, üretim, insanların oluşturdukları sosyal ve siyasal mevcudiyetler için maddesel bir temel yaratmaktadır. Aynı zamanda üretim, hegemonyanın kurulabilmesini sağlayacak gücün yaratılmasında etkili faktörlerden biridir¹¹⁴. Bu bakımdan Cox, dünya düzeni tanımlamasında üretim ve güç arasında paralel bir ilişki kurmaktadır. Cox, üretimi materyalist tanımlamasında sınırlarını genişletmiştir. Yapıların çok boyutlu olmasından dolayı, sadece materyal üretim bir noktaya kadar gücü yaratmaktadır bu nedenle subjektif alan olan öznelerarası anlamların üretilmesi de, güç ve üretim bağı kapsamında bulunması gereken bir eylemdir.

'İş'¹¹⁵ kavramı burada önemli bir noktadadır. Üretim, iş kavramı ile somut bir hal alarak yapıları oluşturmaktadır. İş ya da işlemeyi Cox, insanların ihtiyaç ve isteklerini tatmin etmek adına doğayı dönüştürdükleri eylem olarak tanımlamıştır. Üretimin kompleks tanımı içerisinde, iş fiziksel ve sosyal çıktıları birlikte üretmektedir¹¹⁶. Başka bir ifade ile, yaşama güdüsü içerisinde olan bireyler hem yaşamsal ihtiyaçlarını hem de inşa ettikleri toplumsal yapıdan doğan sosyal ve moral ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına doğayı dönüştürmektedir. Yaptıkları tüm bu eylemler ise üretimi oluşturmaktadır. Bu üretimin sonucunda kurulan organik bütünlük ise toplumsal yapıları ya da medeniyetleri oluşturmaktadır.

Yapı içerisindeki mikro düzeyi ya da temeli oluşturan bu güç bileşenleri, daha geniş alanda üç düzey arasında hareket etmektedir. Diğer alanda olduğu gibi yeniden birbirine bağlı ve etkileşimin aktif olduğu bu üçlü yapı sosyal hareketler, devlet sistemleri ve dünya düzeninden oluşmaktadır. Küresel sistemi oluşturan bu boyutlarda meydana gelen bir değişiklik diğerleri üzerin etki ederek, bütünsel bir yapılanma oluşturmaktadır. Üretim ilişkilerinde oluşan değişim, kendi kurumlarını ve fikirlerini yaratacaktır. Değişen yapı ise sosyal kuvvetlerde bir oluşumu meydana getirecek ve bu oluşum tabandan gelen bir hareketle devlet sistemlerinde değişikliğe sebep olacaktır. Sonuç olarak en tepeye kadar ulaşan bu değişikliklerin birleşimi dünya düzenini etkileyerek evrensel bir hal alacaktır.

---

¹¹⁴ Robert W. Cox, **Production, Power and World Order**, Columbia University Press, New York, 1987, s .1.

¹¹⁵ Robert W. Cox'un 'work' olarak adlandırdığı kavram, bu çalışma içerisine 'iş' şeklinde çevrilmiştir.

¹¹⁶ Cox, **Production, Power and World Order** , s. 13.

Bu noktada evrenselleşme, Cox tarafından, klasik düşüncenin aksine tekilleşmeden ziyade ortak kabul görmenin sağlanması anlamında kullanılmaktadır. İlişkinin tersi boyutunda bakıldığında dünya düzeni kendi istikrarını korumak ve güçlendirmek adına devletlerin mevcut sistemlerini ve yapılarını kendine göre düzenlemesini isteyebilir.¹¹⁷ Bu noktada özellikle aracı bağlantı noktası olan kurumlar dünya düzeni, sosyal kurumlar ve devletler arasındaki anlaşmayı sağlayan güç durumunda önem kazanırlar.

Kuvvet kullanmaktan ziyade rızaya dayalı hegemonya kavramına göre dünya düzeni kendi fikir dünyası ve görüşlerini kurumlar vasıtası ile topluma ulaştırarak maddi imkânlarının gelişmesini ve işlerlik kazanması sağlamaktadır. Bu şekilde sosyal kuvvetleri bu düzene uygun organize eden mevcut düzen, devletleri hegemonyayı sürdürme aracı olarak yardımcı konumda kullanmaktadır. Lineer olmayan bu ilişkiler ağında her alan kendi içerisinde yapıyı oluşturan güç konfigürasyonlarını kullanmaktadır. Sosyal hareketler ve dünya düzeni bu üçlü ilişki de, yapıya yön veren itki kuvvetleriyken devletler, yardımcı ve bağlayıcı bir rol üstlenirler. Sosyal kuvvetler tabandan bir değişim sağlarken, dünya düzeni daha tepeden bir kuvvet olarak tanımlanabilir.¹¹⁸

Yeniden Gramsci'nin tanımlamasına dönmek gerekirse, bu yaklaşıma göre, egemen hegemonyayı üst yapı alanında zor ve rızanın birleşimi sayesinde kurmaktadır. Fakat sivil toplum alanında var olamayan ve öncelikle o alanı ele geçiremeyen egemen, karşıt hegemonyayı daha hızlı bir şekilde güçlendirerek, yıkılmaya hazır hale gelmektedir. Realist yaklaşımın eleştirisine tekrar dönülecek olursa, sosyal kuvvetleri dikkate almadan devletlerin varlığı üzerine kurduğu dünya düzeni tanımlaması bu noktada eksik kalmaktadır. Dünya düzeni kendi de dahil olmak üzere tek aktörlü ve tek boyutlu olmaktan ziyade mikro ve makro ölçekte bir çok yapılanmayı içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenlerle toplumsal alanı ifade eden sosyal yapılanmalar, fikirler ve sosyal hareketler, sistemin önemli yapı taşları olarak tanımlamaya dâhil edilmiştir.

Toplumların uzun tarihsel süreç içerisinde verdikleri varolma mücadelesi sonucunda oluşturdukları ortak cevaplar ve anlamlar bütünü, o toplumun dünya düzenine dair inançlarını içermektedir. Buna göre bir toplumu oluşturan maddi temelin haricinde, bu maddi temeli meşru hale getiren bu sübjektif alan, hegemonyanın kurulması için asıl

---

¹¹⁷ Robert W. Cox, 'The International in Evolution' **Journal of International Studies**, C, 35, S. 3, 2007, s. 514

¹¹⁸ Cox, **Journal of International Studies**, s. 515.

kuşatılması gereken alandır. Hegemonyanın var olabilmesi, egemenin toplumların sisteme olan inanç ve itikatlarını kazanması ile mümkün olmaktadır. Egemenin, kültürel, toplumsal ve ekonomik süreçler sonucunda oluşan toplumların ortak sağduyusunun örgütlendiği bu alanda kendini göstererek kendi değerlerini kabul ettirmesi gerekmektedir. Başka bir ifade ile, hegemonya inanç ve değerlerin kazanılması ve kabul edilmesiyle kurulan örgütlenmiş rızalardan oluşmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, güç kavramı dünya düzeninde salt ekonomik gücü ya da salt devlete dayalı bir tanımlamaya dayanmamaktadır. Güç, dünya düzeni içerisinde çeşitli boyutlar arasında paylaştırılmış bir kavram olarak bunların birleşimi sonucunda hegemonyanın kurulmasını sağlar, hegemonya ise, sübjektif alana ait fikirlerin ve formların ya da toplumsal ortak sağduyunun dönüştürülmesiyle mümkün hale gelmektedir. O halde dünya düzeninde egemen; mevcut düşünce, eylem ve fikirlerini diğer devletlerin tabanlarına kabul ettirebildiği ölçüde hegemonyasını kurabilecektir¹¹⁹.

Dünya düzenine hâkim olmak isteyen egemen, kendi tarihsel yapısına ait fikirler boyutunu diğer tarihsel yapılar içerisine yerleştirerek bu yapıları da kendi sistemine eklemesiyle hegemonyasını kurar. Cox'un tanımladığı üç boyuttan oluşan karşılıklı ilişkilere göre, dünya düzenine hâkim olan egemenin bu noktadan başlayarak yapılara ulaşabilmek için ilişkinin diğer iki boyutu olan devlet ve sosyal kuvvetlere etki etmesi gerekir. Hegemonik düzen, sosyal kuvvetlere ulaşılabilirdiği ve o alanda var olunabilirdiği noktada mümkün olmaktadır. Buna göre yeni dünya düzeninde egemen devletler kontrollerini direk sağlamaktansa, toplumsal güçler öncelikli hale gelmiştir¹²⁰. Daha açık bir ifade ile, postmodern dönem ile birlikte imparator hegemonyasını zihinsel ve toplumsal yapıları inşa ederek, rızaya dayalı sağlamaktadır. Bu noktada toplumsal yapının ikamet ettiği yer olan sosyal hareketlerin egemen tarafından yönlendirilmesi, onun sübjektif formlarının inşa edilmesinde ve bu şekilde yapının kurulmasında kilit bir noktadadır.

Bu durum Gramsci'nin tanımladığı mevzi ve manevra tanımlamasına göre ifade edilecek olursa; manevra savaşı devletin baskı ve tahakküm organlarını barındıran ve egemenliğini askeri yani klasik güç sağlama yolları ile kazandığı savaşı anlatırken; gerçek anlamı ile savaşın arka planını ifade eden mevzi savaşını ise, Gramsci, rızanın sağlandığı

---

¹¹⁹ Cox, **Approaches To World Order**, s. 151.

¹²⁰ Cox, **Approaches To World Order**, s. 105.

sivil toplum alanının ele geçirilmesi olarak tanımlamıştır.¹²¹ Buradan yola çıkarak egemen güç ya da egemen olmak isteyen alternatif gücün yapıyı kuşatabilmesi ve hegemonyasını kurabilmesi için öncelikle toplumsal hareketlerin yer aldığı ve zihinsel süreçlerin üretildiği sivil toplum alanında aktif olarak kendini göstermesi gerekir.

Hegemonyanın ikinci bir boyutunu oluşturan devlet kavramı ise, toplumların tarihsel süreç içerisinde materyal koşullara verdiği cevaplar ışığında oluşmuştur. Örneğin, klasik liberal *laissez-faire* yaklaşımının savunduğu, minimal devlet anlayışına karşılık; salt ekonomik çıkarların toplumsal yapıyı metalaştırması ve yaşanan büyük krizin ardından, toplum, kendini korumaya alarak devleti daha güçlü bir konuma getirdiği müdahaleci anlayışı benimsemiştir. Yeni emperyal sistemde ise, devlet iki boyutlu bir konumda bulunmaktadır. Cox'a göre bu yeni emperyal dönem hem devletten fazlası hem de azıdır. Daha açık bir ifade ile, uluslararası yapı baskın bir çekirdek etrafına bulunan çevre ülkelerden oluşmaktadır. Cox, bu merkez ya da çekirdek içerisinde Amerika ve devletlerarası kurumları (IMF, WB, vs.), çevreye ise bu sistemle işbirliği yapan hükümetleri yerleştirmektedir. Buna göre dünya düzeni içerisinde devletler, dünya düzenine uygun bir şekilde geliştirdiği politikalarla sisteme uyumlu halde olmak zorunda olduklarından emperyal düzen aslında devleti kapsayan bir konumdur. Devletin ikinci bir boyutu olarak, küreselleşme ile birlikte devletler uluslararasılaşmalarda da kendi sınırları içerisinde hakimiyetlerini devam ettirmektedirler. Bu noktada Cox'a göre, tamamen dünya düzenine bağımlı hale gelen devletlerden ziyade dünya düzenini etkileyerek ona alternatif de oluşturabilecek güce sahip konumdadırlar¹²².

Yapıyı oluşturan güç konfigürasyonlarına göre bakıldığında devletin uluslararasılaşması, bir noktada üretimin uluslararasılaşmasına bağlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Kapitalist ekonomik yapı içerisinde bakıldığında üretimin sınırları aşması dünya düzenini farklı bir noktaya getirerek devletin de buna göre düzenlenmesi ve hatta uluslararası alanda mutlak güç tanımlamasının da yıkılmasına neden olmuştur. Buna göre, dünya düzenine entegre olan devlet, kendi sınırları içerisinde gücünü korusa da, bu mevcut gücü uluslararası politikalarla uyumlu olacak şekilde kullanması istemektedir. Bunun sebebi, Cox'un da belirttiği gibi, küresel alanda oluşan yeni üretim sistemleri, ülkeler içerisinde

---

¹²¹ Paul Ransome, **Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş**, çev. Ali İhsan Başgöl, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 194.

¹²² Cox, **Approaches To World Order**, s. 107.

devletler yoluyla kurulabilmektedir. Devletler bu yapının kurulmasını dolaylı bir şekilde düzenledikleri yasalar, kurumlar ve anlaşmalar şeklinde gerçekleştirmektedir¹²³.

Bu çerçevede devlet, dünya düzeni ve toplum arasında bağı kuran ve aynı zamanda hem üretim ilişkileri tarafından meydana gelen hem de sonrasında onu manipüle edebilen bir kavramdır. Hegemonik düzen ülke içerisinde hem ekonomik olarak hem de sosyal alanda devletler aracılığı ile sızabilmektedir. Hegemonyanın sosyal ve ekonomik yapılanmasına yasal bir zemin hazırlayan devletler, bu şekilde ülkeleri küresel düzene eklemlenmektedirler¹²⁴. Genel olarak bakıldığında, klasik realist görüşün sunduğu apriori yaklaşımın aksine, güç sadece devlete ait bir kavram olmaktan çıkarak yeni küresel düzende postmodernitenin de bir getirisi olarak farklı aktörler arasında parçalanmıştır. Bir başka deyişle, dünya düzenine etki eden güç, tek bir kavrama tekabül etmekten ziyade, çoğul bir yapıya bürünmüştür.

Susan Strange'a göre devletlerin düşüşü, sosyal kuvvetlerin yanı sıra kapitalist küresel düzende büyük uluslararası şirketlerin yükselişi de ön plana çıkarmıştır¹²⁵. Üretimin uluslararasılaşmasının bir getirisi olarak küresel güçlerin hâkimiyet alanının genişlemesi ve kapsayıcı hale gelmesi toplum içerisinde çeşitli direniş hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Etnik ve dini reaksiyonların haricinde, çeşitli amaçlarla bir araya gelmiş pek çok sivil toplum hareketi küresel hegemonyanın düzenlemeci yaklaşıma karşı durmaktadır. Bunların yanına sıra bir diğer sosyal oluşum ise, Cox'un örtülü dünya olarak tanımladığı illegal oluşumlardır. Strange, bunları ülke içerisinde devlet otoritesinin düşmesine bağlı olarak boşalan yerini, dolduran oluşumlar olarak görmektedir¹²⁶. Başka bir ifade ile, örtülü dünyanın oluşmasının nedeni, devletin uluslararasılaşması sürecinde, küresel ekonominin talepleri doğrultusunda yeniden yapılanması, küresele uyum sağlarken kendi toplumunu ihmal etmesine yol açmasının sonucunda küreselleşmenin tekçi yapısının yanı sıra yerel düzeyde siyasi yapı ve sivil toplum arasında güven kaybına neden olarak, toplum içerisinde küresel diktaya karşı bir direniş alanı yaratmasıdır.¹²⁷

---

¹²³ Cox, **Production, Power and World Order**, s. 106.

¹²⁴ Cox, **Approaches To World Order**, s. 149-150

¹²⁵ Robert W. Cox, 'Retreat of The State', **Canadian International Council**, C. 52, S. 2, Sage Publication, London, 1997, s. 367.

¹²⁶ Cox, 'Retreat of The State', **Canadian International Council**, s. 368.

¹²⁷ Bostanoğlu, Okur, A.g.e., s. 90.

Devlet ve üretim arasındaki ilişki kapsamında Cox, Fransız ihtilalinden itibaren gelen dünya düzenini üç tarihsel süreç içerisinde incelemektedir. Bunlar; 1789-1873 yılları arasında kapsayan uluslararası liberal ekonominin gelişim dönemi, 1873-1945 arası rakip imparatorluklar, son bölüm ise, ikinci dünya savaşından itibaren başlayan neoliberal dünya düzenidir. Her yeni başlayan dönem, bir kırılma noktasının diğer güçleri de tetiklemesi sonucunda oluşan ve organik krizlerle yıkılan, eski düzenin devamında kurulmuştur. Döngüsel tarih anlayışı çerçevesinde ekonomik ve sosyal oluşumların biraraya getirdiği tarihsel bloklar doğma, büyüme ve yıkılma dönemini yaşamaktadır. Örneğin, üçüncü döneme bakıldığında, devletin ve üretimin uluslararasılaşması ile birlikte değişmeye başlayan dünya düzeni, küresel bir boyut kazanarak yeni bir tarihsel bloğun kurulmasını hızlandırmıştır. Başka bir deyişle, Cox'a göre, her başarılı dünya düzeni ile yeni bir devlet formu, yeni bir tarihsel blok ve üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasıyla meydana gelmektedir¹²⁸.

2.3 Küresel Düzen ve Medeniyet

Gücün döngüselligi üzerinden dünya düzenini tanımlayan Cox, ikinci dünya savaşı sonundan itibaren değişen parametlerin ve güç ilişkilerinin küresel sistemi nasıl oluşturduğunu tartışmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası dönem, 70'lerde yaşanan ekonomik kriz ve Sovyetlerin yıkılışı, ekonomik ve toplumsal açıdan küresel dünya düzeninin çehresini değiştirmiştir. Aynı zamanda ABD öncülüğünde yeni bir tarihsel bloğun inşasını da hızlandırmıştır.

Toplumsal ve politik güçlere maddi temel oluşturan üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimler, tarihsel bloğu oluşturan organik bütünlük içerisinde çatlama meydana getirerek organik krizlere sebep olmaktadır. Organik krizler, aynı zamanda toplumsal alanda mevcut alt yapıya olan güvenin sarsılması yani yapıyı oluşturan fikirler ve kurumlar alanında meydana gelecek yıkımlara da bağlıdır. Bu çatlama, döngüsel tarih anlayışı çerçevesinde yapının değişimine ya da yıkılmasına neden olmaktadır. Daha açık bir ifade ile, tarihsel yapıları ya da blokları oluşturan ekonomik ve toplumsal aktörler arasında meydana gelen uyumsuzluk ve kriz dönemlerinin ardından yıkılan eski yapı, içerisinden çıkardığı farklı bir güç tarafından yeniden inşa olarak, onun hegemonyasında örgütlenmektedir. Buradan yola çıkarak, Cox, 70'lerdeki ekonomik krizle birlikte

---

¹²⁸ Cox, **Production, Power and World Order**, s. 109.

zayıflayan eski yapının yerine Amerika öncülüğünde yeni bir bloğun inşa olduğu üzerinde durmaktadır. Hardt ve Negri'nin imparator tanımlamasından yola çıkan Cox, imparatoru, klasik emperyalizmden farklı bir biçimde, doğrudan bir yönetimle değil egemen devletler yardımıyla sızan ve nüfuz eden bir güç olarak tanımlamaktadır. Amerika'nın evrilmesiyle ve güçlenmesiyle bu dönemin başladığını belirtmesinden dolayı ise imparator kavramı içerisine ABD'yi yerleştirmektedir¹²⁹. Buna göre, imparatorluk, siyasi, ekonomik ve sosyal pratikleri ile kültürel tutumların yakınlaşmasını sağlayarak bütün dünyayı tek bir medeniyet içinde emme yönündedir¹³⁰. O halde Cox'a göre, küreselleşme, hegemonik güç olarak imparatorun, dünya düzeninde organik bir bütün olan yapının ya da medeniyetin küresel olarak inşa edilmesi yani bir anlamda bir tek medeniyet projesidir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren güç kazanarak dünya düzeninde etkili olan Amerika, özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren başlayan ekonomik krizler neticesinde değişen sistemin önderi olarak ön plana çıkmıştır. Bundan dolayı yeni hegemonik dünya düzenini Cox, *Pax Americana* olarak adlandırmaktadır. Amerika, 1945 yılına denk gelen, savaş sonrası dönemden itibaren güçlenerek, Sovyet alanı hariç dünya ekonomisini inşa ederek güç kazanmaya başlamıştır. Savaş sonrası Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında önemli bir etken olan Marshall Planı, Amerika'nın hegemonik gücünü kazanmasındaki en önemli araçlardan biri olmuştur. Batı Avrupa savaş sonrası dönemde Amerika öncülüğünde, ekonomik alanın yanı sıra toplumsal ve politik alanlarda da yapılanmaya gitmiştir. Aynı zamanda bu dönemde merkezi yönetimlerin, oluşan ekonomik sıkıntılarla güç kaybına uğraması, Avrupa'da liberal yaklaşımın yeniden güç kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, 19. Yüzyıl ortalarına kadar hakim olan İngiltere egemenliğinin ardından gelen ve 1875-1945 yılları arasında Cox'un tabiriyle *non-hegemonic* olarak yaşanan dönemin sonunda, Marshall planı ile birlikte hem devlet yapılarını hem de ekonomik yapıları yeniden inşa etmeye başlayan Amerika için, bu dönem, hegemonik tarihsel bloğun kurulmasının temeli olarak tanımlanabilir¹³¹. Bir diğer kırılma noktası ise, 70'li yıllarda başlayan ekonomik sıkıntılarının sonucunda gelen süreçtir. Keynesyen

¹²⁹ Bostanoğlu, Okur, A.g.e. s. 84

¹³⁰ Robert W. Cox, 'Beyond Empire and Terror: Critical Reflections on the Political Economy of World Order' *New Political Economy*, C.9, S. 3, 2004, s. 309.

¹³¹ Cox, , *Production, Power and World Order*, s. 215-217

politikalarından, liberal politikalara geçişle sonuçlanan bu dönemi, Gramsciyan bir yaklaşımla Cox, bir organik kriz olarak tanımlamaktadır¹³².

Bu dönemle birlikte Cox, hem küresel dünya düzenini hem de Amerika'nın öncülüğünde kurulan yeni tarihsel bloğu başlatmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Keynesyen politikaların ve Fordist üretim sistemine güvenin sarsılması ve bu yaklaşımların krize girmesi sonucunda, yeni düzenin gelişi kaçınılmaz olmuştur. Aynı zamanda petrol krizi sonucunda yaşanan borç krizi mevcut yapının yıkılışını hızlandırarak, merkezi ekonomilerden ziyade üretimin uluslararasılaşmasını sağlayan liberal politikalara doğru bir geçiş sağlamıştır. Savaş sonrası dönemden başlayan ve 70'li yılları kapsayan süreçte birlikte gelen tüm bu gelişmeler Amerika'nın yükselişini sağlayarak, küreselleşmeyi de beraberinde getiren yeni tarihsel bloğun inşasını sağlamıştır.

Amerika'nın yükselişine zemin hazırlayan bu nedenlere daha geniş bir perspektifte bakıldığında, devletin ve üretimin uluslararasılaşmasının küresel dönemi oluşturduğu görülmektedir. Cox'un üçlü güç kategorileştirmesinden yola çıkarak üretim, devlet ve dünya düzeni arasındaki ilişki, 70'lerden başlayan bu hegemonik düzeni açıklamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, tüm toplumsal oluşumlara maddi zemin oluşturan üretim, gücün kullanılabilme kapasitesini yaratmaktadır. Fakat bu gücün oluşturduğu ve içerisinde bulunduğu devlet ise dönüşümlü bir şekilde tekrar üretimin formunu belirlemektedir. Başka bir deyişle, üretim ve devlet birbirini etkileyerek meydana geldikleri formları belirlemektedirler. Bu ikili ilişkinin sonucunda oluşan farklı üretim ilişkileri ve devlet formları ise dünya düzenini oluşturmaktadır¹³³.

Bu bağlamda, Cox'a göre, *Pax Americana*, uluslararası üretimin hâkim olduğu bir dünya düzeni yaratmıştır. Ülkeler arasındaki iş bölümüne dayanan bu üretim sistemi, üretim sürecinde kullanılan ham madde, emek ve diğer piyasaların uluslararası olması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, materyal üretimin haricinde, bu üretimin çıktılarının pazarlanması da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, Cox'a göre, küresel anlamda toplumsal olanın şekillendirilmesi ve homojenleştirilmesiyle bu materyal üretimin haricinde davranışların, alışkanlıkların da üretimi aynı şekilde üretim sisteminin bir parçasıdır¹³⁴.

---

¹³² Stephen Gill, 'Two Concept of International Political Economy', **Review of International Studies**, s. 16, Cambridge University Press, 2010, s. 377.

¹³³ Cox, **Approaches To World Order**, s. 210.

¹³⁴ Cox, , **Production, Power and World Order**, s. 244-245.

Üretimin uluslararası sahada işleyebilmesi için önemli olan nokta ise mikro ölçekte devletlerin konumu olmaktadır. Bundan dolayı, yeni tarihsel blok içerisinde güçlü merkezi devletlerin aksine serbest piyasa ekonomisi kurallarının hâkim olduğu, sistemle uyumlu devletlerin varlığı ön plana çıkmıştır. Bir başka ifade ile ulus içi üretim uluslararası üretim ile bağlanarak onun kuralları çerçevesinde hareket etmektedir. Cox'a göre, devletlerin uluslararasılaşması, ulusal politikaların uluslararası üretimin dâhil olduğu dünya ekonomik sistemine göre düzenlemesini kapsamaktadır. Bu süreçte, ulusal devletler daha geniş politik bir yapının parçası haline gelmektedirler¹³⁵. Küresel düzende üretimin uluslararasılaşmasıyla amaçlanan karların maksimize edilmesi ve bunun sağlanabilmesi için ise maliyetlerin düşürülmesidir. Üretimin bu amacının gerçekleşmesi, ulusal devletlerin kendi toplumsal ve politik yapılarını buna uygun şekilde planlayarak üretim sürecine dahil olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda hem üretim hem de tüketim noktasında dünya düzeni içerisindeki devletler arasında bir iş bölümü mevcuttur.

Cox, inşa edilen bu blok içerisinde küreselleşmeyi kuran uluslararası ekonominin işleyişi için, devletler ve toplumlarla bağlantıyı ve oydaşmayı sağlayan kurum ve kuruluşları tanımlamak için nebulse kavramını kullanmıştır. Ulusötesi idari sınıflar olarak tanımlanan nebulse kavramı, uluslararası ekonomi üzerinde karar alma yetkisine sahip ulusaşırı şirketleri, ulusal temelli büyük işletmeleri ve mahalli temelli küçük kapitalist sınıfları kapsamaktadır¹³⁶. Başka bir deyişle, nebulse, imparatorluk içerisinde yer alan ve küresel yönetimi sağlayarak süreci yöneten idareciler olarak tanımlanabilir, yani bir anlamda imparatorun güçleridir. Uluslararası üretim ve devletler arasındaki bağı kurarak, küresel düzenin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini yöneten bu sınıflar, aynı zamanda ülkeler arasındaki iş bölümüne de karar vererek, ulusaşırı üretimin kar-maliyet dengesini korumaktadırlar.

Cox, bu bağlamda devletlerin uluslararası sisteme entegre olmasını sağlayan etken güç olarak ise nebulse'ye (*nébuleuse*) bağlanmış olan devlet elitlerini göstermektedir. Tarihsel bloğun alt yapısını oluşturan ekonomik ilişkilerin küresel düzende inşa edilme sürecinde, üretimin uluslararası hale gelmesi ve bunun için gerekli olan ideolojik çerçevesinin çizilerek, küre içerisindeki ulus devletlerin bu yapıya dahil edilmesi noktasında, devletlerin iç yapılarının uluslararasılaşmasına uygun olacak şekilde dizayn

---

¹³⁵ Cox. Aynı eser, s. 254.

¹³⁶ Bostanoğlu, Okur, A.g.e. s. 86-87.

etmeleri ve küreselleşmesinin kuralına uygun bir şekilde oyuna katılmaları şartı gereğince, egemen devler içerisindeki elitler önem kazanmaktadır. Bir anlamda mikro ölçekte tek tek devletler içerisinde kurulması gereken ve dünya düzeni ile uyumlu olan tarihsel yapıların organik aydınlarını oluşturan bu devlet elitleri, aradaki bağlantıyı sağlayarak toplumu ideolojik olarak hazırlamaktadır.

Bu bağlamda, imparatorluk içerisinde genelden özele bakıldığında hiyerarşik bir sıralama nebülse küresel sistemi yöneterek devletleri yapıya dahil ederken, devlet içerisindeki elitler ise yukarıdan aldıkları bu düzenlemeyi toplumlara ileterek hem toplumsal yapıyı hem de politik ve ekonomik yapıyı bu çerçevede düzenlemektedirler. Genel olarak bakıldığında, Cox tarafından hükümeteşiz yönetim olarak tanımlanan bu kavram, uluslararası bir hükümet olmadan ulus devletlerin yönetimini ve küreselleşmenin ideolojisine uygun bir şekilde mutabakata varan küresel-yerel ilişkisini yöneten ulusüstü sınıflar anlamına gelmektedir.¹³⁷ Küreselleşmenin kaynağı olan devletin ve üretimin uluslararasılaşmasındaki bağın kuruluşunu ise bu şekilde sağlanmaktadır.

Küresel yapının oluşumunda görevli güç seviyelerinden biri olan kurumlar kavramının içerisinde ise uluslararası örgütler ve kurumlar doldurmaktadır. Gramsci'nin organik aydın kavramlaştırmasını tam olarak karşılayan bu kurumlar, Cox'a göre, sübjektif ve toplumsal alanın oluşumunda görevli, ekonomik çıkarlara uygun bir şekilde öznelarası anlamı kurarak rızayı sağlamakla görevlidirler. Bir başka ifade ile, uluslararası kurumlar, yapı içerisinde kurumsallaşmayı sağlayarak, yapının küresel çıkarlara uygun bir şekilde organize etmektedirler.

Bu bağlamda, dünya üzerindeki güç ilişkileri iki şekilde oluşmaktadır; bunlardan ilki materyal alanı kapsayan daha objektif bir yönken, üst yapıya hitap eden ikinci yön ise sübjektif anlamları içermektedir. Objektif alan, ekonomik, askeri ve üretim ilişkilerinden oluşmaktadır. Dünya güç ilişkilerinin sübjektif alanı ise, toplum tarafından kabul görmüş değerler, anlamlar ve kurallar bütünüdür. Meşruiyetini rızaya dayalı hegemonik bir yapılanmadan alan imparator için, belirtilen bu sübjektif alanda varolabilmek oldukça önemlidir. Bu noktada hegemonyanın üretildiği bu alan ile, gücün somut halini yansıtan objektif alan arasındaki dengeyi ise belirtilen uluslararası örgütler kurmaktadır¹³⁸. Aynı

---

¹³⁷ Cox, **The Political Economy of a Plural World** s. 83.

¹³⁸ Robert W. Cox, 'The Crisis of World Order and The Problem of International Organization in The 1980s', **Canadian International Council**, C. 3, S. 2, Sage Publication, London, 1980, s. 374-376

zamanda objektif ve sübjektif alan arasında meydana gelen uyumsuzluk durumunda hegemonyanın sekteye uğramasına karşılık, kurumlar dengeyi yeniden tesis ederek hegemonyayı sağlamlaştırmakta ve karşıt hegemonya riskine karşı ise sınırlayıcı bir görev üstlenmektedirler. Ya da aksi bir şekilde, bu dengesizlik döneminden faydalanarak yeni hegemonyanın kurulmasını sağlamaktadırlar¹³⁹. Neoliberal tarihsel bloğun kurulmasında etkili olan BM, DB, GATT vb. kurumların, özellikle 1980 borç krizinin ardından yapısal uyum programlarıyla, ulusal devletlerin mevcut dünya düzeni ile uyumlu olacak şekilde politik, toplumsal ve ekonomik anlamda yapılanmaları sağlamaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bu bilgiler ışığında bakıldığında, Cox'un genel teorik çerçevesi içerisinde küreselleşen dünya düzeni ve güç ilişkileri tekil bir tanımlamadan ziyade çok boyutlu kavramlar olarak ele alınmaktadır. Devletin ya da ekonominin salt belirleyen olmasının aksine Cox, Gramsci'den hareketle küresel dünya düzenini hegemonik bir yapı olarak tanımlayarak; üst yapıyı oluşturan etkenleri de dahil etmiştir. O halde hegemonik olarak kurulan dünya düzeni belirli bir öznelerarası anlamın inşasını da gerektirmektedir. Bu yönüyle küreselleşme, Cox'a göre, alt yapı ve üst yapının toplamından oluşan bir medeniyet projesi olarak tanımlanmaktadır.

Cox, tek medeniyet anlayışının temelini aydınlanma düşüncesi ile açıklamaktadır. Medeniyet kavramı ve medenileşme süreci Avrupa düşüncesinde ilerlemeci bir anlayışla, Avrupa'nın dünyanın geri kalanını yayılışını ifade eden bir anlamda kullanılmıştır¹⁴⁰. Buna göre, pozitif bir manada tanımlanan medeniyet, barbar ve gelişmemiş toplumların aksine toplumsal anlamda kendini diğer toplumlardan daha üst gören Batı'nın bakış açısıyla bir ilerlemeyi ve gelişmeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan Cox'a göre, imparatorluk ve medenileştirme süreci arasında bir paralellik bulunmaktadır.

19. Yüzyıl'a hakim olan *Pax Britannica* ya da İngiliz imparatorluğu bu evrenselci bakış ile, tek medeniyet içerisine diğerlerini dahil ederek, dünyayı evrensel medeniyet seviyesine çekme misyonunu üstlenmişlerdir. Cox, 1914-18 yılları arasını kapsayan 1. Dünya savaşı dönemini, bu gücün ve evrenselci bakışın kırılma noktası olarak tanımlamaktadır. Uluslararası anlamda *Pax Britannica* anlayışının zayıfladığı bu dönemde,

---

¹³⁹ Cox, Aynı eser, s. 385.

¹⁴⁰ Robert W. Cox, 'Thinking About Civilization', **Review of International Studies**, S.26, Cambridge University Press, 2000, s.218.

aynı şekilde medeniyete yüklenen evrenselci bakış da yerini Alman kökenli kültür tanımlamasına bırakmıştır. Daha açık bir ifade ile, Batı, dünyanın merkezinde yer alan tek güç değil; aksine, dünya üzerindeki birçok kültür ya da medeniyetten biri olduğu anlayışı güçlenerek, medeniyet tanımlaması ilerlemeyi ifade eden tekçi bir yaklaşımdan, daha nötr ve çoğulcu bir yaklaşıma evrilmiştir¹⁴¹.

Fakat Soğuk Savaş'ın ardından tek kutuplu dünya düzeninde yükselen Amerika, *Pax Britanica*'dan aldığı miras ile oryantalist bir bakış açısı taşıyan medenileştirme projesini yeniden güçlendirerek hegemonik düzenini meşrulaştırmaktadır. Buna karşılık, bu iki dönem arasında kavrama yaklaşım açısından benzerlikler olsa da amaçsal bir ayrım söz konusudur. İlerlemeci anlayışın hakim olduğu İngiltere, imparatorluk dönemi için medeniyeti bir misyon olarak kabul ederken; ikinci dünya savaşı sonrası dönemde güç kazanan *Pax Americana* açısından kavram daha pragmatik bir yaklaşımla tanımlanmaktadır. Bu dönemde, İlerlemeci yaklaşımın aksine döngüsel tarih çerçevesinden bakılan medeniyet kavramı, devingen bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Kavram, lineer ve evrenselci görüşün tersine mutlak olmaktan çıkarak, çatışmaları içinde barındıran ve çökme ya da yıkılma ihtimalini de taşıyan bir şekil almıştır. O halde, imparatorun görevi yeni dönemde, yapının sağlam kurulması ve karşıt hegemonya riskinin minimuma indirilmesi için materyal ve sübjektif alan arasındaki bağın oluşmasını sağlamaktır. Yani, amaç dünyayı Batı medeniyetinde birleştirmekten ziyade imparatorun kendi medeniyetini kurması olmuştur. Bu nedenle medeniyet projesi eskiye göre daha araçsal bir boyut kazanmıştır.

Cox, Vico, Spengler, Toynbee ve Ibn Haldun'a referansla medeniyeti devingen bir yapı olarak tanımlamaktadır. Şehir hayatı, devlet oluşumu ve teknolojik yeniliklerle paralel bir şekilde ortaya çıkan medeniyet kavramı, bu açıdan materyal oluşumlardan etkilenmektedir. Bununla birlikte Cox, alt yapıyı oluşturan bu materyal, teknolojik oluşumların aynı zamanda ekonomik örgütlenmelerin ve sınıf yapılarının din, mitler, semboller ve dil gibi üst yapıya ait sübjektif kavramlarla birleşerek şekil aldığı ifade etmektedir. Üst yapıya ait bu değerler dizisi materyal medeniyet içerisindeki bireyler arasında iletişimi olanaklı hale getirerek öznelerarası anlamları oluşturmaktadır.

---

¹⁴¹ Cox, Aynı eser, s. 218.

Tarihsel bir oluşum olan öznelarası anlam, toplumların varoluş şartları karşısında verdikleri kümülatif ortak cevaplar tarafından üretilen bilgi veya anlam kümeleridir¹⁴². Bir başka ifade ile, toplumların ortak akıllarını yansıtan İbn Haldun'un *asabiye* kavramı ile aynı düşünülebilir. O halde Cox medeniyeti, maddi varoluş şartları ve öznelarası anlamlar arasındaki uyum ve bütünleşme olarak tasvir etmektedir. Bu uyum ifadesi Cox'a göre, Marxist bir yaklaşımda belirtilen alt yapının üst yapıyı yansıtmasına dayalı bir ilişkisinden ziyade daha Weberyen bir tanımlamaya karşılık gelmektedir.

Weber'in *Seçici Yakınlık*¹⁴³ kavramlaştırmasından yola çıkarak, farklı öznelarası anlamların, benzer maddi şartlara denk gelebileceği üzerinde durmaktadır¹⁴⁴. Daha açık bir ifade ile toplumsal yapıların temelini oluşturan maddi varoluş şartları, yapıya bir form verse de, tarihsel olarak inşa edilmiş toplumsal değerler dizesi tarafından şekillendirilmediği sürece anlamsız kalmaktadır. Her toplumun geçirdiği tarihsel süreç de bir çok etken tarafından etkilenerek inşa olan bu anlamlar dizesi maddi varoluş şartlarının, toplum içerisinde anlamlı hale getirerek yapının kurulmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede, dünya üzerinde farklı öznelarası anlamlar veya doğayı anlamlandıran farklı perspektifler bulunmaktadır. Gerçek olan, aydınlanma düşüncesinde tanımlandığı gibi verili ve apriori bir kavram olmaktan ziyade, tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilen, materyal çevre ile ilişkili anlamsal yapılarıdır. O halde, farklı medeniyetlerin gerçek algılamaları ve yorumlamaları da farklı olacaktır ve aynı zamanda bu geçeklik de durağan olmaktan öte gelişmeye ve değişmeye açık olacaktır.

Buna referansla, maddi şartlar ve öznelarası anlamlar arasındaki uygunluk da değişmez bir nitelik taşımamaktadır. Maddi şartların ya da öznelarası anlamlarda meydana gelecek olan değişim medeniyeti oluşturan tarihsel yapı içerisinde de değişim neden olacaktır¹⁴⁵. Değişimi getiren bu faktörler, insanların anlam dünyalarını etkileyerek, medeniyetleri birbirinden farklılaştıran ve aynı şekilde yapıları değiştiren etmenlerdir. Cox, bu faktörler üzerinde durarak onları dört başlık altında toplamıştır.¹⁴⁶ İlk olarak sosyal ekonomi ya da üretimin toplumsal ilişkileri olarak belirtmektedir. Birer tarihsel yapı olarak

¹⁴² Cox, **The Political Economy of a Plural World**, s.89.

¹⁴³ Weber bu kavramı, zihni etmenlerin maddi koşulların şekillenmesindeki rolünü tanımlamak için kullanmıştır. (Bknz: Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.)

¹⁴⁴ Robert W. Cox, 'Civilizations and The Twenty-First Century: Some Theoretical Considerations', **International Relations of The Asia-Pacific**, S. 1, 2001, s. 110

¹⁴⁵ Cox, 'Thinking About Civilization', s. 220.

¹⁴⁶ Cox, 'Civilizations and The Twenty-First Century: Some Theoretical Considerations', s. 113.

medeniyetler içinde yer alan bireylerin maddesel ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlenmeleri ve kurdukları ilişkiler medeniyetin temelinde yer almaktadır. Bu alanda oluşan çatışmalar ve değişimler tarihsel yapılar tanımında da belirtildiği gibi, hem öznelerarası anlamda hem de genel olarak medeniyet içerisinde değişimlere ve farklılaşmalara sebep olacaktır.

İkinci olarak medeniyetler arasındaki hiyerarşik yapılanma, ikincil konumda kalan medeniyetin sübjektif alanında değişimlere sebep olacaktır. Baskın kültür, kendi üstünlüğünün diğerinin yanlış ve düzeltilmesi gereken olduğu düşüncesi üzerine kurularak, kendini meşrulaştırmaktadır. Bu bağlamda, baskın olan medeniyet kendi anlam dünyasını diğeri üzerinde tahakküm etmektedir, onu kendi gibi düşünmesini ve bakmasını sağlamakla kendini görevli görmektedir. Bu etkileşimin sonucunda, kendi ikincilliğini kabul eden toplum, öznelerarası anlamlarını diğeri gibi şekillendirerek, değiştirme yoluna gidecektir. Aynı zamanda, tek medeniyet algılamasının da temelinde bu hiyerarşik ilişki bulunmaktadır. Öznelerarası anlamlar üzerinde etkili bir diğerk faktör olarak Cox, dini yaklaşımları almaktadır. Son olarak ise tarihsel yapıların oluşumunda da bahsedilen zaman ve mekan ilişkisi bulunmaktadır. Bir yapı olarak medeniyetler de zamansal süreçte *long durée* içerisinde şekillenmektedir.

Öznelerarası anlamlar her toplumun kendi tarihsel süreci ve maddi varoluş şartları ile girdiği etkileşim içerisinde yapılanarak, o topluma ya da medeniyete özgü olan gerçekliği inşa etmektedir. Buradan yola çıkarak Cox, medeniyet kavramını sabit ve tekil bir yapılanma olarak tanımlayan Batı temelli lineer, ilerlemeci tarih doktrinine karşı çıkarak, döngüsel tarih çerçevesinde açıklama yoluna gitmiştir. Önceki bölümde de belirtilen, Spengler ve Vico'nun medeniyet tahayyülleri çerçevesinde bakan Cox, her medeniyetin farklı bir ruhu olduğu üzerinde durmaktadır. Bu farklı duruşa rağmen yaşayan organizmalar olarak her medeniyet ereksel bir sona doğru gitmektense doğum, gelişme ve çöküş dönemlerini yaşamaktadırlar. Aynı zamanda yaşamsal süreçleri içerisinde, Toynbee'nin görüşleri çerçevesinde Cox, her medeniyetin hem içsel hem de dışsal etkilerle dönüşüm yaşadığı üzerinde durur. Medeniyetler arasındaki etkileşim sonucunda hem bir gelişme hem de tersi yönde yıkılma ve yerine yeni bir yapının kurulması mümkün olmaktadır. Doğu temelli düşüncelerden de etkilenen Cox, İbn Haldun'un *Umran Bedevi* ve *Umran Haderi* kavramlarının yanı sıra Çin'e ait *Ying Yang* tanımlamasından da yararlanarak; medeniyete bakış açısını lineer tarihsel yaklaşımdan ziyade belirtildiği gibi

döngüsel bir anlayış içerisinde kurgulamıştır¹⁴⁷. Bu noktada bakıldığında, Cox'un kuramsal yaklaşımını oluşturan tarihselci düşünce ve eleştirel kuramla da uyumlu bir şekilde medeniyetler tarihsel ve toplumsal olarak çok farklı faktörlerin etkileşimi sonucunda inşa edilen sonlu ve sabit olmayan yapılarıdır.

Genel olarak bakıldığında, Cox'a göre günümüz siyasi hayatının şekillenmesinde kırılma noktaları olan II. Dünya Savaşı ve Soğuk savaşın ardından gelen yeni hegemonik dönem içerisinde medeniyet kavramı da şekillenmiştir. Tarihselci metodoloji ve eleştirel kuram içerisinde, toplumsal ve tarihsel olarak çeşitli güç konfigürasyonları tarafından şekillendirilen bir yapı olarak tanımlanan medeniyet kavramı, neoliberal küresel dönemle birlikte, imparatorun hegemonyasını kurma aracı olarak önem kazanmıştır. Bu çerçevede, küresel maddi varoluş şartları ile uyumlu subjektif bir alan kurgulama eylemini, Cox, tek medeniyet projesi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifade ile, daha önce de belirtildiği üzere, Hardt ve Negri'nin tanımlamasıyla bioiktidar ve kontrol toplumunun birleşiminden meydana gelen neoliberal küresel dönem içerisinde; kontrol toplumu, bioiktidar aracılığıyla öznelerarası anlamları oluşturarak tarihsel yapıyı ya da medeniyeti oluşturacak olan organik bütünlüğü sağlamaktadır. Buna göre, Weberyan bir bakışla medeniyet tanımlamasında subjektif alana öncelik veren Cox, neoliberal küresel dönemin kurucusu olarak imparatorun bu şekilde tüm küreyi kapsayacak bir medeniyet oluşturmayı amaçladığı üzerinde durmaktadır. Cox'a göre, bu kültürel homojenleştirme, küreselleşme ile gelen yeni emperyalizmin en belirgin özelliğidir.

Cox, tek medeniyet projesini Susam Strange'e atıfla, 'iş medeniyeti' kavramı üzerinden yaklaşmaktadır.¹⁴⁸ Ekonomik küreselleşmenin bir aracı olan iş medeniyeti küresel düzenin idarecisi konumunda olan nebulse tarafından yönlendirilmektedir¹⁴⁹. Avro-Amerikan medeniyetinin temelinde yükselen iş medeniyeti, nebulse tarafından gerçekleştirilen devletin ve üretimin uluslararasılaştırılmasının bir sonucu olarak geri kalan diğer medeniyetleri kapsamayı ve normlarını dayatması, bu medeniyetler içerisinde çifte medeniyet aidiyetinden doğan açmazlar yaratmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmeyi oluşturan uluslararasılaştırma, küresel hiyerarşiyi güçlendirerek tek medeniyet kavramının içerisini doldurmaktadır. Aynı zamanda iş medeniyeti kavramının bölgesel olmaması

¹⁴⁷ Cox, *Civilizations and The Twenty-First Century: Some Theoretical Considerations*, s. 111-112.

¹⁴⁸ Bostanoğlu, Okur, A.g.e., s. 109.

¹⁴⁹ Cox, *Civilizations and The Twenty-First Century: Some Theoretical Considerations*, s. 224.

noktasında da neoliberal küresel dönemin medeniyet yaklaşımıyla uyuşmaktadır. Bu bakımdan, günümüz medeniyet kavramı üzerinde, coğrafi belirleyiciliğin de gücü zayıflamıştır. Üretimin, devletlerin ve toplumların uluslararasılaştığı küresel düzende, artan göçler ve insanların belli coğrafyaya sıkışmamasının yanı sıra, gelişen iletişim teknolojisi ile de inşa edilmek istenen subjektif anlamların kolay iletilebilmesi etkili olmuştur¹⁵⁰. Özellikle medya organları aracılığıyla sınırların ortadan kalkması, imparatora ait olan değerlerin ve normların dünyanın geri kalanına tanıtılması ve öğretilmesi iş medeniyetine hizmet etmektedir¹⁵¹.

İmparatorun inşa ettiği yeni hegemonik düzenin bir sonucu olarak tek medeniyetli yapının aksine Cox, farklı ruhlarla sahip olan medeniyetlerin biraraya geldiği çoğul bir dünya tasavvur etmektedir. Bu bağlamda, imparator bir medeniyet tahayyülün de bulunsa da toplum, devletler ve medeniyetler pasif bir şekilde buna katılmaz, bir direniş ve çoğulluk mevcut olduğunu belirtmektedir. Çok medeniyetli bir dünya sistemini Cox, Vico'ya referansla açıklamıştır. Vico çalışmalarında başlangıç noktası olarak, insan doğasının evrensel tek bir gerçekliğe bağlı olduğunu belirten, Aydınlanma düşüncesinin eleştirisi almıştır. Evrensel görüşün aksine tarihselliği benimseyen Vico, farklı tarihsellikler içerisinde farklı insan doğaları olduğu düşüncesinden yola çıkarak, kendi doğruları ve gerçekliklerine sahip kültürlerin ve medeniyetlerin çoğulluğu görüşünü savunur. Buna göre, Cox, küresel medeniyetin homojenleştirici gücünün reddedilerek, her medeniyetin kendiliği içerisinde varolması gerektiği alternatif bir dünya düzenini savunmaktadır¹⁵².

Cox, tek medeniyet projesi olarak tanımladığı küresel düzenin yerine çoğulcu bir dünyanın kurulmasının büyük ve kuvvetli ordular tarafından değil, kolektif eylemi organize edecek olan sivil toplum tarafından gerçekleşeceğini belirtmektedir¹⁵³. Sivil toplum kavramı, yapıların inşa sürecinde öznelerarası anlamların oluştuğu bir alan olarak hem hegemonyanın inşasında hem de karşıt hegemonyanın güçlenerek, diğerinin yerini alma aşamasında etkindir. O halde, Cox' a göre sivil toplum alanı küreselleşmenin getirdiği tekçi ve hiyerarşik yapıya alternatif oluşturacak olan çoğulcu düzen, toplumsal

---

¹⁵⁰ Cox, **The Political Economy of a Plural World**, s.165.

¹⁵¹ Cox, Aynı eser, s.150.

¹⁵² Cox, Aynı eser, s.56.

¹⁵³ Bostanoğlu, Okur, A.g.e., s. 68.

hareketlerin oluşturduğu tabandan bir yapılanma olan sivil toplumun varlığı ile mümkündür.

Gramsci'nin, hegemonik bir bloğa karşı olan mücadeleyi, ancak sivil toplum alanında karşı bir hegemonik blok oluşturarak mümkün olacağını belirttiği düşüncesinden yola çıkan Cox, tek medeniyet projesine direnişi de aynı şekilde, sivil toplum alanında oluşacak medeniyetler çoğulluğuna dayanan karşıt bir proje ile mümkün olduğundan bahsetmektedir. Gramsci düşüncesinde sivil toplum, sosyal düzenin kurulduğu alan olarak tanımlanmaktadır. Öznelerarası anlamı belirleyerek organize eden kuvvet olarak sivil toplum, yapının sağlam bir şekilde kurulması ve ilerleyebilmesi için toplumu tabandan ele geçirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, hegemonik güç, kontrol toplumunda yapısını oluşturabilmek adına gücünü zor yoluyla değil rıza yoluyla sağlamaktadır. Yani tepeden bir hareketin aksine, toplumun içerisinde etkin olan bir güç ile kuşatmaktadır. Bu bağlamda sivil toplum, içeriden bir güç olarak toplumu yeni öznelerarası anlamlar dünyasının içerisinde dahil etmektedir. Gramsci'ye göre bu açıdan entegral devletin bir parçası olan sivil toplum hegemonyanın kurulmasını sağlar fakat diğer bir yönden ise, aynı yöntemi kullanan karşıt hegemonya, kendi yapısını kurabilmek için öncelikle sivil toplum alanına hakim olması gerekmektedir. O halde sivil toplum hem şekillenen hem de şekillendiren bir kuvvet olarak düzeni, yeniden üretimi ve karşılığı olarak dönüşümün yaşandığı bir alandır¹⁵⁴.

Karşıt gücün sivil toplum alanını ele geçirmesini ifade eden diğer bir Gramsciyan kavram ise, mevzi savaşıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Gramsci, mevzi savaşı, zorun hakim olduğu manevra savaşının aksine karşıt hegemonyanın, toplumsal güçleri organize ederek, toplum içerisinde baskın olana karşı bir direniş oluşturulduğu eylem olarak tanımlamaktadır. Mevzi savaşı ile birlikte, sivil toplum, toplumsal katılımı yeniden kurularak hegemonya el değiştirmektedir. Yani, alternatif yapı, sivil toplum alanının ele geçirilmesini olanaklı hale getiren mevzi savaşı ile kurulmaktadır. Tüm bu eylemlerin sonucunda ise, Gramsci'nin bir diğer tanımlaması pasif devrim meydana gelir. Rızaya dayalı mevzi savaşının sonucu olarak, zorlama ve yıkıma gerek kalmadan toplum kendi dinamikleri içerisinde evrilerek karşıt hegemonyanın kurulmasına izin verir¹⁵⁵.

---

¹⁵⁴ Cox, **The Political Economy of a Plural World** , s. 97.

¹⁵⁵ Cox, **The Political Economy of a Plural World**, s.104-105.

Bu tanımlamalardan yola çıkarak Cox, medeniyetlerin çoğulluğuna dayalı olan dünya düzeninin güçlü bir sivil toplum yapılanması ile gerçekleşeceğini belirtmektedir. Tek medeniyet projesine karşı bir direniş oluşturan küresel sivil toplum ve toplumsal hareketler, farklılıklarını görünür hale getirerek düzen içerisinde yer almak adına mücadele ederler. Bu bağlamda, aslında Cox, kontrol toplumu ve bioiktidar tanımlamalarının sunmuş olduğu iktidar tarafından çevrelenerek hareket alanı bulunmayan pasif özne anlayışına karşı çıkmaktadır. Dünya düzenini oluşturan sivil toplum alanı ve bir ölçüde küresel düzene bağlansa da hala özerk bir yapıda olan ulus devletler sistemi, imparatorun tek medeniyet tahayyülüne karşı, çoğunlukçu yapıyı oluşturan direnç güçleri olarak ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Cox, tek medeniyet projesi olarak tanımladığı küreselleşmeye karşı vatandaş katılımın ve güçlü sivil toplum örgütlenmelerinin karşı durarak bir çoğulculuk sağlayacağını belirtmektedir. Hegemonyaya karşı duran farklı seslerin hakim olabildiği sivil toplum örgütlenmeleri, plüralizm açısından önemli bir noktadadır. Fakat, karşılıklı bir bağımlılıktan ziyade tek yönlü bir büyümenin mevcut olduğu uluslararası düzende, küresel hiyerarşi de güçlenmektedir¹⁵⁶. Rekabet ve çıkarın hakim olduğu bu düzende ulusların aralarındaki ilişkiler yatay bir konumdan ziyade dikey bir düzlemde yer almaktadır. Bu noktadan bakıldığında ise Cox'un küresel düzende farklı medeniyetlerin bir konsensüs ortamı içerisinde karşılıklı var olabilecekleri düşüncesi iyimser görünmektedir. Hiyerarşik bir düzende gerçekleşecek olan konsensüs ortak ve tarafların farklılıklarını koruyacak çoğulcu bir ortamdan ziyade yeniden güçlü olan medeniyetin hakimiyetini pekiştirilmesini ve tek medeniyetin hakim olduğu yapının içselleştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

---

¹⁵⁶ Cox, **Approaches To World Order**, S.67.

Üçüncü Bölüm

3. BİR MEDENİYET PROJESİ OLARAK NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME VE SELF ORYANTALİZM

3.1 Tek Medeniyet Projesi: Neoliberal Küreselleşme

1929 ekonomik buhranından başlayarak, İkinci Dünya savaşı, 70'lerde yaşanan ekonomik krizler, Sovyetlerin yıkılması gibi çeşitli kırılma noktalarını içeren sosyo-ekonomik arka plan çerçevesinde neoliberalizm, serbest piyasa ekonomisi ve müdahaleci anlayışların krizlerinden dersler çıkararak özellikle 80'ler sonrasında tüm dünyada etkin bir konuma gelmiştir. Toplumsal ve ekonomik yönden düzenlemeler içeren neoliberal dönem, müdahaleci anlayıştan ayrılırken aynı zamanda serbest piyasa ekonomisinin getirdiği '*laissez faire*' yaklaşımından da farklı bir noktada kendini konumlandırmaktadır. Daha açık bir ifade ile, alt yapı ve üst yapı arasındaki organik bağın sağlam bir şekilde kurulabilmesi için, materyal üretime denk düşecek toplumsal alanın üretilmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkan neoliberalizm, bu alanı kendi değerler çerçevesinde inşa etmeyi hedefler. Gramsciyen bir perspektifle bakıldığında, üretim ve üretim ilişkileri kapsayan materyal alanın varlığı, toplumsal alan içerisinde yerleşmiş ve toplum tarafından içselleştirilip, meşrulaştırılmış değerlerinin varlığına bağlıdır. Hegemonik yapının kurulabilmesi ve ekonomik çıkarların yerine getirilebilmesi için toplumun buna gönüllü olması yani, zorlamanın olmaması gerekir.

Bu yaklaşımı benimseyen neoliberal dönem, kapitalizmin daha yumuşak bir hali olarak bu rızaya dayalı olacak bir şekilde kendi değerler dünyasını kurmayı hedefler. İktidar baskı ve zora dayanmaktan ziyade, dönüştürücü bir misyonla öznenin sisteme rızası ile entegre olmasını sağlar. Bu noktada liberalizmden ayrılan bir yönü olarak devletin konumu önem kazanmaktadır. Devlet, müdahaleciliğin getirdiği güçlü konumu zayıflatılsa da tamamen etkisiz hale gelmemiştir. Toplumun siyasi ve politik yönden sürece dahil edilebilmesi noktasında devletler küresel düzenle koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Yani devletler etkisiz olmaktan öte, yardımcı konumda yer alır.

Bu çerçevede bakıldığında Robert Cox'un belirttiği üzere, neoliberalizm üretimin ve buna uygun politik ortamın inşası için, devletlerin uluslararasılaşmasını öngörerek küresel düzenin temelini oluşturur. Dünya düzenini özelden genele doğru tanımlayan Cox, üretim, devlet ve dünya düzeni arasında karşılıklı bir bağlantı kurmuştur. Buna göre, üretim

sisteminde meydana gelecek olan değişimler, devlet yapılarında da farklılaşmaya sebep olacak ve bu farklılaşmalar makro ölçekte dünya düzenini de yapılandıracaktır. Piyasa ekonomisi ve kapitalizmin merkezinde barındıran neoliberalizm için küreselleşme yani üretimin uluslararasılaşması doğası gereği bir zorunluluktur. Kapitalizm geniş alanlar içerisinde bulunmak ve her aşamada biraz daha yayılmak zorundadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bisiklet metaforundan yola çıkılacak olursa, bisikletin ayakta kalabilmesi için pedallarının sürekli çevrilmesi gerekir.

Bu noktada neoliberalizm ise, üretimin salt uluslararası konuma gelmesinin bir noktada krize gireceğinden dolayı, toplumların politik ve toplumsal alanlarının dönüştürülmesini hedef alır. Devletin uluslararası sistem içerisinde etkisiz hale getirilmemesi önem kazanırken aynı zamanda toplumların ve öznelerin kontrolü ve üst yapısal alanın inşası ile birlikte organik bütünlüğün sağlanması da bu noktada ön plana çıkar. Başka bir ifade ile, Cox'un da belirttiği gibi, üretim sadece materyal üretimi kapsamayarak, öznelerarası anlamları oluşturacak olan değerler ve fikirleri de içermektedir. O halde, neoliberal küreselleşme kontrol toplumu ve bioiktidarın toplamından meydana gelmektedir. Kontrol toplumu bioiktidar araçlığı ile özneleri özel alanda sarmalayarak mevcut değerleri içselleştirilmesini sağlar ve rızalarını almayı hedefler. Bu şekilde özneleri kontrol eden neoliberal küresel blok, kendi üst yapısını kurarak, alt yapı ile organik bütünlüğü sağlamış olur.

Bu noktada medeniyet kavramı önem kazanmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin bir getirisi olan ilerlemeci tarih anlayışına göre, medeniyet, tarihin yol aldığı ulaşılmaması gereken son nokta olarak tanımlanmaktadır. Barbar topluluklardan modern toplumlara doğru bir gelişmeyi ön gören lineer anlayış, medeniyeti tüm dünyanın ulaşması gereken evrensel bir gelişmişlik alanı olarak ele alır. Avrupamerkezci bir tutum ile, Avrupa'nın dışında kalan alanları barbar topluluklar olarak tanımlanırken, yüksek medeniyete sahip Batı kendine bu toplumları medeniyet alanına taşıma misyonu yüklemiştir.

Nötr bir kavram olan medeniyet kavramı, Batı'nın değer yüklemesi ve tanımlaması ile bir gelişmişlik düzeyi olarak kabul edilmiştir. Bir başka açıdan döngüsel tarih anlayışı ise, ilerlemeciliğin getirdiği Avrupamerkezci evrensel yaklaşımı kırarak, medeniyeti verili bir kavram olmaktan öte, inşa edilen bir yapı şeklinde tasvir etmektedir. Buna göre, medeniyet bir son olmaktan ziyade kurulma ve yıkılma arasında hareket eden sonlu bir

yapıdır. Maddi varoluş şartları ve toplumların paylaştığı öznelarası anlamların oluşturduğu subjektif alanların uyumu sonucunda oluşan medeniyet kavramı, tarihsel yapı ya da blok olarak görülebilir. Bu durumda, tek ve nihai evrensel bir gelişmişlik düzeyi olmasının aksine medeniyet, toplumların farklı faktörlerin etkisiyle inşa ettiği yapılar olarak süreç içerisinde farklılaşmaktadır. Her toplumun sahip olduğu farklı maddi varoluş şartları ve paylaştığı farklı değerlerin toplamı olarak medeniyet, hiyerarşik bir yapılanma olmaktan öte, eş yapılar şeklinde konumlanmaktadır.

O halde neoliberal küresel döneme tekrar dönülecek olursa, bu tanımlama çerçevesinde imparatorun hegemonyası, alt ve üst yapıların uyumundan oluşan yeni bir medeniyet tahayyülü içerisinde mümkün olacaktır. Cox, tarafından iş medeniyeti kavramıyla da somutlaştırılan bu yeni medeniyet tahayyülü, farklılıkları kabul ederek onları kapsamakta ve kendi üst yapısal anlam dünyasını toplumların rızasını alarak kabul ettirmektedir. Bu şekilde küresel medeniyet içerisindeki diğer toplum ve ya medeniyetler için çifte aidiyet oluşturmaktadır.

Neoliberal küresel dönem, ilerlemeci anlayışın getirdiği evrensel varış noktası olarak tanımlanan tekçi yapının aksine medeniyet kavramını çoğul olarak kabul etmektedir. Buna göre, imparator, bu farklılıkların eklenmesi ile küreyi kapsayarak farklı medeniyetleri içerisinde alan yeni bir medeniyet inşa etmeyi amaçlar. Neoliberal küresel medeniyet içerisine dahil ettiği farklı kimlikleri kabul ederek bu farklılıkları disiplin toplumu yapısının öngördüğü olan ve olması gereken ayırımına düşmeden, oldukları şekilde potasına dahil ettiğini iddia etmektedir. Bu bir açıdan farklılıkları kapsamak olarak görünse de, inşa etmek istediği tarihsel blok için gerekli olan üst yapısal alanı ve özneyi de imal etmesi, mevcut yapı içerisinde ortak paylaşılan değerlerin olması ve bir bakıma farklılıkların ötesinde bir benzeşmenin olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile, Cox, tarihsel yapı tanımlamasında alt ve üst yapının birbiri olan ilişkisine Weberyen açıdan da bakarak, farklı toplumlarda farklı üretim ilişkileri mevcut olduğunu, yani üretim ilişkileri toplumsal değerlerden ayrı düşünülmemeyeceğini belirtir. Bu çerçevede, üretimin uluslararasılaştığı yeni düzende egemen olan, kürenin her alanına hakim olma amacından dolayı, küreyi kapsayacak toplumsal değerlerin de aynı şekilde uluslararasılaştırarak bir tekillik içerisinde kurgulamak zorundadır. Toplumsal değerler artık, tarihsel süreçlerin bir sonucu olmaktan ziyade siyasi ve ekonomik gücün talepleri

doğrultusunda şekillenen, bilinçli düzenlemelerin nesnelere haline gelmiştir.¹⁵⁷ Bu durumda, Cox'un da belirttiği gibi, egemen olan, siyasi, ekonomik ve sosyal pratikler ile kültürel tutumlar birleştirilerek küreyi bir tek medeniyet altında birleştirmeyi amaçlar.

Kürenin tek bir medeniyet içerisine dahil edildiği noktada, neoliberal anlayışın vurguladığı farklılıkların eklenmesi yaklaşımı geçerliliğini kaybetmektedir. Tek bir üst yapısal alanın inşa edilmesi küreyi paylaşmak zorunda olduğu değerler etrafında konumlandırmak zorunda bırakacağından dolayı, medeniyet tanımlaması, Aydınlanma sonrası yaklaşıma yeniden yaklaşmaktadır. Daha açık bir ifade ile, aydınlanma ile Avrupamerkezci yaklaşım gereğince, Batı'nın dışında kalan alanın, medenileştirilerek yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, Batı üstün bir noktada konumlandırılarak diğer toplumlar onun seviyesinde evrensel bir medeniyet içerisinde dahil edilmesi gerekliliği Cox'un tanımlamasıyla Pax Britanica'nın bir misyonu haline almıştır. Yani, imparatorluk ve medenileştirme projesi arasında bulunan paralel ilişki, Pax Amerika olarak da adlandırılan neoliberal dönem için de geçerlidir. Bu dönemde imparator, dünyayı evrensel bir medeniyete yükseltme misyonundan öte bu Avrupamerkezci yaklaşımı, medeniyet inşası sürecinde bir meşrulaştırma aracı olarak kullanmaktadır. Kısaca küresel medeniyet, düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda Avrupamerkezci yaklaşımdan ayrı düşünülemez¹⁵⁸.

Medeniyet projesinin temelinde yatan Avrupamerkezci düşünce, Aydınlanma sonrası Avrupa'da hâkim olan ilerleme anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Yaklaşım, insanlığın gitmesi gereken en yüksek evrensel noktaya doğru ilerletmeyi ahlaki bir ödev olarak kabul eder. Bu anlayışla toplumlar Batının merkeze oturduğu bir sistem içerisinde sınıflandırılır. Doğu ve Batı zıtlığından hareketle, Batı tarihin sonuna en yakın yüksek medeniyetleri temsil ederken; Doğu bu yüksek mertebeye çıkartılması gereken öteki konumunda kalmaktadır¹⁵⁹. Böylelikle, tarihin lokomotifine oturan Batı, kendi özgül kültürel değerlerini evrensel geçerliliği olduğunu iddia ederek, hâkimiyetini öncelikli olarak söylemsel bir şekilde kurgulamaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁷ Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura**, Çev. Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, s. 309.

¹⁵⁸ Hatice Nur Erkızan, 'Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine', **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 18, Doğubatu Yayınları, 2002, s. 62.

¹⁵⁹ Lütfi Sunar, **Marx ve Weber'de Doğu Toplumları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 248.

¹⁶⁰ John Tomlison, **Küreselleşme ve Kültür**, çev. Arzu Eker, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 99.

Düz bir çizgide ilerleyen tarih, insanlığın gelişme ve özgürleşme sürecini ifade etmektedir. Nihai nokta olan bu özgür toplum ancak, akla dayalı bir şekilde kurgulanan ahlaki yasaların varlığı ile mümkün olacaktır. Başka bir ifade ile, Aydınlanmacı düşünceye göre, insan akla dayalı bir şekilde oluşturduğu evrensel ve ahlaki yasaların altında tarihin son noktasını oluşturan yüksek ve özgür topluma ulaşabilmeyi hedefler. Akıl devletine yaklaşmış Avrupa ise, dünyayı bu evrensel değerler ışığında birleştirerek özgürleştirecek ve tarihin nihai noktasına ulaşabilecek tek güç olarak kendini konumlandırmaktadır. Bu bakımdan, özellikle Kant'ın üzerinde durduğu kozmopolitanizm ön plana çıkmaktadır. Kant ahlaki bir ödev olan özgür insana ulaşmanın, evrensel bir birleşme sonucunda gerçekleşeceği belirtmektedir. Yani, mevcut ideallerin bireylerin değil bütünün idealleri haline gelmiş olması gerekir¹⁶¹. Bu açıdan kozmopolit yaklaşım, insanlığın dünya çapında, karşılıklı bağlılığına ve birörneklğine yaptığı atıfla Avrupamerkezci küreselleşmenin temellerini oluşturmaktadır¹⁶².

Tüm küreyi kapsayacak bir devletin varlığına denk gelen kozmopolit düşünce, ulus devletlerin yönetimini aşan demokratik biçimler ve siyasal kurumların varlığını öngörür¹⁶³. Yönetimsel bağlılıkların ötesinde kültürel bir birleşmeyi de içerisinde barındırarak Avrupalı bir dünya tasavvuru çizmektedir.

Kant'a göre, tarih polisten kosmopolise ilerleyen çizgisel bir alandır. Bu alan içerisinde, nihai nokta olan kosmopolis, rasyonel ve ahlaki öznelerin gerçekleşebildiği hukuki bir düzeni öngörmektedir¹⁶⁴. Bu bağlamda küresel düzene adım adım geçmeyi hedefleyerek öncelikli olarak egemen devletlere odaklanmıştır. Özgür bireye ulaşmanın ilk adımı olarak egemen devletlerin kozmopolitan haklar sistemi çerçevesinde dönüştürülmesi gerektiğini belirten Kant, böylelikle zaman içerisinde bu devletlerin adil düzene doğru gönüllü bir şekilde birleşeceklerini belirtir.¹⁶⁵ Toplum sözleşmesi mantığından hareketle, bu sistem devletlerin egemenliklerini kaybetmelerinden öte, küresel düzende ebedi barışı sağlayacak bir ortamın yaratılması noktasında geçerli bir yetki devridir. O halde, Aydınlanmanın sunduğu bir amaç olan rasyonel bireye ulaşmanın şartı, özgürlük ve diğer haklarının garanti altına alındığı evrensel bir yapı ile mümkün olacaktır. Toparlamak

---

¹⁶¹ Özlem, A.g.e., s. 111.

¹⁶² Tomlinson, A.g.e. s. 115.

¹⁶³ Tomlinson, Aynı eser, s. 266.

¹⁶⁴ Muhammed A. Ağcan, 'Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Uluslararası Siyaset, Evrensellik/Farklılık', **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 8, S. 32, 2012, s. 1.

¹⁶⁵ Ağcan, Aynı eser. s. 6.

gerekirse, ‘küresel bir medeniyetin meşrulaştığı temeli oluşturan kozmopolizm, çoğul kolektif birimler olan devletlerin etkileşimi ve iletişimini düzenleyen hukuk ve kurumların dayandığı küresel, hukuki ve siyasi bir düzene işaret etmektedir.’¹⁶⁶

Kozmopolit sisteme göre, küre üzerindeki bireylerin ve toplumların eylemlerini ortak ahlaki ilkeler altında birleştirmelerinin sonucunda, hem bireyler hem de devletlerin hak, egemenlik ve özgürlükleri güvence altına alınmış olmaktadır. Küresel anlamdaki düzeni sağlayan bu yasallık aynı zamanda insanların özgürlüklerini ve haklarını da devlete karşı korumaktadır. Bu bağlamda, farklı devletleri ve toplumları bir güvence altında toplanabilmesi için, belirli bir düzeyde kendini birtakım standartlara göre düzenlemesi gerekir. Uluslararası toplumun, küresel ve bütünleşmiş bir devlet olarak şekillendiren bu anahtarlar medeniyet standartları olarak tanımlanmaktadır¹⁶⁷.

Modernite ve küreselleşmenin bir zorunluluğu olarak önem kazanan medeniyet standartları, insan hakları ve demokratik düzenlemeleri içeren yasal süreçleri kapsar. İmparatorun en önemli araçlarından olan insan hakları, çatışan değerlere ve çıkarlara sahip bireylerin ve toplulukların bir arada yaşayacakları barış ortamını sağlarken aynı şekilde demokratik yönetimler de toplulukların ortak karar verecekleri eşitlikçi bir yapı inşa ettiğini iddia eder¹⁶⁸. Bu görüşe göre, toplumların bu standartları taşıyıp taşıyamamaları, onların kozmopolit sistemi oluşturacak yüksek medeniyete sahip toplumlar olup olmadıklarını belirler. İlerleme ve gelişmenin bir sonucu olarak, insanlığın kendini gerçekleştirebileceği ideal düzeni sunan tek medeniyet çerçevesinde, evrensel düzenin kurulabilmesi için dünya üzerindeki tüm toplumların medeniyet standartları etrafında şekillendirilerek istenilen seviyeye çekilmesi hedeflenir.

Kozmopolisin kurulmasının temelini oluşturan rasyonalite kavramı ise Batı toplumlarına ait bir özellik olduğundan dolayı, bu evrensel düzen ancak Avrupa’nın öncülüğünde kurulabilecektir. Bunun için Kant’ın belirttiği gibi öncelikle devletlerden başlayan Batı, modernleşme ya da medenileştirme projesinin çekirdeği olan devletleri kontrol ederek hem bu yolla bireyi şekillendirmeyi hem de doğanın rasyonel insana yüklediği ödev olan özgürlüğe erişebilmek adına gerekli olan uluslararası düzeni kurmayı

---

¹⁶⁶ Ağcan, Aynı eser, s. 15.

¹⁶⁷ Brett Bowden, ‘a.g.m. s. 615.

¹⁶⁸ John Gray, **Liberalizmin İki Yüzü**, çev. Koray Değirmenci, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 99.

hedefler¹⁶⁹. Bu temelden yola çıkarak küresel sisteme bakıldığında, halkaların birbirine eklemlenmesi ile oluşan bir zinciri andırmaktadır. Buna göre, en küçük alandan küresele ulaşabilmek adına devletler eliyle önce ülkeler ve toplumlar uyumlulaştırılır, eşit düzeye getirilmeye çalışan devletlerin birleşimiyle ise, homojen bir yapı olan küresel medeniyet kurulmuş olur. Amerikan imparatorluğunun yükselişini sağlayan etkenlerden biri olan yapısal uyum programları tam da bu noktada anlam kazanır. Küresel hegemonyanın kurulması noktasında, devletlerin ve toplumların insan hakları ve demokrasi söylemleri ile uyumlulaştırılması, yeni medeniyeti meşru bir hale getirmiştir. Bu durumda kolonyal döneme hakim olan modernleşme projesinin, neoliberal dönemdeki uzamanı da küresel medeniyet projesi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır.

Genel olarak bakıldığında, emperyal dönemlerin temelinde Aydınlanma ile gelen bu evrensel inanç yatmaktadır. Postmodern dönem ile birlikte çoğul bir dünya düzeni iddiasını merkezine alan neoliberal küresel dönem, Batı modernitesinin bir sonucu olarak yorumladığında, homojen ve farklılıkların ötesinde birleşmiş bir dünya olarak okumak kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda, devletlerin konumu ve toplumların belirli standartlar çerçevesinde uyumlaştırılmasıyla oluşacak tek medeniyetli dünya ideali Cox, tarafından *Pax Britanica* olarak adlandırılan kolonyal dönem için de meşrulaştırıcı bir gerekçe olsa da, neoliberal küresel dönem rızanın sağlanabilmesi için bir dayanak olarak tamamen araçsallaşmıştır. Batının evrenselleşme idealleri ve şuan ki kültürel durumunun küreselleşmesi arasında ayırım yapan Bauman, aklın hâkimiyetinin getirdiği evrensel düzen ideali yerine küreselliğin bu ideali metalaştırdığını belirtir¹⁷⁰. Aynı zamanda Hardt ve Negri ise, imparatorluğu bu kapsamda, sürekli olarak kanla yıkanmasına rağmen, hep ebedi ve evrensel barışa adanarak kendini doğruladığını belirtmektedir¹⁷¹.

Moderniteden küreselleşmeye geçişte bu yapı değişimini Arif Dirlik 'Küresel Modernite' kavramı ile açıklar. Ona göre, küreselleşme, modernitenin yerini almış yeni bir paradigmadır. Modernitenin sunduğu gelişim ve ilerlemeyi amaçlayan lineer anlayışının aksine; küreselleşme doğru-yanlış ya da olan-olması gereken ayrılmalarının dayattığı dışlayıcı tavrı bir kenara bırakarak, daha kapsayıcı bir şekilde tüm farklılıkları içerisinde almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda postmodern söylemi benimseyen neoliberal küresel

---

¹⁶⁹ Bowden, A.g.m., s. 627.

¹⁷⁰ Tomlinson, A.g.e., s. 142.

¹⁷¹ Hardt, Negri, A.g.e., s.18.

düzen, Avrupamerkezci erekselliğin ve evrensel kurumsal düzenlemelerin yetersiz olduğu vurgusuyla ön plana çıkar¹⁷². Bir başka açıdan ise, küresel bir çokkültürlülüğü varsayan bu farklı moderniteler tanımlaması siyasal ve kültürel tutarsızlıkları idare edilebilir hale getirmek için kültürleri şeyleştirerek, moderniteye karşı çıkış yollarını kontrol altına almaya çalışır; bir anlamda küresel ölçekte bir farklılık yönetimi uygular¹⁷³. Ali Yaşar Sarıbay ise küreselleşmeyi modernitenin ironisi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre Sarıbay, modernitenin standardizasyon, konformizm ve düzen ile özdeşleşmesine rağmen, yeni bir paradigma olarak küreselleşmenin heterojenlik, başkaldırı ve kuralsızlığın getirdiği kaosu içerdiğini belirtir¹⁷⁴. Düzensiz ve sistemsiz olan küreselleşme, modernliğin eksenini oluşturan düzen, planlama, gelişim vb. ilkelerini tehdit etmektedir¹⁷⁵. Bu çerçevede, neoliberal küreselleşmenin, modernitenin tekçi yapısı ve dışlayıcılığının aksine farklılıkları koruyarak bir biraradalık sağlaması bir noktada *modus vivendi* ile örtüşse de tam olarak bu şekilde bir uzlaşya denk gelmez.

En iyi yaşam biçimi üzerine akılcı bir uzlaşma arayışından vazgeçerek, tek bir yaşam biçimi ideali ile sınıflandırılmış toplum düşüncesini eleştiren *modus vivendi* kavramı, klasik liberalizmin mutlak iyi tanımlamasını ve özcü yaklaşımını reddeder¹⁷⁶. İyi ve doğruyu göreceli kabul ederek, toplumların refah içerisinde yaşayacakları farklı yaşam biçimleri olabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre, kavramın amacı, değerler arası çatışmaları yatıştırarak, bireyleri ortak bir yaşamda buluşturmaktır. Fakat bu uzlaşya ortak değerlerin kabulden ziyade, bu yaşam şeklini sağlayan kurumların varlığı ile mümkün olacaktır¹⁷⁷. Başka bir ifade ile, değer çoğulculuğu savunan *modus vivendi*, ortak değer altında birleşmenin bir değer lehine seçim yaparak onun diğerlerinden daha üstün konuma getireceği varsayımıyla, çatışan değerlerin olduğu değer-çoğulcu bir ortamı kabul etmektedir. Ortak yaşam, bir üst-değer kabulü sonucunda değil, kurumlar aracılığı ile sağlanması kavramı, ahlaki bir idealden ziyade siyasi bir proje haline getirmektedir. Bu yönüyle, John Gray'e göre, *modus vivendi*, düzeni sağlayacak ve hoşgörüyü dayanan kurumların varlığı ile mümkün küresel bir düzen tahayyül eder¹⁷⁸.

---

¹⁷² Arif Dirlik, **Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları**, çev. Sami Oğuz, İletişim yayınları, İstanbul, 2009, s. 53.

¹⁷³ Dirlik, **Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları**, s. 105.

¹⁷⁴ Ali Yaşar Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s. 35

¹⁷⁵ Tomlinson, A.g.e. s. 73.

¹⁷⁶ Gray, A.g.e., s. 7.

¹⁷⁷ Gray, Aynı eser, s. 11.

¹⁷⁸ Gray, Aynı eser, s. 29.

Modernitenin eleştirisi üzerine kurulan çoğulcu bir yapı sunan küresel sistem bu noktada *modus vivendi* ile benzerlik gösterse de; toplumun salt kurumlar aracılığı ile birleştirmesi noktasında ayrılmaktadır. Aslında neoliberal küresel düzenin bir çelişkisi de olan bu duruma göre, küre üzerindeki hakimiyet daha önce de belirtildiği gibi ortak bir üst yapının kabulü olmaksızın imkansız hale gelmektedir. Çok farklı toplumları ve değer sistemlerini potasına alarak genişlerken, bunu modernitenin tekçi ve dışlayıcı dayatmalarından kaçarak daha kucaklayıcı bir misyon ile yapmaktadır. Fakat bu durum medeniyetin oluşturulması noktasında bir eksikliğe denk gelir. Çünkü küresel düzenin sağlam bir şekilde oluşturulmak istenmesi durumu, ortak değerler kabulünü de beraberinde getirir. Yani, küresel toplum da her toplum gibi bir kimlik ve değerler altında birleşmelidir. Başka bir deyişle, İmparatorluk farklılıklara vurgu yapsa da medeniyet projesinin getirdiği homojenleştirmeden kaçamaz. Farklılıklar ise, yerel kimlikleri ve küresel kimlikleri arasında sıkışarak melezleşmekten öteye gidemez. Başka bir ifade ile,

‘Liberal çokkültürlülük farklı kültürlere yer açmaya çalışır ama bunu farklılığı, herkes için ortak bir gelecek vaat ettiği kabul edilen kapitalizmin yapısı içinde hegemonik biçimde sınırlandırarak yapar, ki bu da genişletilmiş kültürel hoşgörünün yeni gereklerine uygun olarak, temel hegemonyaları ebedileştirir.’¹⁷⁹

Bu bağlamda, Cox, toplumları ve devletleri tek bir medeniyet çatısı altında birleştirilen pasif özneler olmaktan ziyade, alternatif bir sistemi kurabilecek güçler olarak tanımlamaktadır. Küresel sistemle entegre olsa da gücünü bir miktar koruyan devletlerin ve sivil toplumun bu homojen yapı içerisinde bir direniş alanı olarak görerek, tekçi yaklaşımın aksine, her medeniyetin kendi doğru anlayışı çerçevesinde varolması gerektiğini öne sürer. Yukarıda da belirtildiği gibi, Gramsciyan bir yaklaşımla, karşıt hegemonyanın kurulması ve mevzi savaşı ekseninde alternatif güçlerin açığa çıkması ve tabandan bir hareketle mevcut neoliberal bloğun sekteye uğramasını savunur. Dünya düzenin oluşunda sosyal hareketler, devlet ve dünya düzeni arasında karşılıklı ilişkileri açıklayan Cox’a göre, nasıl ki dünya düzeninin hegemonyasını kurmak adına yukarıdan bir hareketle devletleri ve onun aracılığı ile toplumu dönüştürüyorsa aynı şekilde fakat tersi bir hareket olan sosyal hareketler de aşağıdan bir kuvvetle hegemonyaya karşı bir cephe oluşturmaktadır. Başka biri ifade ile, eklemlenen her bir özne ya da toplum bir üst kimliği kabul ederken aynı

---

¹⁷⁹ Dirlik, Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları, s. 268

zamanda da yerel kimliğini korumak istemesinden dolayı aşağıdan yukarı bir hareketle, medeniyet projesinin getirdiği bu türdeşliği sorgulamaktadır.

Aynı şekilde Hardt ve Negri de, imparatorun bioiktidar aracılığı ile özneyi sarmaladığı neoliberal küresel dönemde özneye aktif bir rol vererek bir direniş alanını tanımlayarak, bu dönüşüm ve kurtuluşa gidecek siyasal eylemlerin sadece ‘çokluk’ temelinde gerçekleşeceğini belirtirler. Çokluk, bir özdeşliğe düşmeden iç farklılıklarını koruyan bir dizi tekilliklerden oluşmaktadır¹⁸⁰. Her ne kadar tekilliklerden ibaret olsa da parçalı ve uyumsuz değildir, ama aynı zamanda biraraya gelmiş ve birleşenlerinin farklılıklarının bir farksızlık içerisinde eriten kitle ya da gürühtan da ayrılmaktadır¹⁸¹. Buna göre çokluk, ortak bir payda da bir araya gelmiş ve bir karşıt hegemonya olarak, imparatorun içerisinde yapılanıp ona bir alternatif sunmayı hedeflediği direnişi Hardt ve Negri şu şekilde tanımlamaktadır;

‘Çokluğun eti hapsedilip, küresel sermayenin bedenine dönüştürülünce çokluk kendini kapitalist küreselleşme süreçlerinin hem içinde hem de karşısında bulur. Ancak çokluğun giriştiği biopolitik üretim, çokluğun ortak paydasını ve ortak üretimini küresel sermayenin emperyal iktidarına karşı harekete geçirir. Zamanla ortak payda temelindeki üretken varlığını geliştiren çokluk, imparatorluğun içinden ilerleyip diğer uçtan dışarı çıkabilir ve kendini otonom biçimde ifade edip kendi kendini yönetebilir.’¹⁸²

Bu tek medeniyet projesine karşı alternatif düzen yaklaşımları postkolonyal eleştiri içerisine konumlandırılabilir. Kelime anlamı ile bir insan topluluğunun anayurtları ile bağlantılı halinde kalarak yeni bir yöreye yerleşmesi anlamına gelen kolonyalizm, modern dönemle birlikte kapitalizmin ve emperyalizmin gelişmesinin en büyük tetikçisi olmuştur. Avrupa’nın öncülüğünde gelişen modern kolonyalizm, yerleştiği ülkelerde mal ve zenginlik üretmekten daha fazlasını yaparak, bu ülkelerin ekonomilerini, kendi ekonomileri ile ilişki içerisine sokabilmek adına yeniden yapılandırmıştır.¹⁸³ Yukarıda belirtilen, modernizm projesi ve kozmopolit dünya düzeni kurma düşüncesi ekseninde

---

¹⁸⁰ M. Hardt, A. Negri, **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi**, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 113.

¹⁸¹ Hardt, Negri, Aynı eser, s. 114.

¹⁸² Hardt, Negri, **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi**, s. 115.

¹⁸³ Ania Loomba, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19-21.

Avrupa kolonileştirdiği ülkeleri ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak yeniden şekillendirerek onları sömürürken aynı zamanda kalkındırmayı vaat etmiştir. Bu durum kolonyalizm en büyük çelişkilerinden biri olan, hem kendi ötekilerini modernleştirmeye hem de bunları kalıcı bir ötekilik konumunda sabitlemeye çalışmasını göstermektedir.¹⁸⁴

Disiplin toplumuna denk gelen bu dönemde şekillendirme, ötekini ‘yanlış, olmaması gereken’ olarak inşa edip, normalleştirmeyi hedeflediğinden dolayı, 20. Yüzyıl emperyal ilişkilerinden ayrılır. Başka bir ifade ile, daha önce de belirtildiği gibi bu hegemonik dönem, Cox’un Pax Britanica olarak adlandırdığı döneme denk gelmektedir. Postkolonyal eleştiri ise buradan hareketle, kolonyal dönemde Avrupa’nın söylemsel olarak inşa ettiği ‘üçüncü dünya’kökenli aydınların getirdiği eleştiriler üzerine şekillenmiştir.¹⁸⁵

Aydınlar, postkolonyal eleştiriye, Aydınlanma sonrası Avrupa’nın tarihi kuruluşunun ürünleri olan tüm temel-anlatıları reddederek, Avrupamerkezciliğin eleştirisi olarak kurgulamıştır¹⁸⁶. Erekselliği reddeden Postkolonyal eleştiri, avrupamerkezci modernlik karşısında tarihten dışlanmış olanlara söz hakkı vererek düşünsel bir yer açmıştır¹⁸⁷. Bu bağlamda, yerleşmiş kültürler ya da uluslar yerine, eşit kültürler ve uluslardan bahsederek farklılıkları olumlamaktadır¹⁸⁸.

Peki küresel hiyerarşinin giderek kendini daha da sağlamlaştırdığı bir ortamda tek medeniyete direniş alanlarının varlığı mümkün müdür? Bu bağlamda, Arif Dirlik, modernliğin güçleri tarafından biçimlendirilmiş bir dünyada Avrupamerkezciliğin dışı diye bir şeyin olup olmadığını sorusu ile yola çıkmaktadır. Ona göre, Avrupamerkezcilik devlet oluşumlarından evde yürütülen işlere kadar toplumları birçok açıdan kuşatarak, onların bir parçası haline gelmiştir¹⁸⁹. Aynı şekilde postkolonyal eleştiriye de bu açıdan değerlendiren Dirlik, Batı’nın kalkınmacılığı ile gelişen ulusların, iktidar merkezlerinde yetişen aydınların ve toplumları yönetme görevi üstelenen elitlerin ulusaşırı kapitalizmin dünyası veya onu garanti alan küreselleşme ideolojisinin ötesinde düşünemediklerini belirtir¹⁹⁰.

---

¹⁸⁴ Loomba, Aynı eser, s. 199.

¹⁸⁵ Bkz. Arif Dirlik, Postkolonyal Aura.

¹⁸⁶ Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura**, A.g.e. s. 104.

¹⁸⁷ Dirlik, Aynı eser, s. 7.

¹⁸⁸ Dirlik, Aynı eser, s. 33.

¹⁸⁹ Arif Dirlik, ‘Avrupamerkezcilikten Sonra Tarih Var mı? Küreselcilik, Sömürgecilik-Sonrası ve Tarihin İnkarı’, **Cogito**, S. 15, 1998, s. 260-261.

¹⁹⁰ Dirlik, **Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları**, s. 150.

Neoliberal küreselleşmenin kontrolcü tarafı bu noktada anlam kazanır. Kontrol toplumu ve bioiktidar toplamından yükselen küreselleşme, farklılıkları müzakereye dayalı bir şekilde kontrol ederek, ortak değerler ve çıkarlar paylaştığı uysal özneler üretmektedir. İçerisinde karşılaştığı güçleri yıkmak yerine onları kendi ağının içerisine dâhil ederek, ortak bir üst yapısal alanda bütünleşmeye teşvik eder. Biopolitika aracılığı bu şekilde sisteme eklemlenen özneler mevcut değerleri içselleştirdiklerinden dolayı, sistem özneler tarafından üretilecektir. Başka bir ifade ile, küresel medeniyeti reddeden bir çok insan, küreselliğin yarattığı tek medeniyet yapısının yerel kültürlerin varlığı açısından tehlikeli olduğunu düşünmektedir. Fakat küresel kimliğe aidiyeti güçlendirecek birçok değer ve sembol özneler tarafından içselleştirildiğinden, toplumlar kendi lokal kültürlerine bağlandıkları gibi küresel medeniyete de aidiyet hissedeceklerdir.¹⁹¹ Bu durumda bu farklı direniş alanları, içselleştirdikleri söylemsellik temelinde, imparatoru üst bir noktada konumlandığı önkabulle yola çıkarak, kendi varlığını onun bu gücüne gönderme yaparak kanıtlamaya çalışacaktır. Böylelikle mevcut hegemonyayı aslında yeniden üretmiş olurlar. Dirlik'in de belirttiği gibi aynı şekilde Batı'nın kurduğu söylemsellik ile yetişen aydın kesim de postkolonyal eleştiri de bu bilgi kümesi çerçevesinde kendi olanı tanımlamaya çalışır. İmparatorun egemenlik alanı içerisinde yer alan alternatif güçler ya da farklılıklar ise, iki alan arasında sıkışan melezliklere dönüşecektir. Başka bir ifade ile tek medeniyet yapılanmasına karşı duruşlar, bir yerellik ve küresellik arasında kalan melez kültürler olarak tanımlanmak yanlısı olmayacaktır.

Melezleşme ya da melezlik, küreselleşmenin getirdiği kültürlerarası ilişkilerin yoğunlaşması ve 'yersiz-yurtsuzlaşma'¹⁹² sonucunda kültür ile yer arasındaki bağın çözülmesiyle beraber yerinden çıkarılmış kültürel pratiklerin birbirine karışarak oluşturduğu yeni kültür birimleridir¹⁹³. Yeni medeniyete eklemlenen bu kültürel pratikler medeniyetin inşa ettiği yeni üst yapısal alanla girdiği etkileşim sonucunda bu yönde dönüşmektedirler. Dirlik, bu dönüşmeyi nektarin metaforu üzerinden açıklamaktadır. Ona

---

¹⁹¹ Donald N. Levine 'Note on the Concept of an Axial Turning inhuman History', **Retinking Civilization**, Ed. Said Amir Arjomand, Edward A. Tiryakian, California, 2004, s. 80.

¹⁹² Yeniden yer edinme anlamında da kullanılan kavram, bu çalışma içerisinde Tomlinson'un kullandığı Garcia Canclí'nin tanımlaması olan; 'kültürün coğrafi ve toplumsal kara parçaları ile doğal ilişkisinin yok olması' anlamında yer alacaktır. (Bknz; Tomlinson, A.g.e. s. 158)

¹⁹³ Tomlinson, A.g.e. s. 206.

göre, şeftali ve elmanın birleşmesiyle oluşan nektarin, her ikisinde de belirgin özellikleri olarak yeni bir meyve olarak ortaya çıkmaktadır¹⁹⁴.

Buna göre, belirgin özelliklere sahip kimliklerin birleşmesiyle ortaya çıkan yeni kimlik her ne kadar ikisinin birleşimi de olsa, farklı bir kişilik olarak meydana gelmektedir. Yani oluşan melez kimlikler arada kalmışlıklarının yanı sıra, bileşenlerinden bağımsız olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle melezlik, kültürel kimliğin egemen olanla tamamen bütünleşerek, homojenleştirilmesine karşı yerelliğini de koruması noktasında, bir direniş alanı olarak gösterilmektedir¹⁹⁵. Dirlik'e göre, bu yönüyle melezlik, Avrupamerkezci dönüşüm iddialarını reddetmek için kullanılabilir ama aynı zamanda küresel medeniyetin yarattığı değerlerle de yüklü olması onları yerel olandan uzaklaştırarak geri dönülmez bir şekilde biçimlendirmiştir.¹⁹⁶

Melezliklerin bu kararsız duruşları, küresel modernitenin, içerisinde farklılıkları barındırdığı kesinliklerden sıyrılmış düzensiz hali ile benzemektedir. Medeniyet içerisindeki 'çokluk'un yaptığı eylemler, küresel kültürün parçalarını da taşıyacağından, hegemonyaya başkaldırırken bir yandan ondan kopamaması, onu yeniden üretmesi anlamına da gelmektedir. Daha açık bir ifade ile, medeniyet projesi içerisindeki karşıt hegemonya hareketleri, yapıya meydan okumak için içselleştirdiği ve hegemonyanın söylemsel olarak inşa edilmesini sağlayan fikirlerden ve sözcük dağarcıklarından yararlanmaktadır. Bir anlamda bu hareketler ödünç aldıkları ve egemeni meydana getiren bu öğeleri yerli fikirlerle yanyana koyarak kendi farklılıklarını göstermeye çalışırlar.¹⁹⁷ Bu durum, madalyonun diğer yüzünden bakıldığında, hegemonyayı kuran söylemselliği bir noktada pekiştirmektedir. Ötekileştirilen, kendi varlığını, egemenin bir üst noktada konumlandırıldığı mevcut verili bilgi ya da önkabulle yola çıkarak tanımlamaya çalışması; yani kendi farklılığını ve gücünü ona atıfla, onu referans vererek anlatmak istemesi, mevcut hegemonyayı güçlendirir. Kısaca, melezlikler çift kimlikli olmalarından dolayı farklılıkları canlı tutabilmek adına bir direniş noktası olarak okunurken aynı zamanda, hegemonyanın formasyonu ile içselleştirdikleri söylemsellikten de kurtulamayarak onu, farkında olmadan yeniden üretirler. M. Ali Kılıçbay'a göre;

---

¹⁹⁴ Dirlik, **Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları**, s. 252.

¹⁹⁵ Dirlik, Aynı eser, s. 246.

¹⁹⁶ Dirlik, Aynı eser, s.158.

¹⁹⁷ Loomba, A.g.e. s. 200.

‘Tarih içerisinde hangi uygarlık söz konusu olursa olsun, mutlaka tüm yerel yaşama biçimlerini kendi hegemonyasına tabi kılmaya ve sonuçta tüm yerellikleri kendi merkezi kültürünün boyasına boyamaya uğraşmıştır. Zaten, tüm yerellikler de, bir kez merkezin yörüngesine girdikleri andan itibaren bu boyaya can atarlar.’¹⁹⁸

3.2. Medeniyet Projesinin Bir Sonucu Olarak Self-Oryantalizm

Postmodern dönemde hegemonyanın tanımlanması noktasında, farklılıkların eklemlenmesi ile oluşturulacak bir yapı tahayyül edilmektedir. Bu kavram neoliberal küreselleşme çerçevesinde bakıldığında farklı medeniyetleri ve farklı kültürleri içerisine alan bir müzakere alanı olarak, Batı'nın öncülüğünde kurulan (Cox'un tanımlamasıyla Pax Americana) yeni bir tarihsel yapıdır. Eklemlenen öğeler eş kabul edilse de, hegemonik gücün hakemliğinin getirdiği hiyerarşik yapılanma içerisinde, kategorize edilmişlerdir. Başka bir ifade ile, neoliberal dönem ile başlayan küresel Modernite her ne kadar modernizmin getirdiği sınıflandırmaları yıktığını iddia etse de, bu kategoriler hegemonyanın doğası gereği geçerliliğini koruyacaktır. Bu durumda toplumlar, Batı tarafından belirlenmiş bu kategoriler içerisine yerleştirilecek, modern dönemde olduğu gibi sınırlandırılmış ve Batı'nın kurguladığı söylemsellik içerisinde yeniden tanımlanmış olacaklardır. Bu durumda, yukarıda belirtilen tek medeniyete karşı direniş hareketleri aynı zamanda bir içselleştirmenin ürünü olduğundan dolayı mevcut kategorizasyonun içerisinde tam anlamda kurtulamayarak, genele eklemlenirler. Neoliberal küresel blok görünüşte farklılıkların çatıştığı bir resim çizse de, hegemonik yapı kuşattığı öznelerin rızası ile kurulan hegemonya sayesinde hiç kırılmadan yeniden üretir. Bu yeniden üretimin en önemli özelliği ise, eklemlenmelerin tepeden bir zorlama ile değil, tabandan gelen müzakereci bir yaklaşımla farklılıkları kendine bağlamasıdır. Bu bağlamda, öznelerin ya da küresel dönemin öğeleri olan toplumların ve ulus devletlerin, egemen olan Batı'nın kurgusunu yeniden üreterek kendilerini buna göre tanımlamaları, self-oryantalizm kavramına götürmektedir.

Self oryantalizm kavramının tanımlanabilmesi için öncelikli olarak Batı'nın Doğu'yu söylemsel olarak inşa etmesinin bir sonucu olan oryantalizme¹⁹⁹ bakmak gerecektir. Edward Said tarafından tanımlanan oryantalizm, aynı zamanda postkolonyal

¹⁹⁸ Mehmet Ali Kılıçbay, ‘Kültür Çoğunluğu Sona Eerken’, **Doğu Batı**, S. 18, İstanbul, 2002, s. 116.

¹⁹⁹ Kavram, aynı zamanda ‘şarkiyatçılık olarak da çevrilmiştir. Fakat bu çalışma içerisinde ‘oryantalizm’ olarak kullanılacaktır.

eleştirinin de temeli olarak kabul edilmektedir. Said'e göre, kolonyal düşüncenin Doğu'yu öteki olarak tasvir etmesinin sonucunda söylemsel olarak kurulmuştur. Oryantalist yaklaşım böylelikle, Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek ve bu söylemsel oluşumları öğreterek, Doğu'yu yeniden yapılandırmayı ve ona egemen olmayı hedefleyen Batı'ya ait söylemsel bir alandır. Said'e göre oryantalizm, Aydınlanmadan bu yana gelen Batı'nın üstün olduğu fikrini Doğu'nun güçsüzlüğü üzerine inşa ederek, kültürel bir hegemonya kurmaktadır.²⁰⁰ Oryantalizm, Avrupa'yı gelişmenin merkezine ve zirvesine yerleştirerek, dünyayı Avrupa'daki gelişmelere göre değerlendirip düzenlemiş olan on dokuzuncu yüzyıl Avrupamerkezci bir dünya anlayışı ile bir bütünlük oluşturmaktadır.

Dirlik'e göre, bu şekilde yeniden düzenlenen dünyada Batının dışında kalan toplumlar sahip olduklarına göre değil de, Batıyla karşılaştırmalı bir şekilde sahip olmadıklarına göre değerlendirilirler.²⁰¹ İlerlemeci bir yaklaşım benimseyen on dokuzuncu yüzyıl düşüncesine göre, tarihin sonuna yaklaşan ileri bir medeniyet seviyesine yakın Batı'ya karşılık, geri ve durağan toplumlar olarak Doğu tarihin çocukluk dönemlerinde tanımlanmaktadır. Batı, bu şekilde kendini Doğu'nun zıttı olarak konumlandırmaktadır. Kendi gücünü onun güçsüzlüğü üzerinden tasvir ederek, bir anlamda Doğu'ya ihtiyaç da duymaktadır.²⁰²

Toparlamak gerekirse, oryantalizm rasyonel Batılı ve tembel Doğulu arasındaki zıtlık etrafında organize edilen bir karakter tipolojisi sunmaktadır. Egemen iktidarını bu zıtlıklar üzerine kurgulayarak söylemsel olarak inşa etmektedir.²⁰³ Söylem, insan düşüncesinin, eylemlerinin veya toplumsal düzenin olanaklı olduğu çerçeve haline gelen iktidar-bilgi ilişkisini yaratır.²⁰⁴ Bilgi olarak üretilen söylem, ötekinin üzerinde hegemonya kurulmasını sağlayarak, iktidarın varolabilmesi ile yakından bağlantılıdır. İktidar, bu şekilde, yalnızca bilgiyi değil aynı zamanda gerçekliği de kurgulayarak, kendini ve ötekini bu gerçeklik içerisinde konumlandırmaktadır. Kurgulanan gerçeklik, dil, edebiyat, kültür ve kurumlar aracılığı ile gündelik hayatları düzenleyerek iktidarın yerleşmesine ve

---

²⁰⁰ Edward Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 15-16.

²⁰¹ Dirlik, **Postkolonyal Aura**, s. 186.

²⁰² Sunar, A.g.e. s. 45.

²⁰³ Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 45.

²⁰⁴ Ali Utku, 'Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri', **Doğ Batı**, S. 20-II, 2002, s. 222.

hegemonyanın kurulmasına izin verir.²⁰⁵ Bu çerçevede şarkiyatçılık söylem olarak iktidara ait bir epistemolojidir. Aynı zamanda, söylemsel olarak yapılan üretim, medeniyetin üst yapısı olarak tanımlanan alanın da içerisini doldurmaktadır. Çünkü Foucault'un tanımlamasıyla, iktidarın kılcal damarlar gibi özneyi her alanda sarmalayarak günlük hayatının bir parçası olduğu bioiktidar, medeniyetin organik yapısını sağlamlaştıran değerlerini söylemsel olarak kurgulamaktadır.

O halde, self-oryantalizm, Doğu'nun kendini, Batı tarafından kurgulanan gerçekliğe göre tanımlaması ve bu gerçeklik içerisinde kendine ait olan alana yerleşerek bu söylemselliği yeniden üretmesi anlamına. Doğu, Batılı değerler sistemi içerisinde Batı'ya göre kendini açıklayarak kendi kültürünün temsilini çarpıtmaktır. Bu durumda, oryantalist söylem içerisinde Doğu bir nesne olmaktan ziyade, sistemi yeniden üreten olduğundan dolayı tam olarak öznenin kendisidir.²⁰⁶ Daha açık bir ifade ile, oryantalizm, Batı icadı bir silahtır ve namlusu Doğuya dönüktür. Self oryantalizm ise, Batı tarafından icat edilmiş fakat Doğu'nun elinde olmasına rağmen namlu, bizzat Doğu tarafından kendine yöneltilmiştir.²⁰⁷

Toplumların mevcut söylemsel düzeni içselleştirerek, ürettikleri bu durumun temelinde, Doğu ile Batı'nın karşılaşması sonucunda oluşan temas bölgelerinin oluşumunun ardından, bu bölgelerde meydana gelen entelektüel canlanma yatmaktadır. Temas bölgeleri, Doğu ve Batı'nın kesiştiği alanlar olmalarının yanı sıra, ayrı kültürlerin bir tahakküm ve tabi kılınma çerçevesinde karşılaştıkları bölgelerdir. Kültürel alışverişlerin yaşandığı bu bölgeler farklılıkların çatıştığı noktalar olarak görünse de aslında hegemonik alanlar olarak mezlekleri barındırırlar. Temas bölgelerinde yükselen entelektüel canlanma, Batı'da yaratılan entelektüel araçları benimseyen aydınlar tarafından beslenmektedir. Buna göre, Batılı değerlerin üstünlüğünü kabul eden bu elitler Batı'nın hegemonyasını kabul etmiş gönüllü Doğulu öznenin yaratılmasını sağlarlar. Yani, oryantalist söylem toplum içerisine bu sınıf tarafından yerleştirilmektedir.²⁰⁸ Entelektüel canlanmayı sağlayan elitler, Gramsci tarafından tanımlanan, üst yapıya ait değerlerin,

---

²⁰⁵ Loomba, A.g.e. s. 67.

²⁰⁶ Bünyamin Bezci, Yusuf Çiftçi, 'Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite ve/veya İçselleştirdiğimiz Modernite' **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 7, S. 1, 2012, s. 143.

²⁰⁷ Bezci, Çiftçi, Aynı eser, s. 141.

²⁰⁸ Bezci, Çiftçi, A.g.m., s. 150.

toplum içerisinde yerleşmesini sağlayarak toplumun rızasını kazanan organik aydınları hatırlatmaktadır.

Self-oryantalist söylemi besleyen bir diğer etmen ise ‘kültürel özcülüktür’. Kültürel özcülük, farklılıkları reddeden bir hareket olarak, ortaya çıktığı tüm toplumlarda tek tip bir yaşam kurmak ister. Bu bağlamda farklılıkları yok sayarak onları belirli bir kültürel formasyon çerçevesinde dönüştürmeyi hedefler. Mekânsal olarak bir toplumun içerisinde bulunan farklılıkları yadsıyan kavram, Şarkiyatçılıkta olduğu gibi onları olan ve olması gereken olarak kategorize etmektedir.²⁰⁹ Bu kategorizasyonun içselleştiren kesim, kendini diğerine referansla açıklayarak onun üstünlüğünü yeniden üretmektedir. Toparlamak gerekirse, Doğu ve Batı’nın karşılaşması sonucunda oluşan temas bölgelerinde, şarkiyatçı söylemin kurmak isteği tekçi yapı gereğince, çarpışan kültürler hegemonik olanın ürettiği bilgi çerçevesinde sınıflandırılmaktadır. Bu söylemsel durum özellikle, ‘öteki’ olarak kurgulanan kesimin içerisindeki aydın sınıf tarafından benimsenerek, toplum bu yönde yönlendirilmektedir. Mevcut söylemi içselleştiren toplum, hegemonik düzeni gönüllü bir şekilde yeniden üretir.

Kolonyal dönemin bir sonucu olan self oryantalizm, postkolonyal süreçte de geçerliliğini korumaktadır. Bioiktidarın ve kontrol toplumunun hâkim olduğu yeni düzen de içselleştirme artık iktidarın eylemlerinin merkezine yerleştiğinden, self oryantalist üretim de aynı şekilde daha güçlü hale gelmiştir. Bu durumda tek medeniyet projesinin en önemli aracı öznelerin kendi kendini ürettiği self-oryantalist üretimdir.

Medeniyet projesi içerisinde bakıldığında, biopolitikanın sonucu olarak hegemonya altındaki toplumların sel-oryantalist eğilimini sağlayan en önemli etken yerelin küreselleştirilmesidir. Glokalizasyon olarak adlandırılan bu durum, yerelin küresel düzenle birleştirmesini sağlayarak, özneyi yada toplumları öncelikle kendi alanlarında kuşatmaktadır. Dirlik’in tabiriyle bir bukalemun gibi yerelin renklerine bürünen küresel hegemonyanın yerele daha etkili bir biçimde nüfuz ederek, onu yeniden inşa edecek imkânı bulur.²¹⁰ Toplumların kültürel alanlarını manipüle ederek, rızaya dayalı bir şekilde onları küresele eklemektedir. Toplumların bu rızasının nedeni ise, açık bir şekilde içselleştirdikleri emperyal söylemdir. Daha açık bir ifade ile, yerelin kabul ettiği geri kalmışlık söylemi sayesinde, küresel bu toplumlara kendiliklerini koruyarak kalkındıracağı

²⁰⁹ Dirlik, *Postkolonyal Aura*, s. 182.

²¹⁰ Dirlik, *Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları*, s. 192.

vaadini vermektedir. Kazanan kaybeden diyalektiği içerisinde, kazanma konumunda bulunma ve bu konumun sürekliliğine dair beliren umutlar sayesinde toplum kendini hakim olanın parçası olmak adına hegemonyaya gönüllü olarak eklemektedir.²¹¹

Bu durum Dirlik'e göre, kalkınmanın fetişleştirilerek ideolojik bir niteleme haline geldiği 'kalkınmasalcılık' kavramın denk gelmektedir.²¹² Kalkınmasalcılık, toplumların Avrupamerkezci düşüncenin kalıntısı olan hep yükselme ve en iyiye benzeme isteklerine hitap etmektedir. Oryantalist söylemi içselleştiren Doğu, Batı gibi olabilmek ve ona ulaşabilmek adına, Batı tarafından kalkındırılmayı kabul etmektedir. İmparator, 'Geri kalmış', yada 'gelişmekte olan' olarak kurguladığı toplumların bu söylemleri kabul etmeleri ve kendilerini gelişmiş, muasır medeniyetler seviyelerine çıkarma istekleri; bir self oryantalizmin sonucu olduğu gibi aynı zamanda da imparatorun projesini meşrulaştırmaktadır. Son olarak, bu durum aslında açık bir şekilde ironik bir durumdur. Başlangıçta söylendiği gibi self oryantalist eğilim sayesinde imparator, yerel olanı küreselleştiriyorken; bir diğer taraftan ise küresel hegemonya bu sayede girebildiği, yereli her alanda kuşatma fırsatı sağlayarak öznenin içselleştirdiği gerçekliği yeniden üretir. Yani self oryantalizm ve globalizasyon birbirini yaratan kavramlardır.

---

²¹¹ Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, s. 98.

²¹² Arif Dirlik, **Küreselleşmenin Sonu mu?**, çev. İsmail Kovacı, Veysel Batmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 114.

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında, 80lerde itibaren güçlenen neoliberal dönem ekonomik politikalara ve çıkarlara uygun bir toplumsal alan yaratmıştır. Liberalizmin bu noktadaki eksikliğinden çıkardığı ders ile tamamen müdahalesiz bir toplumda, ekonominin tiranlığının hakim olması ve toplumun buna karşı kendini koruyarak bir karşıt hegemonya oluşturması tehlikesini en aza indirmek açısından neoliberalizm, pozitif bir müdahalecilik benimseyerek ekonomik çıkarlara uygun bir toplum yaratmayı hedeflemiştir. Bu amacını gerçekleştirmek için en önemli yardımcısı ise devlettir. Devlet, neoliberal dönemde yeniden konumlandırılarak liberal görüşün savunduğu minimum düzeyde yetkili ya da toplumsal ve ekonomik alanların her basamağında etkili olması gerektiğini öngören planlamacı yaklaşımların aksine küresel düzenin çıkarları doğrultusunda ülkeleri ve toplumları bu sisteme uyumlulaştırmak açısından yardımcı bir konumda yer almıştır. Başka bir ifade ile, devletler neoliberal küresel dönem ile birlikte imparatorun dolaylı yoldan kontrolü sağlamasına yardımcı araçlar olarak ülkelerin toplumsal ve politik düzenlerini istenilen şekilde düzenlemişlerdir.

Neoliberalizm ile gelen yeni küresel düzeni bu çerçevede Cox, farklı güç ilişkilerinin birbirini etkileyerek oluşturduğu yapılar olarak tanımlamaktadır. Aşağıdan yukarıya bir hareketle üretim, devlet ve dünya düzeni denkleminde Cox, dünya sisteminin oluşmasında ve hâkimiyetini kurabilmesinde iki önemli etken olan devlet ve üretim kavramlarına öncelik vermiştir. Toplumların varolabilme mücadelelerinin temelinde yer alan üretim hem yapıların var olabilmelerini hem de zaman içerisinde değişimlerine neden olmaktadır. Bu noktada devlet ise üretim ilişkileri ve sistemi ile bağlı olarak şekillenirken aynı zamanda yapıyı oluşturan aktörlerden de biridir. yerel olan ve küresel olan arasında bir bağlantı noktası olan devlet, belirtilen üçlü güç denkleminde, aşağıdan yukarı yani üretim ilişkilerinin şekline göre dünya düzenini oluştururken aynı şekilde kendi üretim sistemine hakim olmak isteyen dünya düzeni de devletler aracılığı ile yerele ulaşarak, ona hakim olmaya çalışır. Küresel düzenin, yerele ulaşma çabası içerisinde devletin yanı sıra aynı şekilde bir başka güç unsuru ve aktör olan sosyal kuvvetlere de ulaşması ve asıl kendini burada göstererek toplumsal alana onlar sayesinde ulaşması gerekir.

Üretime bir öncelik verse de Cox, Gramsci çizgisinden giderek materyal üretimin tek başına yeterli olmadığı fikrini savunmaktadır. Buna göre mevcut hegemonyanın ya da küresel gücün, elde edeceği güç üretimin haricinde öncelikli olarak toplumsal alan içerisinde kendi anlam dünyasını yerleştirmesine ve bunu öznel aracılığı ile yeniden üretebilmesine bağlıdır. O halde Cox'a göre, yapılar maddi gücün yanı sıra fikirler ve sosyal, siyasal kurumların toplamından oluşmaktadır. Küresel gücün buradaki amacı devletler aracılığı ile bir yandan sosyal siyasal kurumlara ulaşmayı hedeflerken diğer bir yandan ise kendi değer ve fikirlerini yapı içerisine yerleştirerek, toplumların kendine eklenmesini sağlamaktır. Bu bağlamda küresel gücün kaynağı olan üretim kavramı, aslında Cox tarafından genişletilerek materyal üretimin yanı sıra subjektif alan olan öznelarası anlamların üretimini de kapsayan bir hale getirilmiştir.

Toparlamak gerekirse, neoliberal küresel dönem, müdahale kavramını yeniden konumlandırmıştır. Serbest ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin küre üzerinde rahatça hareket edebilmesi için kaçınılmaz bir son olan küresel düzenin, toplumsal katılımın ve rızanın eksikliği halinde kırılğan bir hal alarak çabuk yıkılacağını gören yaklaşım, bu nedenle öncelikli olarak alt yapı ve üst yapı arasındaki organik bağı kurarak toplumsal alanda var olmayı hedeflemiştir. Bu durum, kendi fikir ve anlam dünyasını küresel olarak diğer toplumlara benimseterek, onların üst yapısal alanına müdahaleyi içerirken, bir başka açıdan ise devlet eliyle siyasal ve sosyal dönüşümlerle, devleti liberal anlayışın aksine daha etkin fakat kısıtlı ve bağımlı bir rolde tanımlanmasını sağlamıştır.

Cox'un, maddi güçler, fikirler ve kurumların toplamından oluşan tarihsel yapı tanımlaması ve dünya düzeni içerisindeki güç ilişkilerine yaklaşımı tam olarak neoliberal dönemi anlatmaktadır. Öyle ki, yapılar, küresel güce denk gelen dünya düzeni ve yereli temsil eden sosyal hareketler arasında kalarak şekillendirilmektedir. Sosyal kuvvetler yapıları tabandan ele geçirerek toplumsal olanın mevkilendiği alanlardır. Bu nedenle yapıyı kendine eklemek isteyen dünya düzeni öncelikli olarak sosyal kuvvetleri fethederek yapıya temelden sızmak zorundadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durum Gramsci'nin tanımladığı mevzi savaşı ile açıklanabilir. Gramsci hegemonyanın kurulabilmesi için, buna sahip olmak isteyen gücün öncelikli olarak sivil toplum alanında hakim olarak bireylerin rızalarını örgütlememin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Aynı şekilde neoliberal dönem de bioiktidar aracılığı ile özneleri her alanda kuşatarak onlara kendi değer ve fikirlerini benimsetmeyi ve tercihlerini şekillendirmeyi hedeflemiştir. Bu

şekilde Cox'un da belirttiği gibi örgütlenmiş rızalar sayesinde karşıt bir hegemonya riskini en aza indirerek toplumların gönüllü katılımı sağlamış olur. Devlet ise yardımcı bir görevde yer alarak yapıyı bu dönüşüme sosyal ve politik olarak hazırlamaktadır.

Alt yapı ve üst yapı arasındaki organik bütünlüğe önem vererek hegemonyasını bu şekilde kuran neoliberal küresel dönemi, bu nedenle aynı zamanda bir medeniyet tahayyülü olarak da tanımlamak yanlış olmayacaktır. Cox'un da belirttiği gibi, maddi varoluş şartları ve öznelerarası uyumundan meydana gelen medeniyet kavramı, küresel toplum değerlerini ve düzenini oluşturarak onları tek bir medeniyet içerisinde kapsama yönüne gider. Cox, Susan Strange'ın bir tanımlaması olan 'iş medeniyeti' kavramı ile belirttiği tek medeniyet projesinin içerisini doldurmaktadır. Buna göre, devletin ve üretimin uluslararasılaşmasını bir sonucu olarak küresel anlamda kurulan iş medeniyeti, farklı medeniyetlerin farkında olarak, onların bu çoğul yapısını koruyarak kendi içerisine eklemlenmesi sağlar. Bu yolla kendi normlarını ve değerlerini diğerlerine benimseterek tamamen dönüştürmekten ziyade bir çifte aidiyet yaratmaktadır. Başka bir ifade ile, neoliberal küresel dönem kendine has oluşturacağı yeni toplumu ve medeniyeti farklılıkların eklemlendiği bir üst yapı olarak tasarlar. Diğerlerinin ona eklemlenmesi sonucunda müzakereci bir yaklaşımla çatışmaları yönetmekte ve gücünü bu bir nevi hakem rolünden kazanmaktadır.

Siyasi, ekonomik ve sosyal pratiklere sahip olarak bu medeniyetin kurucusu konumunda olan hegemonik gücü Cox, Hardt ve Negri'ye atıfla imparator olarak tanımlamaktadır. Amerika'nın yükselişi ile birlikte ise, Amerika'yı imparatorlukla eş tutan Cox'a göre, Pax Amerikana olarak adlandırılan bu yeni hegemonik dönem, küresel idari sınıflar olan nebulse aracılığı ile ve devlet elitlerinin de yardımıyla kendi medeniyet yapısını inşa etmektedir. Başka bir ifade ile, nebulse küresel düzen dizaynı için devletlerin yardımıyla mikro ölçekte dolaylı olarak yapıların sisteme entegrasyonunu sağlar. aynı zamanda yukarıda da belirtildiği gibi devletin yanı sıra sosyal hareketleri de kuşatmak isteyen imparator, bu noktada sosyal hareketlerin kendi alanı olan yerelin küreselleştirilmesini sağlar.

Glokalizasyon olarak da adlandırılan bu eylem sayesinde, dünya düzeni toplumsal alanı tabandan ele geçirerek burada kendi söylemsel alanını kurgulamış ve özneler kendisine bağlamış olur. o halde iş medeniyeti olarak adlandırılan yeni küresel medeniyet, materyal alanının varlığı için, bu ilişkilerin toplum tarafından kabul edilmesinin farkında

olduğundan dolayı öncelikli olarak toplumsal alana yerleşerek kendi fikirleri ve kurumlarını yapı içerisine yerleştirip meşrulaşmaya çalışmaktadır.

Bu noktada bakıldığında, coğrafi olarak sınırları olmayan küresel bir medeniyet olan iş medeniyeti bu kapsayıcı eylemlerinin sonucunda dünya düzeni içerisinde yer alan farklı yapılar arasında daha önce de belirtildiği gibi bir çifte aidiyet yaratmaktadır. Bu bağlamda Dirlik'in küresel medeniyet kavramından da yola çıkarak bakıldığında, küreselleşme artık modernitenin yerini alarak tekçi ve evrensel tanımlamalardan ziyade çokkültürlü bir oluşum haline gelmiştir. Fakat bu farklılıkların varlıklarını koruyor olması, küresel dünya düzeninin etkisi altında kaldıkları gerçeğini değiştirmez. Küresel medeniyet, içerisine aldığı farklı medeniyetleri yıkmak yerine onları kendi alanı içerisinde bütünleşmeye teşvik ederek ortak değerler ve çıkarların paylaşıldığı ortak bir alan içerisinde kendine bağımlı hale getirir. O halde yeni küresel medeniyet farklılıkları kapsar bir şekilde görünse de bu tek medeniyete karşı bir direniş alanı olmaktan ziyade sistemle bütünleşmiş ve küresel medeniyeti içselleştirilmiş çift aidiyetli öznelerden oluşan melezlikleri doğurmaktadır.

Bu melezlikler, küresel tek medeniyet projesinin bir sonucu olarak hakim olan söylemi yeniden üretmek, kurulan yapıyı güçlendirecek yeniden kendi rızaları ile üreteceklerdir. Bu durum son bölümde de açıklandığı üzere self oryantalizm kavramı ile açıklanmaktadır. Self oryantalist yaklaşım Doğu'nun Batı tarafından üretilen söylemi yeniden üretmek kendilerini bu hiyerarşik düzende ikincil bir konumda olarak tanımlamalarını ifade eder. bu noktada, bakıldığında küresel medeniyet Avrupamerkezci görüşün bu söylemsel iktidarını miras alsada da tam olarak evrensel batı medeniyeti kurmayı amaçlamaz. Küresel medeniyet, yada iş medeniyeti, neoliberal dönem ile başlayan ve kendi toplumsal alanını oluşturan yeni bir oluşum olarak Batı medeniyetinden ayrılmaktadır. O nedenle, self oryantalizmin batılı söylemi Doğulu tarafından üretilmesinin haricinde, egemenin söyleminin özneler tarafından üretilerek, öznelerin kendini bu alan içerisinde tanımlaması noktasında önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ali Yaşar Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ali Yaşar Sarıbay, **Demokrasinin Sosyolojisi**, 1.b. , Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ania Loomba, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri** ed. Joseph A. Buttigieg, çev. Barış Baysal, Kelkedeon Yayınları, İstanbul, 2012
- Antonio Gramsci, **Prison Notebok**, c.3., Ed. Joseph A. Buttigieg, Columbia University Press, New York, 1975.
- Antonio Gramsci, **Selection From The Prison Notebooks**, Ed. Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith, Lawrence&Wishart, London, 1971.
- Arif Dirlik, **Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları**, çev. Sami Oğuz, İletişim yayınları, İstanbul, 2009.
- Arif Dirlik, **Küreselleşmenin Sonu mu?**, çev. İsmail Kovacı, Veysel Batmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura**, Çev. Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010.
- Arnold J. Toynbee, **Uygarlık Yargılanıyor**, 2. b. , Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Bob Jessop, **Kapitalist Devletin Geleceği**, çev. Ahmet Özcan, Epos Yayınları, Ankara, 2009.
- Bryan S. Turner, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2002.
- Burcu Bostanoğlu; Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram**, 2. b. , İmge Kitabevi, Ankara, 2009.
- David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2008.
- David Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, Newyork, 2005.
- Doğan Özlem, **Tarih Felsefesi**, 8. b. , İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Edward Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, **Hegemonya ve Sosyalist Strateji**, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Fernard Braudel, **Uygarlıkların Grameri**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. b. , İmge Kitabevi, Ankara, 2014.

Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, 5. b., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Ibn Haldun, **Mukaddime**, haz. Süleyman Uludağ, 4. b., Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.

Immanuel Wallerstein, **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, 4. b., Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

John Gray, **Liberalizmin İki Yüzü**, çev. Koray Değirmenci, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

John Tomlison, **Küreselleşme ve Kültür**, çev. Arzu Eker, Ayrıntı Yayınları, 1999.

Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, çev. Ayşe Buğra, 11. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Lütfi Sunar, **Marx ve Weber'de Doğu Toplulukları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Manfred B. Steger, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, 2. b., Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013.

Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Yarın Yayınları, İstanbul, 2013.

Micheal Hardt, Antonio Negri, **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi**, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Michael Hardt, Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, 7. b., Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Michel Foucault, **The Birth of Biopolitics**, ed. Michel Senellart, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Michel Foucault, **Ders Özetleri**, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995

Oswald Spengler, **Batının Çöküşü**, 1. b. , Dergah Yayınları, İstanbul, 1978.

Oswald Spengler, **İnsan ve Teknik**, Töre Yayınevi, Ankara, 1973.

Pierre Dardor, Christian Laval, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Bir Deneme**, 1.b., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Paul Ransome, **Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş**, çev. Ali İhsan Başgül, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.

Samuel Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2002.

Serpil Sancar, **İdeolojinin Serüveni**, 2. b., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Robert W. Cox, **Approaches To World Order**, Cambridge University Press, New York, 1996.

Robert W. Cox, **The Political Economy of a Plural World**, Routledge, New York, 2002.

Robert W. Cox, **Production, Power and World Order**, Columbia University Press, New York, 1987.

Tayyar Arı, **Uluslararası ilişkiler Teorileri**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

Will Durant, **Medeniyetin Temelleri**, çev. Nejat Muallimoğulları, 3.b. , Erguvan Yayınları, İstanbul, 2012.

Makaleler

Al Campbell, ‘ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi’, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, S.305-325.

Ali Utku, ‘Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri’, **Doğu Batı**, S. 20-II, 2002, S. 219-236.

Alfredo Saad-Filho, ‘Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler’, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, S. 191-202.

Arif Dirlik, ‘Avrupamerkezcilikten Sonra Tarih Var mı? Küreselcilik, Sömürgecilik-Sonrası ve Tarihin İnkârı’, **Cogito**, S. 15, 1998, S. 251-275.

Arthur MacEwan, ‘Neoliberalizm ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar’, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, S. 282-293.

Brett Bowden, ‘To Rethink Standarts of Civilisation, Start with the End’, **Millenium Journal of International Studies**, C. 42, S. 614, 2014. S. 614-631.

Bünyamin Bezci, Yusuf Çiftçi, ‘Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite ve/veya İçselleştirdiğimiz Modernite’ **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 7, S. 1, 2012, S. 139-167.

Donald N. Levine ‘Note on the Concept of an Axial Turning inhuman History’, **Retinking Civilization**, Ed. Said Amir Arjomand, Edward A. Tiryakian, California, 2004, S. 67-71.

Hatice Nur Erkızan, 'Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine', **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 18, Doğubatı Yayınları, 2002, S.61-77.

Henry Veltmeyer- James Petras, 'Dış Yardım, Neoliberalizm ve ABD Emperyalizmi', **Neoliberalizm: Muhalif bir seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, S. 202-2013.

Jeremy Gilbert, 'What Kind Of Thing is Neoliberalism', **New Formation**, S. 80-81, London, 2013, S. 7-22.

Krishan Kumar, 'The Return of Civilization and of Arnold Toynbee', **Comparative Studies in Society and History**, s. 56(4), Cambridge University Press, 2014, S. 815-843.

Mehmet Ali Kılıçbay, 'Kültür Çoğunluğu Sona Ererken', **Doğu Batı**, S. 18, İstanbul, 2002, S. 115-123.

Mehmet Yetiş, 'Antoni Gramsci', **1900'den Günümüze Büyük Düşünürler**, ed. Çetin Vaysal, C.1, Etik Yayınları, İstanbul, 2011. S. 119-172.

Muhammed A. Ağcan, 'Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Uluslararası Siyaset, Evrensellik/Farklılık', **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 8, S. 32, 2012, S. 1-41.

Richard Swedberg, A Note on Civilization and Economics, **European Journal of Social Theory**, S.13, London, 2010, S. 15-30.

Robert W. Cox, 'Civilizations and The Twenty-First Century: Some Theoretical Considerations', **International Relations of The Asia-Pasific**, S. 1, 2001, S. 105-130.

Robert W. Cox, 'Retreat of The State', **Canadian International Council**, C. 52, S. 2, London, 1997, S. 366-369.

Robert W. Cox, 'The Crisis of World Order and The Problem of International Organization in The 1980s', **Canadian International Council**, C. 3, S. 2, Sage Publication, London, 1980, S. 370-395.

Robert W. Cox, 'Thinking About Civilization', **Review of International Studies**, S.26, Cambridge University Press, 2000, S. 217-234.

Robert W. Cox, 'The International in Evolution' **Journal of International Studies**, C, 35, S. 3, 2007, S. 513-527.

Simon Clarke, 'Neoliberal Toplum Kuramı', **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Ed. Afredo Saad-Filho, Deborah Johnston, 2. b., Yordam Kitap, 2007, S. 91-106.

Stephen Gill, 'Two Concept of International Political Economy', **Review of International Studies**, S. 16, Cambridge University Press, 1990, S. 369-381.

Türkkaya Ataöv, 'History and Prof. Toynbee: A Critique of Western Interpretation', **The Turkish Yearbook of International Relations**, S. 9. , Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, S. 40-63.

Timothy J. Sinclair, 'Beyond International Relations Theory: Robert W. Cox And Approaches to World Order', **Approaches To World Order**, Robert W. Cox, Cambridge University Press, New York, 1996, S. 3-19.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Elif Bengi Akkuş
Tez Adı	Bir Medeniyet Projesi Olarak Neoliberal Küreselleşme
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 02.07.2015

İmza :

